

1926

Viies aastakäik

No 3—5

EESTI KEEL

Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetus:

Albert Saareste
Peatoimetaja

H. Pürkop
Toimetuse sekretär

Rich. Janno

Tartus, 1926

Akadeemilise Emakeele Seltsi kirjastus

Sisukord.

	Lk.
1. Julius Mägiste, Etümolõgiseerimiskatseid	49
2. Elmar Muuk, Eesti kirjakeele praegusest seisukorrast	55
3. J. Väinaste, Sõnaseletuste ala „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu“ II tr. 1. köites	69
4. Joh. V. Veski, Mõned märkused eelavaldatu puhul	78
5. Vallk murdetekste:	
7. Sangaste	81
8. Tarvastu	83
6. A. S-te, 1925. a. murdekogumise üldaruanne	83
7. H. P-p, „Eesti Keele“ 1925. a. aruanne	85
8. Küsimused ja kostused:	
A. S-te, ü ja y?	86
9. Raamatute ülevaade.	
A. S-te, Les langues du monde. Par un groupe de linguistes sous la direction de A. Meillet et Marcel Cohen	87
Fr. P., Jahresbericht der estnischen philologie und ge- schichte (1920)	90
10. A. E. S. juhatus, Teadaanne kohanimede õigekirjutuse asjus .	93
11. Akad. Emakeele Seltsi koosolekuteateid	95
12. Murdetoimkonna kodukord	97
13. Kiri toimetusele	98
14. Toimetusele saadetud	99
15. A. R. Cederberg ja Albert Saareste, Eesti kirjakeele vanemad mälestised (V—VII poogen)	65

Lugejaile tähelepanemiseks.

Käesoleva n-ri lisana ilmub „Eesti kirjakeele vanemaid mälestisi“ 3 poognat, sellepärast ei kavatse toimetus nende ilmutamist sel aastal enam mitte jätkata. Nende ilmumine jätkub tuleval aastal.

Trükiviga.

Lk. 95, veerg II, rida 14 ülalt on Tännasilma-Vana, p. o. Tännasilma-Vana.

**Kohanimestikku (EK 1926, lk. 93 jj.) on eksi-
kombel sattunud järgmised trükivead:**

Lk.	veerg	rida	on:	peab olema:
93	I	11 alt	Halingu	Halinga
93	III	24 ülalt	Kiuma (Virm.)	Kiiuma (Võrm.)
94	II	26 „	Nõva (Jm.)	Nõva (Hm.)
95	II	14 „	Tännasilma	Tänassilma
95	III	23 „	Viõdu-Vana	Võidu-Vana

Lk. 93 olevale joonealusele märkusele tuleb lisandada:
Jm. = Järvamaa.

EESTI KEEL

1926

Viies aastakäik

№ 3—5

Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetus:
Tartu, Vabriku 3, kort. 8Talitus:
Tartu, Gildi 8, teisel korral

Etümologiseerimiskatseid.¹

1. E. sai.

Kuna selle sõna seletamine viimasel ajal on saanud vaidlusaluseks, avaldatagu siin mõningad leksikaalsed teated, mis ehk aitaksid valgust tuua tema minevikku.

Ainukese ja seni maksva seletuse temale on andnud teatavasti L. Kettunen (E. Kirj. 1920, 341—3), nimelt *sai* < *saaja* ('pulma') *leib*, kust abstraheritud nominatiiv *sai* (: *saia*, vrd. *lai* : *laia*), milline seletus on vilkunud meeles ju E. Ahrensil, nagu näeme Grammatik², 165 (*fai Weißbrod, von fai, faia, faja* (F. *faija*) *Sochzeit, also: faia leib Sochzeitšbrod*). Seda seletust on omakorda ligemaid põhjendusi esitamata kategooriselt vastustanud E. N. Setälä (Ote² [Turu Ülikooli] Humanistisen tiedekunnan pöytäkirjasta tammikuun 25 p:ltä 1924, lk. 29).

Kahtlusi K. esitatud etümoloogia vastu äratav, kuigi semaseoloogiline külg tundub täisi vastuvõetav, sõna häälikuline külg: sing. nominatiiv peaks olema *sae* (mitte *sai*), milline kuju esinebki paiguti e. murdeis (näit. Kuusalu

¹ Kirjutuse keeleline külg mõnes suhtes minust olenematu. J. M.

² Turu Soome Ülikooli soomekeele professorikandidaate (L. Kettunen, M. Rapola) hindavaid asjatundjate arvamisi sisaldav protokolliväljavõte, hiljemini äratrükina avalikkusse pääsenud.

[L. Pärt'i sõnastik Akad. Emak. Seltsi arh.] *saē* : *sāja* 'pulmarong' — üldisem siiski eestis lühidvokaalne sõna *saija* [Tori, Risti; Vastseliina, pluur.] *saia*'), gen. *saaja*. Vrd. e. *roe*, *soe* (< *rōja*, *sōja*) : gen. *rooja*, *sooja*; e. *lai*, *vai* vaevalt küll on tulnud *vāja* (vrd. sm. *vaaja*) vahendusel, pigemini aga otse *-ii-* < *-*γi-* teel. Sellepärast ilmselt tuleks välja minna ka *sai* sõnas algupärasest *-ii-* geminaadiga algkujust *saija*. Lõnnroti sõnarm. esineb küll ka *saija* tähenduses 'brudtärna' (*saaja*), kuid sellest e. sõna seletamisel välja minna pole julgust.

Neid asjaolusid silmas pidades võiks võrrelda e. *sai* sõna järgnevate (Lõnnrotil puuduvate) juhuslikult kättesattunud lääne-sm. murdesõnadega: Orivede (Orihveden Enokunnan murteen konsonantismi. Kirjoittanut Sefa Erkkilä — käsikiri a. 1922 Helsingi ülikooli seminari rmtkogus) *saiia* 'pettuleipää' (sing. partit.), Metsämaa (A. Hammare sõnakogud a. 1899 Soome Kirj. Seltsi arhiivis) *saijaantunutta puuta* 'sitkistynyttä, kovaa, mäkimaapuuta' (hyv. harv.).

Eesti-läänesm. ühise sõna *saijaleipä* (vadja *saija* ja võimalikult ka liivi¹ *sāja* [< *saija*] Kettunen l. c. peab eestist lainatuiks) alg tähendus, kui tohiksime käepärast olevate andmete vähesuse peale vaatamata neist niisuguse olemasolu järeldada, pidi olema umbes 'sitke, kõva leib'. Eestis oli ehk esialgne puhtast jahust leib igapäevase pehme aganase vahelikuleiva kõrval see hää 'kõva leib', mis hiljemini toitusolude paranedes oma nime parandas oma järeletulijale paremuses, (valgele) saiale. Soomes selle maa toitusviisi vastavalt võis osutada 'kõvaks leivaks' vastuoksa just kõige halvem leib, närimisvintske männikoorest hädaleib. Algselt *saija* võis tähendada mida tahes sitket, kõva, nii et Metsämaal tema tarvitamine puu kohta oleks omal kohal.

Kuid olgugi äsjaesitatud tähendusõppelise arengu hüpotees kui tahes kõikuv ja iga uue lisafakti ees värisev, vahest

¹ Selle sõna sünonüümina on K. (Ioenguil) liivist esitanud *valda leba*, võrreldes seda läti *balta māise* sõnaga.

õigustab teda esialgu see tõenäolikkus, millega kõnesolevad e.-läänesm. sõnad häälikuliselt kahtlemata ühte kuuluvad. Viimaselt seisukohalt väljudes pääseb nende ridadega riskeerija vähemalt sama sõna järgneva, õnnelikuma, rohkema aineestikuga opereeriva seletaja etteheiteist, et liigses ettevaatuses pole oma ainepalukesi näidanud avalikkusele.

2. E. elejad

'peksmata vili, mis põllult koju tuuakse' (ÕS), W i e d e m a n n i EWb-is (S, SO all) veel ka sõnakuju *elejed*, assotsieerub juba väliseltki *ela*-verbitüvega. Välja minnes viimasest kui algupärasemast — esineb see ju elavaiski murdeis, nii just (M. Sakson-Soodla¹ sõnastiku järgi AES arhiivis) Torma-Avinurmes *eleje|D -jette- -j|D* kujul — võimaldubki nende sisulist ühtekuuluvust tõestada. Sõna *elejed* on *ela*-(<elä-)verbitüvest tuletunud *-ek* verbituletise abil, nii siis <<|**elejet*. Eestis on, kui vähedest jälgedest järeldada võib, sündinud *-ek*-lõpuliste noomenite segimine *-eh*-lõpulislega nagu enamasti muiski ligemais sugukeelis. Niiviisi saadud *elehet* > *elejed* häälikseadust Kodavere ümbruse murdeis, vt. L. Kettunen KodD 133 ja võimalikult kunagi laiemalt kogu Eestiski¹ (J. Mg. EK IV [1925] 68—69). Kõnesoleva taolised kindlad analoogilise *-h*-(>*i*-)ga sõnad on veel Kettuneni *L. c.* esitatud Kodavere *rädä taqejed* 'Hammerschlacke' ja *kudejed* 'die stricke, einschläge (beim weben)' — vrd. nende tuletumise aluseks olnud e. verbe *taguda* ja *kududa*. Samasuguse *-h*- ja *-k*-lõpulisete sõnade segunemise illustreerimiseks eL-s vrd. Vastseliina (O. Parmase sõnastik AES arh.) *pideh'ehe pañdma* 'ootama panema' (<<|**piteje*-).

Teine, Õigekeelsuse Sõnaraamatus ka kirjakeelseks määratud sõnakuju *elejad* (allakirjutanu isiklikult kuulnud üldisena Maarja-Magdalenas) seletub oma *-a*- suhtes analoogianõjumisega *-ja*-lõpulisile tegijanimedele, mis *elejed* sõna üksikuksjäämise tõttu loomulik.

¹ Samas sõnastikus esineb veel teine, algupärase *h*-linegi sõna: *najstè punejed* (teatav rohi, Jõe metsa) < **punehet*.

Lõpuks veel selle sõnaseletuse tähendusõppeline külg. Võrreldagu ainult sm. *elo*, mis tähendab ms. ka 'elatisvahend, päätoidus; vili', *elokuu* 'lõikuskuu', *elonkorjuu* 'viljakoristamine', *eloaitta* 'viljaait' jne. Eesti ainult-pluraalne *elejed* (:**ele*), ainult teise tuletise abil saadud, on algselt sama tähendanud ja praegugi osutab ainult väikest tähenduse spetsialiseerumisnihkumist. Nagu *katta* : *kate* (= see, millega kaetakse), samuti *elada* : **ele* (see, millega elatakse = vili).

3. E. ehme, ehmes

= ebe (Wiedemann, EWb-i järgi edelaeesti mr. sõna : *süred ehmed* 'Federn vom ersten', *ude-e.* 'vom zweiten Rupfen eines Vogels'). Silma puutunud on sama sõna veel Rõigist (M. Tedre sõnastik AES arh.) *kanä ehmes* : *ehme* : *ehmest* 'ehme' ja vanemas kirjakeeles² Gösèkenil, Manuctio 223 Daumen / uddo ehhimet, 322 Pflaumfeder [pluma] Ehimet / Ehhimet.

Julgeksime selle rinnastada sugukeelte sõnadega : sm. *höyhen*, *höyhenen* 'fjäder, dun'; karj. (Genetz) *heühen* : *-htene-* (= *höyhen*, *untuva*), (Kettunen, Vitsataipale) *höühen*, (K., Uhtua) *höühtalo*, (K. Tungut) *höühe(n)* : *höühtenet*; aun. (Genetz) *höühen* : *-en*, (G., Suojärvi) *höühen* : *-htene-*; lüüdi (Kettunen, Tiudia ja Mundjärvi) *höühen*; vepsal (Kettunen, Lõunavepsa häälikajalugu I, 83) *heünez*.

Tähenduslik külg eesti ja esitatud sugukeelte sõnul kattub ega tarvitse pikemat arutlust. Häälikuliselt ootaksime esimeses silbis *ejh* < *heüh*-. Kuid eestis *u*-, *ü*- lõpuliselt diftonges *h*+*k* o n s o n a n d i ees on järelkomponendi kadu harilik nähtus, vrd. *lehk* ~ sm. *löykkä*, *lahke* ~ sm. *lauhkea*, *mõhk* ~ sm. *murd. meoha* jm., samuti ka käesolevas sõnas peale sisekadu on

¹ Liiviski näikse üks järgsilbi *-h->j* juhtumus : *kwodaļ* 'koju' << **kotahen*. Korrektoori lugemisel võin siia veel lisada prof. Kettuneni kohanimeseletuse *iraļ* 'Ire-küla (saksa Irben)' < *irahen*, illat. sg.

² Praeguses kk. tarvitab teda ms. (Muhu sõnana?) V. Grünthal-Ridala, näit. oma tõlketeoses „Pühad laulud“ (= E. Leino Helkavirsia).

see sündinud: **eiheme-* (**eüheme-*?) > **eihme-* (**eühme-*?) > **ehme-*. -*m-* pro -*n-* selles sõnas laseb end valgustada samasuunaste eesti paralleelidega: *habe* : *habeme* pro -*ne*, *kübe* : *kübeme* pro -*ne*, *hebe* : *hebeme* pro -*ne* jm. ning selektub -*in* : -*imen* (tüüp *võti* : *võtme*) rohkete instrumendi-nimede analoogia mõjuga. Kuid see -*m-*i esinemine võib ehk veelgi vanem olla, kui silmas pidada päämiselt vist Lääne-Soomes esinevaid samasuguseid; nii ju Lõnnrotilgi vormid *höyhän*, *höyhämen* ~ *höyhöin*, *höyhömen*, (Mynämäel, E. Saarimaa sõnastik Soome Kirj. S.) *höhömi* (mon. part.) 'höyhen', (N. Ikola, Ala-Satakunnan murteen äännehistoria I, 225) *höhömiä*, part. sing., (Haapasaarel) *höühemet* : *höühen* ja mujal, eriti NB aga läänsoomalises sm. vanemas kirjakeeles sama esindust: 1642 a. piiblis *höyhemet* ~ Sorolainen'i „Postillas“ *höyhömet* 'höyhenet'. Niiviisi arutelles jõuame välja e. sõnakujuni *ehme*, sm. vokaaltüve *höyhene-* ja algsm. *heühene-* täpse vasteni. See on üldistunud, nagu eestis sagedane nähtus, kogu paradigmi, ka algselt konsonant-tüvelisisesse käändesse (kus ootaksime -*n* > 0 ja edasi hääliksd. **ehve*, vrd. *kehv* << *keühä*) ja Rõigis, aga vist osalt mujalgi Lääne-Eestis, lisaks veel üle kandunud analoogia teel -*s-* lõpuliste noomenite liiki (samuti kui muidki -*n-*lisi sõnu näit. Rõigis : *pähēs* : *pähke*, *sēmēs* : *sēme*, *kömēs* : *kõme*).

Gõsenekil leiduv sõnakuju *ehhimet* (kui ta kirjutusviga pole) võiks ainult niisugusel korral seletuda paiguti Lääne-Eestile (praegu vähemasti osalt Hiiumaale) omast švaa-vokaali sisaldavana, mis muidu G-l mõnikord esineb.

Vrd. Rõigi (M. Tedre järele) *mahäl* : *mahlä*, *lehēm ehèn* 'jutt' (: *ärjā ehnād*); samast nähtusest Ida-Eestis (Kodavere *pahän*, *tahäm* jne., Setu *lehēm*, *tahēm*), mis küll vaevalt lääne-eestiliselega on geneetilises ühenduses, vt. Ketunen, KodVok. 228—230.

Nii kaugete oletuste sfääridesse jõudnud, julgeme avalikkusele esitada käesoleva etümologiseerimiskatse lisana veel ühe õige suure küsimusmärgiga sõnaseletamisvõimaluse. Nimelt pole

4. ?e. ehkmed, ehtmed

'Oberrücken, Schultern' sõnale võimalik leida vähemalt ligemaist sugukeelist seletust. Seegi sõna on olemasolevate andmete põhjal lääne-eestiline (üles tähendatud m. s. R. J a n n o poolt Torist: *ehkmēd*). Häälikuliselt oleks ta eelseletatud *ehmed* sõnast üks arenemisjärk edasi, nimelt *-hm-* > *-htm-*, *-hkm-* (vrd. e. murdeis *rehkning*, *rehknut* < *-hn-*, *mahknet* < *-hn-* 'magneet' jm.; *-t-* ~ *-k-* vahelduse kohta vrd. e. murd. *kisklik* ~ *kistlik*, *põnklik* ~ *põntlik*, e. *vastne* ~ *vepsal vaskmäne* jm.). Kuid ka varasemale, ennesisekadulisele analoogilisele arenemisele võiks *-hk-*, *-ht-* tagasi minna (*ehkme* << *efi]hkeme-*, *lahe* : *lahkme* proportsiooni analoogial), nagu paralleelselt on sündinud eespoolesitatud karjala *-ht-*lisis sõnakujudes.

Palju lahtisem on aga *ehmed* ~ *ehtmed*, *ehkmed* sõnade ühenduse tähendusõppeline lahendus. Kuna 'hebeme' mõiste harilikult sisaldab eneses niihästi sulg- kui ka karv-hebeme (vrd. sm. *haiven*, e. (*h*)*ebe*, *ude* jm.), on *ehmega* ka karvahebet, peent karva võidud tähendada. Selle sõna teisend *ehtmed*, *ehkmed* võis algselt olla karvahebemelist kaenlaalust ümbritseva pihaosa nimetus, milline tähenduse erivarjund tal hiljem tuhmenes.

5. eL kēmmäs : kēmma

'kerge' (= Rāpiina *kārmäs*) (P. Voolaine sõnastik AES arh., Aluliina), *kiimmäs* (dr. A. Saareste setumurde sõnakogudest, Koss. :) 'vastand *vedeskile* = laisk, viletsalt katkiselt riides (inimesest); kõva (inimesest, loomast lihast), kõva lihaga', (Saareste, Petseri :) 'tugev, trotsiv, sirgelt olev, tiksiv seisev (lapsest)' sõnale ei anna vasteid Wiedemanni EWb. ei ka põhjaeesti murde käepärast olevad ülestähendused. Välja minna tuleb seisukohalt, et algupärasem on Aluliina tähendus 'kerge (= väle)' ja setu murde alal on sellele seltsinud suurel arvul mitmesuguseid hiliseid deskriptiiv-varjundeid, aga ka sellest, et Alul. sõnakuju *e* on algsem (vrd. eL *imä*, *inäp* jm. algupärasemate *em-*, *en-* kõrval). Niisuguste eeldustega võib

seada sõna rinnastada kindlasti vepsal (vt. L. Kettunen, LVHA I, 30) sõnaga *kebmaē* ~ *kebma* = *kedm* 'kerge', milles *-bm-* ka K. arvates on 'nähtavasti vanem'. See on haruldase adjektiivse *-m-* (< *-in* : *-imen*?) suffiksiga edasituletis (vrd. eL ju Rossihniuse [VhGEG XIX, 15] *kindmest* 'feste' ~ e. *kindel*, sm. *kiinteā*, ? algs. tuletistüvi *lämpimä*-, ? algs. **leülemä*- 'raske' ~ e. *läila* [< balti k.??, vrd. läti *leels* 'suur', või sm.-ugri pärandus, nagu J. Budenz, MUSz 395]) adjektiivsest konsonant-tüvest *kep-*, millest tulenenud e. *kebja*, aun. *kebjie* jm. sõnadega teda väga õieti on võrrelnud ju Kettunen, l. c. Säärane tuletumisoletus saab hääd tuge ka veel sellest, et liivigi keeles, millel mitmeidki ligidasi leksikaalseid kokkupuuteid on just eL murdega, (nii Šj.-Wiedemanni kui Kettuneni järgi) leidub sama tuletise abil saadud *kiebām*, *kievām* 'kerge', *kievāmstiz* 'kergesti'.

Käsiteldavate e. ja veps. sõnade ühendus pakub huvi eriliselt sellega, et ta annab meile ühe kindlama näite 1. ja 2. sb. vaheliselt algs. *-*pm-* (: ? *-*βm-*) ühendist. Astmevaheldusest välja minnes oleks mõlemais üldistunud tugev aste, *-pm-* >> eL *-mm-*, veps. *-bm-*.

Liivi vastav sõna *kiebām*, *kievām* on kindlasti nõjunud algupärastele *-in* : *-imen* instrumendinimedele, vrd. *veŕfim* 'võti', *sidim* 'side', *tukām* 'ots' (sm. *tutkain*, eL *tukkā* jm.).

Julius Mägiste.

Eesti kirjakeele praegusest seisukorrast.

Eesti kirjakeel elab praegu üle tähelepandavat ajajärku oma arenemiskäigus. Ta ei ole veel kivistunud kindlasse, üldtunnustatud, ainumaksvalisse vormidesse nagu seni meie suuremate läänenaabrite vastavad väljendusvahendid; temas oleleb ikka veel rahutuid liikeid ning tõmblusi tihtipeale hoopis vastakais suundades; tema arendajate ning tarvitajate hulgas leidub veel küllalt elemente, kes ei ole üksikasjus rahul temas kujunenud olukorraga, kes soovivad maksmata panna tema kinnistamisel omad vaated ning seisukohad.

Teisest küljest andub ikka kibedamini tunda tarvidus ühtlase, fikseerunud, kultuurilise väljendusvahendi järele, mille käitlemisel ei tarvitse kõhelda ja mis õpitavuse mõttes hõlpsasti kättesaadav kõigile. Neist mitmekesisest püüdest ning tarvidustest peab välja kasvama meie tuleviku-kirjakeel. Et käesolev ajajärk tõenäoliselt lõplikult määrab tolle meie kirjakeele, vähemalt tema morfoloogilise, suurelt osalt ka süntaktilise külje kujunemise lähemas tulevikus, siis on meil küllalt põhjust seda viimase käesolevat arenemisjärku eriti teravalt silmas pidada.

Praegune aeg on muidugi varajane seks, et suudaksime anda täieliku, kõigekülgse, objektiivse ülevaate oma kirjakeele seisukorrast. Isikud, kes võitlejaist pooltest kaasa kistud sündmuste keerdu, suudavad vaevalt tabada kõiki olulisi üksikasju, mis otsustavalt määravad seisukorra edaspidise kujunemise, mis lubavad tõeselt hinnata olukorda. Kuid skemaatiline silmapilguülevaade on hädatarvilik, et teada või vähemalt aimata, kuhupoole vaja suunda tööning võitlusenergia, mida toetada esinevais nähtustes, mida mitte. Niisuguseks peajooneliseks skeem-ülevaateks tahab olla käesolev kirjutiski. Sellena tahab ta käsitleda ainult peamisi, suuremõjulisi voolusid meie keeleelus, jättes puudutamata kõik vähemkaaluvad, väikesema pooldajate-ringiga eraknähtused, kusjuures „voolu“ all ei tule muidugi mõista täiesti ühtlaseilmelist, segumatut isikutekogu, vaid teatavate tunnuste abil eraldatavate, enam-vähem sama-suunaliste püüete rühma, milles lähemal eritlusel võib leida hulga erivarjundeid. Peatugem kõigepealt nende voolude keskusil.

Kui ligikaudu aastat viisteist tagasi, peamiselt J. H. Aaviku innukal algatusel esile kerkis meie keeleelus tegur, mida oleme harjunud nimetama keeleuueenduseks, siis võidi sellesse suhtuda kolme viisi: täiesti jaatavalt, täiesti eitavalt ja osalt-jaatavalt ehk osalt-eitavalt. Neile kolmele vaateviisile ilmuski esindajaid, ja sellepärast võiksime tolle aja keeleelus eraldada kolm peavoolu. Hiljemini on aga keeleuueendust täielikult eitav suhtumisviis peanäitelavalt lahkunud ja kui ta kõrvalisemais ringkonnis peakski veel

elutsema, siis ei ole sel enam mingit tunduvat mõju meie kirjakeele arenemisse. Jäänud on kaks peavoolu: ühed, kes keeleuendusi omaks võtavad ainult suure ettevaatusega, sõelumisi, püüdes „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu“ piirides — nimetaksime neid siinkohal koondusvoolu esindajaks ehk lihtsalt koonduslasteks (nad kujundavad nagu silla keeleuenduse täieliku eitamise ja selle radikaalse jaatamise vahel); — teised, kes pikemalt arvustamata kaasa lähevad uuendusliikumuse juhtidega või neist koguni ette tormavad — nimetaksime viimaseid keeleuendusvoolu pooldajaks ehk lihtsalt uuenduslasteks¹. Uuenduslaste hulgas võime omakorda üsna selgesti eraldada kaks alarühma: radikaalsemad ja konservatiivsemad; esimeste püüded kehastuvad kõige selgemini Joh. Aaviku sõnastatud väiteis, teised lepivad piiridega, mis uuendusliikumusele on asetanud Oskar Looritsa grammatika. Kõige iseloomulikumaks ning tähtsamaks eraldavaks tunnuseks peavoolude, s. o. koonduslaste ja uuenduslaste vahel on n. n. lühendatud partitsiibid (-nd pro -nud, näit. *kirjutand* pro *kirjutanud*, ja -t pro -tud, näit. *kirjutet*, *täpet* pro *kirjutatud*, *tapetud*, nimetame neid ka lihtsalt -nd-ks ja -tet-iks), mida koonduslased ei tarvita (Õig.-sõn.-s nad seni puuduvad), uuenduslased aga pooldavad (ka viimaste konservatiivsemat rühma esindav O. Looritsa grammatika tunnistab need vormid soovitavaks; selle teose ja Õig.-sõn. vahel on küll muidki erinevusi, nagu *y* pro *ü*, *olnuksin* pro *oleksin olnud*, *lain* pro *laen* j. m., kuid need väikesema ulatusega pisiküsimused ei teeks kokkuleppele vastavoolude vahel nii suuri raskusi kui eelmainitud -nd ning -tet).

¹ Viimane nimetus ei ole küll päris kohane, kui teda hindame rangesti loogiliselt seisukohalt: on ju n. n. koonduslasedki suurel määral uuenduslased ja „uuenduslasedki“ on selleõrra elustanud või püüdnud elustada arhailisi vorme meie kirjakeeles, et neid teatava õigusega võiksim nimetada isegi „keelevanandajaks“. Autor ei ole tahtnud siiski loobuda traditsioonilisest „keeleuenduse“ ning „keeleuenduslaste“ nimetusest. Vahe „koonduslaste“ ja „uuenduslaste“ vahel on muidugi ainult relatiivne.

Keeleuenduslaste radikaalse rühma põhimõtted on omale kõige selgema sõnastuse leidnud Joh. Aaviku teoses „Keeleuenduse äärmised võimalused“, mille motoks on: „Keeleuenduse kurv tuleb lõpmattuseni tõmmata“. Selles teoses käsitellakse kolmes võrdlemisi mahukas peatükis küsimusi, kas ja miks on eesti keelele põhjalikku uuendust vaja, mil viisil ja mis abinõudega keelt parandada ning kas ja kuidas niisugused parandused on tegelikult võimalikud. Peale terve rea morfoloogiliste ja süntaktiliste uuendusettepanekute esitatakse selles autori tarvitav uute sõnade kunstliku loomise meetod, mis seisab häälikute süstemaatilises kombineerimises, ja soovitakse seda loomisviisi võimalikult laial määral tarvitada eesti kirjakeele sõnavara rikastamiseks. Selle teose üksikasjalik arvustus ei mahu loomulikult käesoleva kirjutise kitsa raamidesse. Tahaksime siinkohal tähelepanu juhtida ainult ühele teose suuremale puudusele, nimelt väitele, millele suurel määral on rajatud autori uuenduslikkuse kogu radikaalsus: keeles olevat vaja „enne kõike näha inimtoimingu abinõu, riista, masinat, mille otstarve on mõtteid väljendada ja seda sageli ka esteetiliste mõjude saavutamiseks!“ (lk. 8). See väide õigustab autori arvates keele kuitahes kaugele mineva ümberkujundamise (teoreetiliselt, tegelikult muidugi autor nii piiramata kaugele ei lähe), sest kui muid masinaid tohib muuta ning täiendada ja inimene isegi „Loodust parandab“ (karjatõugude, taimesortide arendus j. m. s.), miks siis „ei või ka keelele selle toimingu õnnistus osaks saada,“ nii küsib autor (lk. 11) ja arendab järgmises peatükis oma uuendusettepanekud. See keele võrdlus masinaga on küll kõike muud, kuid mitte tabav ega tõsioludele vastav. Pigemini võiksime keelt võrrelda elava organismiga, kuigi seegi võrdlus, nagu eriti rõhutab praegusa aja keeleteadus, ei ole küllaldaselt sattuv. Kui me aga viimasegi võrdluse tõeks võtame, siis see ei õigusta keelt kaugeltki sama hoolimata käitlema kui mingit masinat. Kuid keel on oma väärtuselt enam kui üksikorganism. Ta on suure hulga isikute ühine väljendusvahend, elav neis silmapilkseis, õhku hääbuvais psüühilis-füsioloogilis-akustilisis

moodustistes, mida oleme harjunud nimetama häälikühendeiks, sõnadeks ning lauseiks, iseloomult tundlikult konservatiivne oma ehituses, milles tekkivad muutused, eriti kui need on äkilisemat laadi, puudutavad ühtlaselt kõiki keeletarvitajaid. Iga pisem uuendus eestigi keeles, sellest hoolimata et ta kirjakeelena lõplikult ei ole fikseerunud ja ta tarvitajate hulk on võrdlemisi väike, nõuab siiski energiakulu tuhandeilt kirjutajailt, kõnelejailt ning kuulajailt-lugejailt. Teadvus sellest tõsiasjast sunnib ettevaatusele uuenduste esitamisel, sunnib kaaluma, kas soovitatav muudatus pakub sellevõrra paremusi, et tema läbiviimine tasundub. Nõuab ju iga uue asja õppimine energiakulu, kuid sel jõukulutusel on mõtet ainult siis, kui õpitav aine pakub õppijale mingi tunduva paremuse, kui temaga kaasas käivad pahemused ei ole liiga suured. — Kui kõnesoleva teose autor seda tõsiasja on ignoreerinud, siis nähtavasti ainult seks, et anda enam veenvust ning põhjendatust oma väiteile.

Keeleuuenduslaste alalhoidliku tiiva vaadete selgeimaks esindajaks on Osk. Looritsa „Eesti keele grammatika“. Viimase põhimõtete püstitamisest on võtnud osa rühm inimesi, nagu selgub raamatu eessõnast. Seega on see keeleõpetus väikeselt osalt kollektiivse töö tulemus. Teosele iseloomulik on, kuigi ta kuulub, nagu juba mainitud, „keeleuuenduslikkude“ raamatute hulka, et ta uuendusi hindab palju arvustlikumalt kui tema radikaalsemad rühmakaaslased. Nii on teoses tagasi tõrjutud keelekujud nagu *liigent* : *liigende* (pro *liiget* : *liigete* - *liikmete*), *poegana* (pro *pojana*), *kavva* (pro *kaua*), *-n*-inessiiv, partikkel *no* omast. käände asemel, *saanue* = saanud olles, *luuletai*, järgsilpide *o*; tingimisi ka *-lle*-allatiiv j. t. Põhjuseks on peamiselt, et autor õigekeelsusnähtuste hindamisel võrdlemisi palju vähem on arvesse võtnud nende esteetilisust, palju enam aga nende otstarbekohasust. See kriitiline hindamisviis oleks võinud olla küll veel palju suurem (nii mõnigi uuendus on omaks võetud liiga kergel käel, näit. *y* pro *ü*), kuid teoseski esinev suhtumisviis kuulub igatahes positiivsete nähtuste hulka. Hindamisväärne paremus raamatul on ka keele-

nähtuste seletus teaduslikumal alusel: ses suhtes on ta palju usaldusväärsem kui mitmed muud eesti keeleõpetused. Teose silmapaistvamaks puuduseks peale mõne keeleuendusvormi liiga kergekäelise omaksvõtmise on liigsest järjekindlustamistungist tingitud tarbetud kõrvalekaldumused kirjakeele senisest traditsioonist (keelekujud nagu *lain, vainlane* pro *laen, vaenlane, tültarte, kurati* pro *tütarde, kuradi, silmu, pikku, kingu* pro *silmi, pikki, kingi*, segav kitsaulatusliku *e*-mitmuse [= koondelise *d*-mitmuse] väljaarendus j. t.).

Veel palju kriitilisemad keeleuendusnähtuste hindamisel kui O. Loorits on koondusvoolu esindajad¹. Viimaste juhtteoseks on Eesti Kirjanduse Seltsi väljaantav, J. V. Veski toimetatav „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat“. See kogukas sõnastik hülgab needsamad keeleuenduskujud mis Looritsa grammatikagi ja veel mõned neile lisaks (*y, -tet, -nd* j. t.; kategooriliselt ka *-lle*-allatiivi), kuid teiselt poolt annab suurele hulgale neist ametliku sanktsiooni (tähtsamad niisuguseist uuendusist: *-uma*-lõpulised intransitiivid [*kajastuma*], lõputa tugevaastmeline illatiiv [*merre, unne, kogudusse*], *i*-tunnuseline lühem mitm. partitiiv [*vendi, tõldu, lisi*], samuti *-eid*-lõpuline *i*-tüveliste mitm. partitiiv [*sõdureid*], *i*-mitmus, *i*-superlatiiv, infinitiivid nagu *kujutella, harjutella* j. t., muu hulgas ka rohkesti uusi sõnu). Kõnesolev teos on suurel määral kollektiivse töö tulemus ja sellena on tal paremusi ning puudusigi. Paremuks võib tal nimetada, et ta mitme isiku töö tagajärjena võrdlemisi objektiivsemalt suudab peegeldada meie kirjakeele üldist tasapinda ning erapooletumalt talitada keelekujude normeerimisel kui mõni üksik autor, ühesõnaga: et ta suudab vabam olla subjektiivsusel. Teisest küljest on niisugusel objektiivsusel ka halvemusi: nii on sõnaraamatus liiga palju ruumi antud paralleelvormele; mitmedki unustusse vaibuvad, vananevad keelekujud oleks võidud rahulikult teosest välja jätta (näit. *fanatismus* pro *fanatism*, üldse *-ismus* võõrsõnus).

¹ Seda arvustavat suhtumist uuendusvormesse peegeldab õige iseloomulikult Lauri Kettunen'i „Arvustavad märkused keeleuendusnõuete puhul“.

Nagu eelmisest esitusest näha, ei ole meil praegu valitsevate keelevoolude erinevus mitte nii palju põhimõtteline, kvalitatiivne kui hulgaline, kvantitatiivne, nimelt selle järgi, mil määral mingi rühm soovitab keeles läbi viia uuendusi. See hulgaline vahekord peegeldub ka arvudes. Joh. Aaviku brošüüri „Õigekeelsuse ja keeleuuenduse põhimõtted“ lõpul asetseva keeleparanduste ja -uuenduste raskusastmelise liigituse 54-st punktist (Aavikul eksikombel 57 p.!) on „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatus“ (I tr.) konstateeritud 30%, „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatus“ (II tr.) seni konstateeritud ning lubatud 55%, O. Looritsa grammatikas soovitatud ning tegelikult tarvitatud 64%, Joh. Aaviku „Keeleuuenduse äärmistes võimalustes“ tegelikult tarvitatud (mitte ainult soovitatud!) 76% ja „Hirmu ja õuduse jutude“ 14. andes (mis kuulub keeleuuenduslike hulkade seerias) — 84%! Need arvud lubavad teha huvitavaid järeldusi. Kõigepealt neist ilmestub, et koondusvool viimase 9—10 aasta jooksul on nihkunud tunduvalt lähemale radikaalsete uuenduslaste tiivale, tervelt 25% võrra, s. o. $\frac{1}{4}$ võrra tähtsamate keeleuuendusettepanekute arvust! Teiseks selgub, et uuenduslaste konservatiivsem tiib, selle võrra kui ta on kehastunud O. Looritsa grammatikas, on kvantitatiivselt palju lähem koonduslastele kui keeleuuenduslaste radikaalsemale tiivale¹. Kolmandaks saab neist arvudest järeldada, et radikaalsemad uuenduslased isegi ei sõanda pikema jututa hakata kirjutama kõiki neid uuenduslikke vorme, mis nad üldiseks tarvitamiseks on soovitanud.

Meie keelevoolude üldiseks iseloomustuseks mainitagu veel, et ühtluse mõttes kõige kirjumat pilti pakuvad uuenduslased. Võrdlemisi vähe on leida neid selle voolu pooldajaid, kes oleksid kõigis uuendusküsimusis absoluutselt samal seisukohal. See vaadete kirjavus peegeldub selgesti selle voolu pooldajate kirjutistes, ka juhtteoseis. Palju ühtlasem oma koostiselt on koonduslaste rühm, kes viimasel

¹ Kvalitatiivselt on ometi vahe seks küllalt suur, et käesolevas esituses on arvatud kohasemaks asetada Looritsa grammatika keeleuuenduslike teoste hulka kui lugeda teda koonduslaste erivoolu esindajaks.

ajal ikka üksmeelsemalt on hakanud kogunduma Õig.-sõn. ümber. See vool on seda tugevam, et tema taga seisab arvuliselt suurim hulk keeletarvitajaid (nende hulgas rida meie paremaid kirjanikke, nagu uuenduslaste rühmaski). Kõige selle tõttu on koondusvoolul üsna suur, kuid seda vastutusrikkam osa mängida meie kirjakeele arenemiskäigus.

Kui palju on siis neil keelevooludel pinda laiemais keeletarvitajate ringkonnis ehk teiste sõnadega: kuivõrra meie keeleuuendus neis suurtes hulkades on suutnud läbi lüüa? Kui maha arvata aastat viiستهist tagasi ja varemini ilmunud raamatud, mis ei kuulu meie ülevaate piirkonda, ei ulatu praegu ilmuv kirjandus (s. o. kirjandus kõige laiemas mõttes = kirjutatud, trükitud paber) oma enamikus keeleuuenduslikkuselt välja Õig.-sõn. raamidest. See on maksev mõnede eranditega niihästi ajakirjanduse, teadusliku kirjanduse, üldse õpi- ning käsiraamatute kui ka muude ilmuvate raamatute kohta, välja arvatud eesti algupärane kunstiväärtuslik ilukirjandus, millest allpool eraldi. Kooliraamatute ning ametiasutiste väljaannete kohta on see loomulik, sest neile seatakse ametlikult poolt teatavad normeerivad keelelised nõuded: nad redigeeritakse enamikus Õig.-sõn. keele piirides. Teisiti on lugu ajakirjandusega: seal oleneb kõik toimetuse keelelisest meelsusest. Kui mingi ajalehe väljaandjad ning redigeerijad võtaksid omaks kas või äärmiselt radikaalse keeleuuenduse, ei saaks neid keegi selles takistada. Kuid nad on konservatiivsed, ja seda väga arusaadavalt põhjusil: nad peavad arvestama laiade rahvahulkade meeoleolu, ja see ei salli järske hüppeid ning muudatusi kirjakeeles. Uuemal ajal on meie ajalehed, eriti suuremad neist, keelelt väga lähedased Õig.-sõn.-le. Muu juhusliku sisuga kirjandus on keelelt enamasti konservatiivne, kuid sellejuures tihti juhusliku ilmega, viimases suhtes välja arvatud muidugi teosed, mis ilmunud soliidsemalt kirjastusäridelt, kes lasevad oma väljaandeile teha keelelist korrektuuri.

Kõigil neil kirjandusaladel, eriti ajakirjandusel, on õigekeelsuse suhtes salgamata suur mõju meie keeletarvitajate laiule hulgile, suurem kui seda mõnelt poolt tahetakse tun-

nustada. Teisest küljest peab mõnna, et relatiivselt ehk veel suurem mõju kirjakeele arenemisele on just ilukirjandusel, eriti selle kunstiväärtuslikumal osal, mis on tingitud seda liiki kirjanduse sisulisest ning vormilisest külgetõmbavusest. Kunstiliselt kõrgel järjel seisev ning ühtlasi palju loetav teos suudab mõnikord mingi keeleuunduse propageerimiseks enam ära teha kui mitu kuitahes hoogsalt kirjutatud kihutusbrošüüri. Teame ju, kui suur ning tihti otustav mõju mitme kultuurrahva klassikuil on olnud nende kirjakeele kujunemisse. Sellepärast koondagem järgnevas tähelepanu ka eesti ilukirjanduse keelelisele küljele.

Kui tahaksime viimasenapüstitatud küsimuse lahendada täiesti põhjalikult ning objektiivselt, peaksime süstemaatiliselt läbi töötama vähemalt viimase 10 aasta eesti ilukirjanduse. Peaksime registreerima kõik seal esinevad uued sõnad ja täpsa statistika kokku seadma kõigis üksikuis ilukirjanduslikes teoseis esinevaist uuenduslikest keelevormest ning lausekonstruktsioonest. Käesoleva kirjutise tarvis on pidanud see hiiglaülesanne jääma teostamata. Allakirjutanu on pidanud piirduma ainult mõne iseloomulikuma keeleuundusliku vormi jälgimisega võrdlemisi kitsal alal, nimelt on kõnesolevaks otstarbeks läbi töötatud ajakirja „Looming“ kolm seni ilmunud aastakäiku (1923—1925), kusjuures on tähistatud lühendatud partitsiipide (*-nd*, *-tet*) esinemise ulatus üksikuil autoreil kõigis nende kirjutistes. *-nd* ja *-tet* on, nagu nägime, iseloomulikemaks kriteeriumiks uuenduslike kude ja mitteuuenduslike kude kirjutiste eraldamiseks; see asjaolu ongi põhjustanud nende valiku. Ajakiri „Looming“ on soodus kokkuvõtteks sellepärast, et tema ümber on koondu nud meie parimad kirjanikud, alates vanade veteraanidega ja lõpetades nimekamate noorte algajatega. Ka on ta usaldusväärne selle tõttu, et autoreile on toimetuse poolt jäetud õige suur keeleline vabadus (isegi ilmsed grammatilised vead on jäänud tihti parandamata, nagu näit. vormid *tõmband*, *hakkand*, *viskand* pro *tõmmand*, *hakand*, *visand*). Kuuldavasti on küll y igal pool toimetuse poolt muudetud *ü*-ks (vähemalt ajakirjas *y*-t ei esine) ja nimelt, nagu väidetakse, surve tõttu ametlikult poolt, kuid mis puutub

lühendatud partitsiibesse, siis neid tarvitatakse paljudes kirjutistes üsna vabalt — see näitab, et toimetus neid kuskil pole ümber redigeerinud, vastasel korral peaks eeldama toimetuse äärmist ebaloogilisust ning ebajärjekindlust. Järjeneva kokkuvõtte tegemisel on võetud arvesse ainult need kirjutised, mille autorid resp. tõlkijad on ajakirjas nimetatud; välja on jäetud murdelised ja arhailise keelega palad (näit. Adsoni võrumurdelised luuletused, rahvalaulukeelsed värsid, Aino Kallase arhaistlik „Barbara v. Tisenhusen“ Tuglase tõlkes j. t. s.), samuti kirjutised, milles mineviku partitsiipe ei esinenud (mõned lühemad luuletused).

Kui teha algus luuletoodetega seotud kõnes, siis peab konstateerima, et kõnesolevais „Loomingu“ aastakäiges ses vormis kirjutanud autoreist tarvitab lühendatud partitsiipe 86%, s. o. rõhuv ülekaal, neid partitsiipe ei esine ainult 14%-l. Sellest võib järeldada, et luulekeeles kõnesolevad keeleuenduslikud vormid on üsna kindlasti läbi lõõnud (kas osalt või täielikult: mõnes luuletootes esineb ainult *-nd*, *-tet* puudub). Neid vorme tarvitavad seotud kõnes järgmised autorid: Aben, V. Adams, Arp, Alle, Anni, Barbarus, Hiir, Jaik, Herm. Jänes, Kaaver, E. Krusten, Kubjas, Kärner, Laanessaar, Ago Liigolta, Murakin, Jul. Oengo, Ants Oras, R. Reimann, Semper, Suits, H. Talvik Under, Visnapuu; vastavate pikemate partitsiipidega lepivad sellevastu: Leo Anvelt, Grünthal-Ridala, Leo Mere, K. E. Sööt. — Siirdugem kirjutistele sidumata kõnes (jutustused, näidendid, artiklid). Siin tarvitab lühemaid partitsiipe autoreist 48%, pikemaid 52%, viimastel seega väike ülekaal. Esimeste nimed on: Joh. Aavik, H. Adamson, Adson (ühes osas artikleis), Alle, Nigol Andresen, Anni, Barbarus, H. Brindfeldt, Gailit, Jaik, Kaaver, Ado Kalamees, Kangro-Pool (osalt, ühes artiklis), Kivikas (osalt: *-nd* aga *-tatud*), Kompus, Udres Kudres, R. Kullerkupp, Ago Liigolta, O. Luts (osalt: *-nd* aga *-tatud*), Mallur, Joh. Martinson, D. Palgi, Mart Raud, A. Roose, Semper (osalt: harilikult *-tet* aga *-nud*), Redik Soar (osalt: *-nd* aga *-tatud*), A. Tammann, A. Tiitsmaa, Tuglas, Under, Vabbe, Vallak (ainult ühes kirjutises 1923 a.), Visnapuu, Zeiger; teise,

konservatiivsemate rühma kuuluvad: Juh. Aavik, Adson (ühes osas artikleis, 1924. a.), Alex Antson, Eisen, Grünthal-Ridala, K. A. Hindrey, Hubel-Metsanurk, A. Jürgenstein, Kangro-Pool (ühes artiklis), Kitzberg, Kristen, Hans Kruus, Kärner, Ed. Laamann, Lesta, B. Linde, G. E. Luiga, L. Neumann, Ole, Ants Oras, H. Prants, Pukits, E. Raudsepp, H. Raudsepp, Roht, Rumor, Ruven, Schwalbe, Suits, Suitsmaa, K. E. Sööt, Tassa, Tuglas (ainult ühes Aho tõlkes 1923. a.; muidu Tuglasel esineb järjekindlasti *-nd*, *-tet*), Vaga, Vallak (uuemais aastakäiges), M. Vasar, Wilde. Kui jätame kõrvale artiklid ning ringvaate ja võtame arvesse ainult puht-ilukirjanduslikud tooted sidumata kõnes (jutustused, näidendid), siis saame ümberpööratud vahekorra, nimelt uuenduslike vormide tarvitajaid on natuke rohkem — 55°%, teisi aga 45°% (nimed eelpool-mainitute hulgas).

Need arvud ei suuda muidugi täpsalt peegeldada olukorda ilukirjanduses väljaspool „Loomingut“, kuid et eeltoodud nimestikus esineb valdav osa meie tähtsamaid kirjanikke ning publitsiste, siis ei ole nad ka liiga ebatõelised. Nad osutavad kogusummas keeleuendusmeelsete ülekaalu meie uuemais ilukirjanduses. See arvuline vahekord vajab siiski väikest kommentaari. Rõhutatagu kõigepealt, et enamik proosakirjutuste autoreid ei kuulu kaugeltki keeleuenduse radikaalide hulka. Nad on Öig.-sõn.-le tihti lähemal kui Looritsa grammatika, nimelt ainsaks eraldavaks lüliks on lühendatud partitsiibid. Mõned tarvitavad pealegi ainult *-nd*-d, kuna nad *-tet*-i hülgavad (Kivikas, Luts, Redik Soar, viimased kaks ka oma uuemais teostes väljaspool „Loomingut“). Huvitav on kõnesolevas suhtes Semper, kes mõnes oma artiklis tarvitab võrdlemisi järjekindlasti *-tet*-i, kusjuures tal *-nud* esineb ometi pikemal, „vanamoelisel“ kujul (Semper on küll muide üldse kaunis ebajärjekindel lühendatud partitsiipide tarvitamises). Täieliku looburina keeleuenduse suhtes esineb P. Vallak, kes oma esimese jutustuse „Loomingus“ kirjutab lühendatud partitsiipidega, kõigis järgmises tooteis aga ei tarvita *-tet*-i ega *-nd*-d (ka oma uuemais teostes väljaspool „Loomingut“).

Kui need vahepealsed, pooluenduslased eeltoodud nimestikust maha arvame, siis muutub uuenduslaste ülekaal tunduvaks vähemuseks, nimelt mis puutub proosakirjutistesse — luuletustest allpool eraldi.

Kuid võidakse tuua vastuväiteks, et eelantud mitte-uuenduslikkude kirjanikkude nimestikus on suur osa vane-maid, kes harjumuse tõttu ei taha loobuda endisaegseist keelevormidest. Kui kasvab üles noorem kirjanikkudepõlv, siis saab omale täie maksvuse ka keeleuuendus. Tõsi küll: nooremaist kirjanikest on enamik keeleuuenduslasi; sinna- poole viitab eeltoodud autorite nimestikki. Kuid tuleme tagasi oma hiljutise piirangu juurde: see keeleuuenduslikkus nooril kirjanikel on tihti võrdlemisi õige konservatiivne. Kõnelemata autoreist nagu Vallak, kes kuulub igatahes tusedamate jõudude hulka meie algajate kirjanikkude peres, võib esitada just nooremaist kirjanikest — jutt on meil kogu aeg tooteist sidumata kõnes — terve rea neid, kes näit. *-nd* omaks on võtnud, *-tet*-i aga tagasi tõrjunud (näit. Aleksander Antson koguteoses „Aktsoon I“, Kivikas ühes osas teoseis, näit. „Mihklipäevas“, Redik Soar jutustuses „Loiguääre“, Jaan Pert teoseis „Õites aed“ ja „Udulaev“, j. t.).

Ainult luuletuste kohta, üldse toodete kohta seotud kõnes võib öelda, et neis nähtavasti keeleuuendusvoolu tähtsamad vormid (välja arvatud muidugi elustatud *o*) on lõplikult läbi löönud (kui mitte ei tule tugevat reaktsiooni, mis kõik tekkinud uuendused uuesti välja pühiks; see võimalus siiski vähe tõenäoline). Kuid siingi huvitav nähtus: üks ja sama autor kirjutab luuletuses teist keelt kui proosakirjutises. Võrreldagu näit. Kärneri mingit poemi keeleliselt tema arvustava brošüüri „Eesti uuemad luuletajad“ — ühel pool *-tet*, *-nd*, *i*-minevik jne., teisel pool Õig-sõn. keel! Või pandagu tähele, kuidas Visnapuu oma luuletusis tarvitab *n*-inessiivi, aga mingis arvustavas artiklis kirjutab *piirides*, *talus* jne. (näit. „Looming“ 1924, lk. 711) pro *piiriden*, *talun* jne. Samuti Gustav Suits, kes juba oma „Tuulemaas“ tarvitab *-nd*-d, aga sidumata kõnes (võrreldagu näit. tema artikleid „Loomingus“) kirjutab

järjekindlasti *-nud*. See osutab, et mitme meie kirjaniku teadvuses esineb kaks kirjakeelt, üks väljendumiseks seotud kõnes, teine proosalisemate mõtete sõnastuseks.

Kas meil ei oleks põhjust seda erikeelsust sanktsioneerida? Sest näikse olevat kindel, et meie luuletajad ei lepi selle vormivaraga, mis omane senisele kirja- ning ühiskeelele, ja teisest küljest, ei meie harilik kirjakeel ialgi omaks ei võta kõiki neid keelekujusid, mis esinevad meie praeguses luulekeeles. Kas me tarvitseksimegi kahetseda seda luulekeelet antud vabadust: oleksime ju n. ü. ühe kirjakeele võrra rikkamad! Pidulikumas väljenduses võib tarvitada ka „pidulikumat“ keelt. Meil on seks olemas ju eeskujuga oma rahvaluuleski, mille keel mõnes kohas, peamiselt põhjaeestis, tunduvalt erineb harilikust kõnekeelest. Sellepärast jätkem oma luulekeelet vabadus, pealegi et siin otstarbekohasuslik õigekeelsuspõhimõte ei tarvitse olla nii mõõduandev kui igapäevases kirjakeeles: kui luuletaja mõnd keelekuju tarvitab nii, et teda ei mõisteta, siis ei ole ta küllalt täiuslik vormivirtuoos ja kannatab ise selle all kõige rohkem. Kõige raskem ning keerulisemgi luulekeel on kerge sellele, kes temas on meister. See kõik muidugi ei tähenda, et luuletooteis oleks lubatav anarhia ning mitme tarvitusviisi segipaiskamine: kuigi luulekeel erineks harilikust kirjakeelest, peaks temaski valitsema oma kord, oma seadustik. Viimane, s. o. harilik, lihtne kirjakeel, väljendumiseks sidumata kõnes, alluks aga endiselt vääramatult õigekeelsuspõhimõttele, kõigepealt otstarbekohasuspõhimõttele, olles sellejuures oma vormistikult lähem meie praegusele ühiskeelele.

Pilku heitnud meie kirjakeele viimase ajajärgu senisesse arenemiskäiku, peatugem lõpuks lühidalt küsimusel, missugused võimalused on meie kirjakeele kujunemisel lähemas tulevikus. Üks on kindel: ta peab arenema ühtlaseks, kõigi poolt tunnustatud, ühiseks kirjakeeleks (kui välja arvame luulekeelet, mille kujunemine võiks minna eri sihis). Kui me seda väidet ei taha tunnustada, siis eeldame seega oma täielist kultuurilise arenemise võimetust. Küsimus on ainult, kunas see ühtlustumine sünnib. Mõnelt poolt, nimelt

keeleuenduslaste ringkonnis (vrd. Joh. Aaviku „Keeleuenduse äärmised võimalused“, lk. 162) avaldatakse soovi, et praegune anarhiline seisukord kestaks veel vähemalt 25 aastat. Kuigi see on uenduslaste huvides arusaadav, ei tahaks ometi asja lõpliku otsustamise lükata nii kaugesse tulevikku. Kirjakeele kindlustus, kujunematus on ilmsesti takistavaks teguriks väimlise arengu teel. Meil ei ole aega oodata oma kultuurilise edenemisega sama kaua, kui seda on võinud teha suuremad kultuurrahvad. Meie kas suudame pidada sammu oma naabritega ses suhtes või jääme neile jalgu. Ainult oma kiire, poolesaja-aastalise tõusu tõttu oleme seks saanud, mis me oleme. Sellepärast rutakem oma kirjakeelegi arendamisega.

See keele kiire kujunemise vajadus on meie arvates siiski esijoones maksev ainult keele vormi- ning lauseõpetuse kohta. Uusi sõnu võidakse laenata ning luua ka siis, kui keele põhiehitus, kondikava on ammugi kivistunud. See sõnatekkimisprotsess ei tarvitse keeles kunagi lõpule jõuda. Kuid vormiline alus peab olema kindel.

Missugune olemasolevaist keelevooludest pääseks niisugusel puhul tulevikus võidule? Või tuleb koguni mingi uus puhang, mis meile loob täiesti uue, seni olematu kirjakeele, pühkides näitelavalt kõik praegu maksvad vaated, olgu need alalhoidlikud või uuenduslikud? Viimanegi võimalus ei ole hoopis võimatu, kuid ta on vähe tõenäoline. Väga harva juhtub, et ühele revolutsioonile järgneb kohe teine, veel põhjalikum; pigemini on harilikult asi ümberpööratud: revolutsioonile järgneb reaktsioon. Näibki nii, et meie keeleuendus on oma suure sõna juba öelnud, et tal palju midagi ei ole enam lisandada uut (vrd. ses suhtes ajakirja „Keeleuendusegi“ numbreid: neis on vähe ennetitlematut). See asjaolu aga võimaldab hakata tegema vooludevahelisi lõpparveid.

Senine areng osutab vastasvoolude tugevat liginemist teineteisele (ühelt poolt Öig.-sõn., teiselt poolt Looritsa grammatika näol). Oleks loomulik, et just see tendents lõpule viiks meie kirjakeele kujunemise. Ei tarvitse arvata, et kummagi vastasrinde vahel kokkuleppevõimalusi pole

mingisuguseid. Võtkem kas või lühendatud partitsiibid, mis kuuluvad raskeimate komistuskiivide hulka vastaspoolte lähenemisel. Arvaksin, et koonduslastel ei teeks raskusi omaks võtta murdeti nii laialt esinev *-nd*, ja uuenduslased võiksid heal tahtmisel küll loobuda *-tet*-ist, mis meie ühiskeeles seisukohalt tundub eriti kunstlik ning võõrastav ja mis keele otstarbekohasusegi põhimõtte seisukohalt jätab palju soovida. *-nd*-le võidaks viimaselt seisukohalt palju vähem etteheiteid teha, eriti kui võetakse reegliks, et konsonandi järel tarvitatakse alati *-nud*. Niisugune lahendusviis on seda reaalsem, et nagu eelpool nägime, mitmed nooremad kirjanikud on asunud samale kokkuleppeetele, tarvitades *-nd* kõrval *-tatud*-vormi.

Kui lühendatud partitsiipide puhul on kokkuleppevõimalusi, siis samuti on lugu muudegi tüliküsimustega. Tarvitseb ainult tahta! Ja kui uuenduslaste parem tiib sel teel kokku sulaks koonduslaste rühmaga, kas siis vaidlusküsimuste lõplik lahendumine tohiks olla enam kaugel! Siin kirjeldatud arengusuunda toetaksid tegelikult eelmainitud „konservatiivsed uuenduslased“ meie kirjanikkude peres.

Sel kokkuleppeeteel jääksid lõplikult kaotajaiks kõik meie võistlevad keelerühmad. Võitjana tuleks aga kõigist seniist võitlustest — eesti kultuurkirjakeel!

Elmar Muuk.

Sõnaseletuste ala „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu“ II tr. 1. köites.

Õigekeelsuse-sõnaraamatu teine trükk on võrreldes esimesega peaaegu kümnekordseks paisunud ja üheks paisumise põhjustest on sõnaseletuste sissevõtmine. Seletused ei ole õieti mitte õigekeelsuse-sõnaraamatu pea-ala, sest sealt otsime kõigepealt õiget sõnakuju, kuid täiesti ilma seletusteta ei saa ka läbi, — neid leidub isegi sõnaraamatu I trükis.

Sõnaraamatu korraldaja sõnade järgi (lk. VII) on varus-

tatud seletustega „vähemtuttavad sõnad ja oskusesõnad“¹. „Tuttavuse“ mõiste on aga kaunis ebamäärane, oleneb toimetaja isiklikust seisukohast ja ka sellest, kellele on määratud sõnastik. Igatahes peaks siin arvestama keskkooliharidusega isikut, mida osutavad ka sõnaraamatus antud vene, saksa, prantsuse, inglise ja ladina keelsed seletused. Ometi tundub, et suur hulk antud seletustest on keskkooliharidusega isikule liigsed, seda enam, et sellel alati võimalusi on leida põhjalikumaid seletusi teistest sõna- ja käsiraamatutest. Wiedemanni sõnastikku või entsüklopeediat õigek. sõnar. ometi asendada ei saa. Eelhariduseta isikule aga on antud seletusi ikkagi vähe.

Parem oleks olnud loobuda „tuttavuse“ mõõdupuust ja anda seletusi sõnade kategooriate järgi: täiesti seletusteta oleksid võinud jääda kõik harilikus kõne- ja kirjakeeles esinevad sõnad ning võõrsõnad; tingimata vajavad aga seletusi uued täved ja tuletised, samuti kõik oskusesõnad.

Teine küsimus on, kuidas anda seletusi. Nad peaksid esinema võimalikult tihedas stiilis, kus ei tohiks olla ainustki liigset sõna. Teiseks esinegu võimalikult palju lühendeid: kõik sagedamini korduvad seletused antagu lühendite kujul, Edasi olgu seletused šabloonilised: igal teatavasse kategooriasse kuuluval sõnal olgu ühevõrra seletusi. Kui hüään on nimetatud „röövloomaks“, lõvi aga lihtsalt „loomaks“, siis on see järjekindlusetus.

Kõnesolevale sõnastikule võib sõnaseletuste suhtes mõndagi ette heita: seletusi on antud liiga ohtralt, on antud sõnadele, mis kõigile tuntud, on antud järjekindluseta ja liigpaljusõnalises stiilis.

Seletustes on silmatorkavaks jooneks liigsete, endastmõistetavate sõnade esinemine.

Peeaaegu iga pikemat seletust võiks lühendada, ilma et arusaadavus sellest kannataks. Sõnarohkuses ei ole nähtavasti mitte pahet nähtud. Näiteid²:

aroom (lenduv taime lõhnaaine, lõhn)

asideriit (ilma rauasisalduseta meteor)

baßbariton (sügavuse poolest bassile lähenev baritonhäääl)

binokulaarne = mõlema silmaga ühel ajal vaatav

¹ Küll vist täiesti asjatuks tuleks pidada Ö. S.-s. sääraseid uuendusi „loogilistel“ põhjustel, nagu haritud kõnelejaskonnale üldiselt omase ja traditsioonilise „oskusesõna“ asendamine kujuga „oskusesõna“. Toim.

² Järgnevad harvendused kõik minu, liigsete sõnade ja ebaõnnes-
tunud väljenduste märgitsemiseks.

boikottima (ühiskondliku põlguse alla panema, igasuguse läbikäimise kellelagi lõpetama)

deserteerima = oma väeosast omavoliliselt lahkuma

dežureerima (määratud ajal järjekorraliselt teata-
vaid kohuseid täitma)

eklektism (vaimline püüd kõigest olemasolevast
valida omale kõige paremat)

fluorestsents (teatavate kehade isevalgustumine)

geotropism (elusate taimeosade omadus raskusejõu
mõjul teatavas sihis kasvada)

gjaur (= uskmatu, — türklastel sõimunimena tarvi-
tusel inimese kohta, kes pole islamiusuline)

hitsikord (on raud siis, kui raud keema hakkab)

karlist (ühe Hispaania partei liige)

kompott (puuviljast valmistatud magustoit)

lamarckism (looduseuurija Lamarck'i põlvnemis-
õpetus)

litr = liiga vedel, mitte küllalt paks toit (näit.
supp)

maim (väike olend, eriti kalapoeg)

manduma (olevuste kohta: vaimliste ja kehaliste
omaduste poolest halvenema)

marseljees (tuttav prantsuse vabaduse- ja revol-
utsioonilaul)

menuett (tants; selle tantsu muusika)

monokkel (ühesilma-prill, prillklaas ühe silma
ja oks)

mustu (musta härja nimetus)

müntajalg (sisepoole pöördunud varvastega jalg; nii-
suguste jalgadega inimene).

Edasi võib märgata, et paljud seletused on kaunis eba-
määrased ja ebatäpsed, ei taba mitte seletatava asja või
nähtuse olulisi jooni, näit.:

abstraktsioon (üksikute tunnuste eemaldamine). Kes ise
paremini ei tea, ei saa sellest seletusest targemaks.

affekt (tunnete voolamine). — Piltlik väljendus ainult.

albumoos (haril. seedimisel tekkiv ollus). — Väga eba-
määrane.

alkohol (tulivesi). — Kellele sellist seletust vaja?!

assamblee (hiilgav seltskonna-ring). — Seletus ei tundu
üldse eestikeelne.

bensiin (kergesti põlev vedelik). — Liiga üldine.

boor (keemiliselt lihtne ollus). — Samuti; siin oleks
küllalt lühendist *keem.*

dilemma (valik kahe pahe vahel). — Kas kahe hüve vahel ei või olla?!

diminutiiv = vähendusesõna. — Parem oleks — kujuk.

ditüüramb (vaimustatud kiidulaul)

farmaatsia (kunst arstireseptide järgi rohtusid valmistada). — Kahjuks puudub sõnastikus seletus sõnale kunst.

fonograaf (aparaat, mis helid kinni peab ja muutmatault edasi annab). Liiga populaarne seletus.

füsioloogia (loomalise keha organite tegevust käsitlev teadus). — Kuhu jääb siis taimede füsioloogia?!

gibelliin (Hohenstaufide soost keisrite pooldaja). — Siin võib kahel viisil aru saada.

hinkumine (hobuse karjumine jalaga löömise puhul). — Samuti, — kas lööb hobune, või lüüakse teda?

imperatiiv = tungiv mõistusekäsk. — Parem oleks — kohustav.

kainogenees (isesuguste muutusnähtuste ilmumine olevuse arenemiskäigus). — Liiga üldine.

kotiljon (seltskonna-tants). Tume.

kroon (riigivalitseja pärjatooline peakate). — Kas mitte peaehe?

kviiril = vana Rooma kodanik. — Kuidas aru saada?

kääbusvaal (kala). — Siin ilmne eksitus.

laat (tihedasti kooseisvalt esinev hulk ehk mass). — Meil tähendab laat midagi muud.

kõrgutasa = oma kõrguse pärast; *laiutasa* = oma laiuse pärast. — Siin tundub väärtõlge Wied. sõnastiku järgi, kus esineb: der Höhe nach, der Breite nach, in der Breite.

Väga silmapaistvaks jooneks sõnastikus on veel pikkade seletuste esinemine, mille maksimum ulatub mõnikord 8 reani. Niisugused seletused õigekeelsuse-sõnastikus ei ole, millegagi õigustatud. Sageli ei vajaks sõna üldse mingisugust seletust; teinekord jatkaks ka paarisõnalisest. Näiteid:

demagoog (rahvajuht, kes rahva madalatele kirgedele toetudes teeb ühiskonnale kahjulikku kihutusetööd)

föön (Helveetsias üle mäe tulev ja alla orgu puhuv tormiline, palav ning kuiv tuul, Föhn).

ikonograafia (vanade kujude ning maalide tundmine ja kirjeldamine; nende atribuutide, embleemide ja sümbolite tundmine, millega varustatult ja milleks muistseid jumalaid, kangelasi ja mütoloogilisi objekte kui ka mõisteid harilikult kujutati)

kurtisaan (hoovidaam; armuke; meeeldi armusuhteid sõlmitsev, koketeeriv naisterahvas, eriti kõrgemast seltskonnast, courtesane)

landesväär (enamasti balti kui ka muist saklasist koostuv „maakaitseväge“ Landeswehr —, mille katse uutest Balti riikides, eriti Eestis võimu oma kätte haarata, 1919. a. Eesti sõjavägede poolt likvideeriti)

leedi (varem al ajal Inglise kuningannade kui ka kuninglikust soost printsesside autiitel; nüüd inglise kõrgema seisuse liikmete abikaasade kui ka tütarde tiitel; iga haritud naisterahva nimetus: lady)

lutsukivi (kivi, millega „lutsu visatakse“, s. o. mida nii saab visata, et ta veepinda mööda hüplevalt liugleb)

maadi (muhameedlaste oodatav usu-uuendaja, kes kord Allah' juurest tulevat Muhamedi tööd lõpetama, uskmatuid usule pöörama või hävitama ja usklikke paradiisi viima: Mahdi)

marss (inimessalkade korraldatud liikumine teatava eesmärgiga; seda liikumist korraldav muusika)

maigutama = korduvalt avama ja sulgema (suud, huuli), üles-alla liigutama (huuli)

matsdeism (dualistlik pärsia usundisüsteem, mille järgi hea jumalus ja mitte vähem vägev kuri jumalus maailma ning inimeshingede omandamise pärast teineteisega alalist vahelduva võiduõnnega võitlust peavad: Mazdeismus)

muisatlema (ettepoole lükatud ja kokkusurutud huulte kaudu õhku sisse tõmmates korduvalt isesugust häält tegema, näit. last ülespoole tõstes, seega lapsele tervist soovides).

Millega seletada, et just teatud sõnad (selliste põhjalikult seletatud sõnade hulk ulatub sadadesse) nii põhjaliku seletuse väärilisteks on arvatud? Nende kõrval võime leida küllalt auväärilisi sõnu, millele 8-realine seletus sugugi liiga ei teeks, kuid neist on paari sõnaga mööda mindud näit.:

agnostitsism (filosoofiline vool)

akosmism (filosoofiline õpetus)

atomism (keemiline õpetus)

energeetika (loodusenähtuste seletuseviis)

falsett (isesugune laulmishääli)

futurism (kunstivool)

kommunism = varaühisus

Selline lakoonilisus ei oleks üldse paha olnud suurema osa pikemate seletuste asemel. Edasi võime leida terve rea niisuguseid sõnu, mis jäetud hoopis seletusteta, näit.: alliteratsioon, apoteem, apagoogiline, entroopia, fideikomiss,

idealism, individualism, intellektualism, isesots, klosett, krititsism, kvootemaa, liimeister, marmelaad, manrihter jne.

Kus on kriteerium, mille järgi on antud seletusi, ja millest oleneb nende pikkus?!

Sageli tundub, et seletustes on püütud anda võimalikult palju sünonüüme ja tähendusvarjundeid, kuid sünonüümide esitamine ei ole mitte õigek.-sõnar. ülesanne, siin oleks küllalt peatähenduse andmisest. Näit.:

epohh = ajastik, ajajärk; tähtis ajapunkt, pööret sünnitav, tähelepanu äratav moment

labus = mõnus, ladus, sünnis, sobilik: kindlasti, kõikumata seisev, mitte-kopar, kuhugi kindlasti sobiv

laveerima (vastu tuult siia-sinna purjetama, loovima, rist-
lema; mitte otseteed eesmärgi poole tüürima, kõhklema)

lauge = mitte järsk, vaid libamisi viltune, vähe veerjas, kallakas (sanft geneigt); tasane, pehme, mahe, mittekalk, vähe keerdunud.

Ei ole mõtet seletada onomatopoeetseid ja deskriptiivseid sõnu, nagu seda sageli on tehtud sõnastikus, sest neil puudub harilikult kindel mõistusepärane sisu; nad on pigemini tundepärased kõlalised väljendused, mil võib olla lugematu hulk tähendusevarjundeid. Näiteid seletustist:

kaperdama (viletsasti, väikese tasu eest töötama; komistlema, vaaruma, siplema, lonkima)

kabama = kannatamatult, kärsitult visklema, vähkrema; kahmama, kokku kraapima

loderdama = lotendama, ripendama; lodev olema, vedelema, logelema, viltsima, laisklema

longutama = longu vajutama, longusesse viima; longus olema, norutama; raputama, edasi-tagasi liigutama

Siin oleks küllalt olnud lühendist onom. või deskp., seda enam et suurem hulk sedalaadi sõnu esinevad sõnastikus täiesti seletusteta.

Lühendite tarvitamisega ei ole sõnaraamatus lugu mitte kõige paremas korras. Esinevad terved alad, kus lühendite tarvitamine näib olevat otse möödapääsematu, kus neid aga ometi tarvitatud ei ole. Sellise ala kujundavad näiteks rahvaste nimetused:

aleuut (ü h e algrahva liige Loode-Ameerikas)

avaar (tatarsi tõugu rahva liige endistel aegadel)

bantu (Aafrika neegerrahvaste rühma liige)

burjaat (mongoli tõugu kolija rahva liige Ida-Siberis)

eskimo (Gröönimaal ja Põhja-Jäämere ääres Ameerikas, osalt ka Aasias e l a v a rahva liige)

frank (rahva liige)

gallialane (Lääne-Euroopas asunud vana-aegse kelti tõugu rahva liige)

— *lestriigoon* (Homerose järgi kaugel läänes elava inimesööja hiidrahva liige)

Rääkimata sellest et seletused oleksid võinud olla palju lühemad (kui nad üldse tarvilikud on), oleks ometi sajad korrad esinev „rahva liige“ pidanud asendatama vastava lühendiga. Sama lugu on teatud maakoha elanikkude nimetustega, näit.:

afgaanlane — täiesti seletuseta.

birmalane (Taga-India Birma elanik, Birmane)

galiitslane — seletuseta.

gröönlane (Gröönimaa elanik)

kaaalatlane (Galater)

kolumblane (Lõuna-Ameerika vabariigi Kolumbia elanik)

krimlane (Krimmi poolsaare elanik)

lakedeemonlane (vana Sparta orgtasandiku Lakedeemoni elanik)

marokolane (Marokkaner)

kihnulane — seletuseta¹.

muhulane (Muhu saare elanik).

Jällegi ei tundu mingisugust kriteeriumi, mis seletada ja kuidas seletada. Miks näiteks vajab *muhulane* seletust, *kihnulane* aga mitte? Miks on ühel puhul tarvilik saksakeelne vaste, teisel aga mitte?! Kas ei seleta lõpp-*lane* isegi küllalt?!

Väga suure sõnaderühma moodustavad oskusesõnad looma- ja taimeriigi alalt. Siin ootaks jällegi rohket lühendite tarvitamist, kuid neist esinevad ainult *zool.* ja *bot.*, muid korduvaid seletusi aga ei ole üldse püütud lühendada. Näiteid taimeriigi alalt:

artišokk bot. (toidutaim)

basiilikum bot. (huulõieline taim: *Ocimum Basilicum*, Basilienkraut)

eebenipuu bot. (välismaail kasvav kõva puu: *Diospyros Ebenaster*, Ebenholzbaum)

esparsett bot. (kultuuritaim: *Onobrychis*, *Esparsette*, *Esper*)

fuksia bot. (toalill: *Fuchsia*)

galtoon bot. (lilialine aialill: *Galtonia*)

hanijalg (lill: *Potentilla anserina*, *Gänserich*)

mahoonia (aias kasvav põõsastaim: *Mahonia*)

mangroov geogr. (erilise kasvulaadiga lõunamaine puu)

¹ Miks mitte *kihnlane* (nagu *ruhnlane*, *tartlane*, *pärnlane*), mis ka ühiskeeles on üldine. Toim.

meliss (arstirohu-taim : Melissa)

Milleks on siin kõik sisulised seletused? Vaevalt võtab keegi selleks õigekeelsuse-sõnaraamatu kätte, et teada saada näiteks, et küpress on „välismaa puu“ jmss. Kogu taime-riigi alal oleks vaja olnud läbi viia ühtlane šablooniline seletusviis, nagu see ka sageli esinebki, nimelt:

aaloe bot. (= karusapp, Aloe socotrina)

guajakipuu bot. (Guajacum, Guajakbaum)

kannike bot. (Viola, Veilchen)

läätsvikk bot. (Vicia tetrasperma, Linsenwicke).

Ei sõnagi sellest, kus kasvab, mis temast tehakse, on ta aialill, toataim, tarbetaim, kultuurtaim jne.

Paremat lugu ei ole ka oskusesõnadega loomariigi alalt, näit.:

aerjalalised (selts alamaid vähke : Copepoda, Ruderfüsser)

ahasvähilised (haruselts kõrgemaid vähke : Leptostraca)

alligaator (100 m krokodillide sugukonnast)

angerjas zool. (Anguilla fluviatilis, Aal)

antiloop (100 m)

dinosaurus geol. (roomaja 100 m varemalt ajult)

gnuu (üks antiloop : Catoblepas gnu)

hamster (hiirte sugu närija 100 m : Cricetus, Hamster)

hatkhännalised (alamselts 100 m i : Campodeidea)

hiidpöielised (sugustik nõgesloomi : Cystonectae)

jakk (mäletseja 100 m Kesk-Aasias : Poëphagus grunniens, Jak, Grunzochs)

krüüsel (kajaka laadi lind : Uria, Lumme)

kvaga zool. (seebra moodi loom : Equus quagga, Quagga)

lõoke (lind : Alauda, Lerche)

mastodon (nisajate purihammastega muinasaegne elefant : Mastodon)

merilehm (vaalaline imetaja : Halicore Dugong, Seekuh)

Sisulised seletused tunduvad siin jällegi liigsed ja järjekindluseta (miks on lõoke nimetatud linnuks, harakas, hani, kana jne. aga mitte?!), kuna korduvad liikide nimetused, nagu sugukond, sugustik, harustik, alamselts jne. oleksid pidanud esinema lühendite kujul.

Edasi võib märgata, et keelte nimetusi ei ole lühendatud, kus nad esinevad, sest harilikult on võõrkeelne vaste toodud ilma keele nimetuseta. Näit.:

lõnguviht (Garnsträhne, Strang, inglise keeli : hank)

m. d. (muusikas) = mano destra (itaalia keeli)
ehk main droite (prantsuse keeli) = parem käsi
(mänguriista mängimisel)

mr. = monsieur (prantsuse keeli, lugeda mösjöö)¹,
mister (inglise keeli) = härra.

Mitmelgi puhul oleks võinud kordumisel vältida sõna
täiel kujul tarvitamist, kus oleks küllalt algtähest, näit.:

annaal = aastaraamat; *annalist* = aastaraamatu kirjutaja.

daatum = koha- ja ajamäär; *dateerima* (aastat ja päeva
ära tähendama)

kabbala (juudi usu salaõpetus); *kabbalist* (juudi usu
salaõpetuse pooldaja)

Siin ootaks loomulikult: a. kirjutaja, d. tähistama,
k. pooldaja

Võõrastav on ka, et ilmakaarte märke ei ole tarvitatud,
näit.:

harmatan (kuiv, tolmutoov põhja ja ida vaheline
tuul Ülem-Guinea rannikul).

Ka nimestikus antud lühendeid ei ole järjekindlalt tar-
vitatud. Eelpool oli seda võimalik juba tähele panna
lühendite *zool.* ja *bot.* kohta, olgu siin veel mõned lühen-
dite *arheol.* ja *mütol.* puudumise näited:

dolmen (eelajalooline mälestis, kividest ehitatud
haud)

elf (vaimolevus germaani mütoloogias)

harpüia (vanakreeka muinaslooline olevus naise
näo ja pikkade konksküüntega)

hoor (vanakreeka mütoloogiline looduse ajavahel-
duse jumalanna: hora)

kentaur (muinasjutuline olevus: pool hobust, pool
inimest, hobuinimene)

megaliit (suur kivi — muinasaegse mälestuse
märgina)

Üldse jääb sõnaraamatust mulje, et seletustele, olgugi
see õigekeelsuse seisukohast vähem tähtis ala, ei ole pöör-
dud küllalt tähelepanu. Et aga seletusi on antud, nende
kallal nähtavasti isegi tõsiselt vaeva nähtud, siis peaksid
nad vastama ka nõuetele, mis seame soliidile raamatule.
Käesoleval juhtumusel oleks pidanud olema tähtsamateks
juhtnõõrideks: kindlad kriteeriumid, järjekindlus, äärmine
stiili tihedus ja ruumi kokkuhoidmine².

Seda ei ole: kord on seletused väga põhjalikud, loogi-

¹ Olgu tähendatud, et prantslane ei lühenda sõna *monsieur* iialgi
mr., vaid *M.* kujul. Toim.

² Milleks on näiteks vaja väga arusaadavat sõna *läbiotsimisõigus*-
seletada kolmes keeles (jus visitationis, Durchsuchungsrecht, droit de
recherche)? Nähtavasti võõrkeelte õpetamiseks, teist seletust on raske
leida. J. V.

lised ja mõistusepärased, teinekord ebamäärased, populaarsed, piltlikud, või ei ole neid üldse. Vististi ei oleks sõnastik oma väärtuses palju kaotanud, kui üldse ei oleks antud sisulisi seletusi (mis on marss, lutsukivi, ikonograafia, matsdeism, landesväär jne.), kui oleks äärmisel juhtumusel antud ainult paari sõnaga vastav mõiste oma või võõrkeeles; sageli oleks küllalt olnud nimetamisest, missugusesse mõistete kategooriasse või teadusevalda sõna kuulub.

Sõnaraamat oleks võinud olla mitmegi trükipoogna võrra väiksem, kui oleks rohkem tähelepanu pöördud seletustele ja lühenditele.

Eelnevad read on piirdunud sõnaraamatu ühe ja isegi mitte kõige olulisema külje arvustusega. Üksikasjalikku arvustamist vajaksid ka teised keeleõpetuse alad, sest praegu, mil peame omale kultuurkeelt looma ja samal ajal normeerima, on võimatu anda normi, mis rahuldaks kõiki ja kõigiti. Nii mõnigi üksikasi jääb paratamatult kõikumaks ja vaieldavaks, — alles tulevik võib anda lõpuliku otsuse.

Kuid üksikud puudused, mis sõnaraamatul ka ei peaks leiduma, ei vähenda tema suurt teenet meie kirjakeele normeerimisel. Norm on igal ajal tarvilik, ja kõnesolev sõnaraamat, mille taga seisavad meie ülikooli ja E. Kirj. Seltsi ümber koondunud keelemehed, on küllalt kapitaalne ja autoriteetne töö, millele mõneks ajaks võib tugeada meie kirjakeel.

J. Väinaste.

Mõned märkused eelavaldatu puhul.

Eespool on J. Väinaste asunud „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatut“ arvustama kui õigekirjutuse-raamatut. Seepärast on loomulik, et tema seisukoha-võtmised on arvustatava töö suhtes algusest peale vääral alusel; nimelt surub arvustaja kõnealusele raamatule kitsamad piirid peale, kui töö seda, vastavalt oma nimele, enesele on ülesandeks seadnud ja pidanudki seadma. Meie keel nõuab iseäranis tungivalt tihti just ka sõnavarade tähenduslikku fikseerimist, kui ta täpsaiks väljendusiks võimaliseks peab arenema, ja siin on tulnud tarviduse nõudel keelt viimaste aastate kestel erialalise väljatöötamise eesmärgil intensiivselt edasi ehitada. Selle töö saavutusi on vaja olnud kokkukõlastada igapäevase keele sõnade tähendustega, sellega ühenduses viimasesse paiguti ka täpsamaid tähendusevarjundeid istutada, on tulnud üksikuid rühmi sõnu lõhkuda sünonüümideks, pretseerida olevate sünonüümide tähenduslikke

varjundeid (näit. eesmärk, siht, otstarve, suund), varustada võõrsõnu nende sisu väljendamiseks keelde tekkinud eesti-keelsete vastetega jne.; ei saa isegi salata, et mõnelegi päris tarbeks on, kui ta sõnaraamatust leiab mõne lihtsagi eesti sõna võõrakeelse vaste, mida meie sõnastikes iga kord pole tänini veel fikseeritudki. Ilma seletavate lisanditeta ei oleks võimalik ka homonüümirühmade üksiksõnu (näit. lõvi, kaha, mark) ja nende juurde käivaid liitsõnu raamatu tarvitajale piirikindlalt kätte juhatada. Seesuguste tarvete rahuldamiseks on möödapääsemata tarvilikuna tundunud sõnaraamatus seletustega esineda, varustades nendega osalt ka „harilikus kõne- ja kirjakeeles esinevaid sõnu“. Muidugi ei olnud põhjust, nagu eespoolsest kerge järeldada, iga sõna seletada ega pikki seletusi anda, vaid seda on tehtud kahel viisil: 1) täpsalt (ilma sulgmärkideta eestikeelse vastega ja sulgudesse asetatud võõrakeelse vastega) ja 2) umbkaudselt (eestikeelse seletusega sulgmärkides, kui täppis seletus liiga palju ruumi kippus võtma; ka viimaste liiki seletustest saab raamatu tarvitaja kahtlemata kasu, igatahes rohkem kui paljast alfabeedilises järjes esinevast sõnast. — „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat“ ei ole mõeldud käsiraamatuks mitte ühele teatavale ringile, vaid iga ühele, kel eesti keelega tegemist; sellepärast püüab ta pakkuda erialalisele kui ka mitte-erialalisele, eestlasele kui ka muulasele oma jagu keeleliselt korraldavat juhatust; kellele mingi sõna või seletus kas üleliigne (iseenesestki juba tuttav) või liiga spetsiaalne, jätab selle kõrvale, nagu sõnaraamatute tarvitamisel see tavaline, ja kasutab sealt ainult oma tarvetele vastavat.

Kuidas seletusi anda — on igatahes märksa raskem küsimus, kui et seda säärasest tööst eemal seisles alati küllalt õiglaselt suudetaks hinnata. Selle tõenduseks tarvitseb näiteks J. Väinaste ja Joh. Aaviku sellesisulisi „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu“ arvustuseosasid kõrvutada. Kuna J. Väinaste leiab, et „seletustele ei ole pöördud küllalt tähelepanu“, ja nõuab, et seletused „peaksid esinema võimalikult tihedas stiilis, kus ei tohiks olla ainustki liigset sõna“, „seletused olgu šabloonilised“, raamat aga pakkuvat neid „liig paljusõnalises stiilis“ jne., tähendab Joh. Aavik hoopis vastupidist: „kiita tuleb eestikeelse elemendi rohkust võrreldes eelmise trükiga ja lühikesi, aga osavasti täpseid sõnaseletusi“. („Keeleuuendus“ nr. 1, 1925, lk. 14).

Seletuste osale tuleb J. Väinaste kergel käel nimelt subjektiivsust ette heitma, mida ju keegi enesest ei saa abso-

luutselt abstraherida, kuid ometi on ilmne, et arvustaja vaated seletuste andmise suhtes ometi märksa subjektiivsemaiks ning ühekülgsemaiks osutuvad kui sõnaraamatu kokkuseadjate omad. Nii öeldakse muu seas, nagu juba tähendatud, seletused liiga sõnarohked olevat. Arvustaja näitab, kuidas neid seletusi oleks võidud lühemalt anda; ometi ei näi ta sealjuures märkavatki, et tema soovitatud seletus on mõnigi kord 1) vähem selge, 2) ühekülgne ja 3) väär. Nii soovitab ta „ühe Hispaania partei liikme“ asemel seletada „Hispaania partei liige“ (viimane üldistava sisuga, nii siis ebamäärasem), *menueti* seletusest soovitakse ära jätta „selle tantsu muusika“ (see viimane tähendus tahetakse maha salata!), „*kääbusvaalale*“ ja „*laadale*“, mis sõnaraamatus õieti seletatud, tahab J. Väinaste mingi muu tähenduse anda (kuid missuguse?!) jne.

Ei saa tõesti aru, mispärast soovitab arvustaja õige ulatusrikast hieroglüüfiliste lühendite tarvitamist sõnaseletusteks; raamatu tarvitajale ei oleks see igatahes mitte vastutulek, vaid annaks talle tööd aina mõistatamiseks („a. kirjutaja“, „d. tähistama“, „k. pooldaja“, „r. l.“ jne., jne.) ja paneks ta kehvalt lühendeid uurima. Võidetud ei oleks sellega aga ruumiliseltki kuigi palju; ainult šabloonilisus oleks võitnud, aga sellest on püütud kõnealuse raamatu kokkuseadmisel teataval määral just hoiduda. Mõeldakse aga lühendite ja enam kokkusurutud seletuste kaudu raamatu hinna alanemist taotella, siis on siingi kalkulatsioon valeteele libisenud: kas raamat mõningate lehekülgede võrra suuremaks või vähemaks kujuneb, see ei suuda raamatu niikuinii odavat hinda kõigutada; hinna poolest on „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat“ kõige odavam selletaoline teos eesti raamatuturul.

J. Väinaste arvustust kokkuvõtlikult vaadates ei saa vabastuda küsimusest: missugusel seisukohal asub arvustaja? — kas tuleb sõnaseletusi anda või ei või? Võetakse ju arvustuses seisukohti vahelduvalt — *pro* ja *contra* (kergesti leitavate sellekohaste näidete mittetoomisega mõtlen EK ruumi säästa). Sellepärast on raske sealt mingit kindlat kasutamisujuhtnööri välja koorida. Leitakse ainult, et seletusi olevat antud kord liiga palju, kord liiga vähe (nõutakse seletusi niisugustelegi sõnadele kui klossett, kunst, marmelaad, isesots!) — nii on siis sõnaraamatu kokkuseadmisel ses suhtes ikkagi keskteed käidud!

Lõpuks olgu toimetuse ääremärkuste asjus järgmist tähendatud: Mispärast sõnaraamatus sisalduvad genitiivliitumused ikkagi genitiivliitumustena (mitte nominatiivliitumus-

tena), näit. oskusesõna, selle kohta on lähema põhjenduse juba hulga aja eest esitanud E. Muuk „Eesti Keeles“ (V 74). — *Monsieur*-sõna lühendina on *M.* kaju kõrval ikkagi (kuigi küll harvemini) ka *mr.* esinemas; tarbekorral ei puudu seks tõendid.

Joh. W. Weski,
„Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu“ peatoimetaja.

Valik murdetekste.

7. Sangaste.

Fonograafiline tekst (AES arh. rull nr. 64) Lää külast. Jutustanud Kristiine Põder; 69 a., 13. VI. 1924.

kuļ va.nà aija | na.ḡsevõtmīne | o.lli.

kuļ va.nà aija | na.ḡsevõtmīne¹ | o.lli | po.ḡstēl | keš na.ļst | ta.ḡtseve omale valide | prū.tti | o.lli va.linuve | ja. | pu.l-mapidule lätsive | o.mà | pulmà ra.ḡvage | o.mà | prū.dī pe.rrā | sis vō.ḡtti¹ | pulmà ra.ḡ | ja tō.ļse² | ki.ļk kã.sa² | ja pa.ļlast | ka.ḡs | na.ļsterahvast | nu. o.ļlive | prū.dī kã.sittia | ja sis nū. | kuļ prū.t | si.ñnd³ | sō.ļtse omà pulmà | ra.ḡvage | siñnd prū.dī | ko.dū | si.s | tu.ļli prū.dī imà ja | i.sà timāle | va.ḡta | o.male | vā.ļmihile ja ve.ļvā timā omā | tu.ḡpa | si.ḡsi | ja si.s | a.ļttasive ka.ḡs na.ļsterā me.ļsterat | ta.kkast vālla | ja nū. | la.ļlive | sedā la.ļlu |

ko.s | o.m mu armās | la.mbaḡken

keš mi.nušt | ā.rā | ka.tte |

sē. tēp | mi.ļ.ļ.ḡget | sū.ļmest |

e.t e.lū | tē. pāl | sā.tta |

si.s | vō.ḡtti rō.ļvas | [prū.t.to.ļli | va.ļḡe | rō.ļva tagā | nu.ļḡas] ja pulmarā | sa.ļsive | ki.ļk sāl | ē.n | timā ma.mā ja | timā pa.ḡpā | ki.ļk | se.ļse³ sāl | vō.ḡtti¹ |

¹ o poole kalduv õ. Sangastes esineb o (pro õ) sagedamini kui naaberkihelkondades: Otepääs, Rõngus, Puhjas. Muudes sõnades on kaksikesindus, välja arvatud: *õpma* ~ *oppame*, *koḡge*, *o.ļḡ*, *o.ļḡ*.

² Sagedamini: *ü.ļtēn*.

³ Sagedamini: *sai.ļse*.

valge rõiva siis | ä-rä | siis tullive | ki-ik | siinä | ü-mbre |
 ja prüt_{tol} e-hten | nigü nüD se.l ajal | la-tse mänģiva |
 ka-řesañdi¹ miäñgu | ri-qs (~n) | tō-istēge | ni. olli | prüt_{e-htin} |
 su-vi küppär | po-istē küppär | pā-n | ja se.¹ olli |
 ni e-hittedü | si.² | olli_{va(D)} li-ppuni | nikāku^(v)δ.ni³ |
 a-lla | ja si-s | prüt_{tu.lli} | sä.lt | vā.ljā | omale pe-ig-
 mihile | va-sta | ja pe-igmis vōttis | te-dā omā | ka-ñdli
 alā | ja kē-est kiñni(~e) | ja veļ te-māga | o-ma | e-sā |
 prūdi e-sā | ja e-mā | pā-ttīve | tedā omā a-řmsa | pe-ig-
 mihige | lažvā tā-da | nuide e-htmidēge | meš tāl ü-mbre |
 o-lli | ti-mā olli | to.l ajal | kuļ nü-D | ka-řesantti teētās |
 la-tse tek'kiva | ja mā-ñģvā | ka-řesañdi miäñgu | ni. olli |
 va-nā luōū | si-s | kuļ tu.l | pu-lm sōjttēn | si-šše | prūdi
 ko-dū | si-s | pu-lmā | pe-remts | prūdi e-sā | ja e-mā |
 tōžvā ū.³ | ka-řs sāllā.tāūt | si-s | māhitti ki-ik | oβēse lō-
 gā(D) ja | ki-ik... [ja ki-ik] | me-hē(D) | mis tāl o-lli | ka-san⁴ |
 igāle üttele kō-ūdeitti | ū. ümbre | ri-ppume | ja kijikkile
 leh-vi³ | kü.lgi.pā.lē | ja nē le-hvid_{Do-llive} | kuļ na si-ššet_{tu-llive} |
 tu-llive | tu.ppa | siš nā. olli | ni. | e-hittēt | ja o-βēsil
 olli | ki-ikkil | (v)ōkse ümbre | vañnā mūdu ū.³ | tū. kut-
 suitti | sō-q pātmine | et sō-ittā... | sō-ittā pāditti | nr. |
 pu-lmā | nr. olli... | pulmā ra-řval | pāditti... | pāditti
 pu-lme | si-s | ol kōjgil rō-m | ja pētti pu-lmei ja | kuļ
 se-dā | eš ižvā mi-tte kehv | te-ttā | sē. pañD | ütē
 a-ñnu (v)δ | oβēse lō-gā | kü.lgi | kel olli ri-kkas | tū. |
 pa-ñD | mi-ttū | ja i-gāle üttele ka | ū. ümbre | mē-sterah-
 vile | keš olli ke-řv | tū. pañD | ütē a-ñnu... | ü-mbre |
 üttele a-ñnule | me-hele | tū. nimittedi | sa-ja-vañēmbeš.

Üles tähendanud Elmar Päss.

¹ Sagedamini: sī ~ sī.

² = siidid.

³ = nii kaua kui vōñni.

⁴ Sagedamini: ütten.

8. Tarvastu.

Kuuldeline tekst Pikru külast. Jutustanud Liis Depman, 60 a., suvel 1925. a.

vanast õitsi äst.

miie emä juttuust, mul sejsäv ikki mälän. säre sõdi ot-sän ollü tei asè mahà, sügu, pik, süst läbi, leppä ošsà küllè aI. sõs pant üjts külägubias, si õnnistanu asema ärd, ollü seände rist tei avà lehist, sellega õnnistanu. sõs pant tüdruk ja pojs kattekkeste kõrù magama, kes ei olè tahtan, sedà nõmit.

mailmaittuma laagam ollü kogusin. õitsigubias ja külä-gubias mañ. keñ ei olè paggäl sejsän, tõmmat jalgubidi väälä. sõs oli tei seände riig karuohakkist, pant siñnä sissi istma. ku ei olè tüdrukkit ollü, sõs käit raitsel obe-saga tüdrukil perän. õmmukku sõs nõmit neid ja üteld: pälba õhtu peäde kel ütstõistku kik jälle sin olema.

üjtskõrd miñnù vanà põjks tüdrukkiode peerrä. tüdrukku küskin: kuñnes ni parema õm? põjks üttelnu: parema lätsive paremide peerrä, meä tuli siie peerrä.

Üles tähendanud E. Kinger.

1925. a. murdekogumise üldaruanne.

Murdeainestiku kogumist jätkas Akad. Emak. Selts mullu neljandat aastat.

Stipendiaatidena töötas 23 (eelm. aastal 21) üliõpilast järgnevais kihelkondades:

			Teate- sedelite üldarv
neiu Ella Aidas	1 ¹ / ₄ kuud	Rõigis	2.527
hra Juhan Arike	1 ¹ / ₂ „	Isakul	2.700
neiu Juta Inglis	1 kuu	Ristil	2.132
hra Harald Jänes	1 „	Põlvas	1.133
„ Theodor Kaljo	1 ¹ / ₂ kuud	Jämajal	3.085
„ Arnold Kask	1 kuu	Hallistes	3.445
neiu Elisabet Kinger	1 „	Tarvastus	2.200
hra Vambola Klauren	1 „	Kihelkonnal	1.900
„ Albert Kruus	1 ¹ / ₄ kuud	Kolga-Jaanis	1.231

				Teate- sedelite üldarv	
neiu	Meeta Laidoner	1	kuu	Viru-Nigulas	1.937
"	Emilie Mattin	1	"	Karulas	2.200
hra	August Meiesaar	1	"	Tarvastus	2.130
"	Karl Mihhels-Mihkla	1	"	Toris	3.070
"	Aleksander Mitt-Vaigla	1 ^{1/4}	kuud	Vaivaras	1.903
neiu	Linda Pärt	1	kuu	Kuusalus	1.500
hra	Elmar Päss	1	"	Šangastes	2.200
"	Oskar Peters	4/5	kuud	Jämajal	1.846
neiu	Alma Piiskop	1	kuu	Põltsamaal	1.670
"	Cäcilie Rikman	1	"	Viru-Nigulas	2.270
hra	Herman Sirk	1	"	Koerüs	2.017
"	Bernhard Sööt	1	"	Viru-Jaagupis	1.290
neiu	Anna Vahkal	1	"	Puhjas	2.300
hra	Paul Viirman-Viires	1	"	Rõuges	1.654

Kokku 48.440
(Eelm. a. 40.250)

Töötati seega 20-nes kihelkonnas kokku 24^{1/2} kuud (eelm. a. 22-s kihk. 23^{1/8} kuud). Kahes kihk-s — Kuusalu ja Tarvastu — jõuti Wiedemanni järgi küsitlemisega, kohanimede kogumisega ja häälikulooliste ülevaadete koostamisega lõpule. Ka murdetekstisid on neist kogutud võrdlemisi rohkelt. Teatavaid järelnopinguid ja mõningate üksiknähtuste jälgimisi jääks seal siiski veel ette võtta. Positiivsete teadete (ka kohanimed) arv on kummagi kihelk. kohta selgunud järgmiseks: Kuusalust umb. 12.100 sedelit, Tarvastust¹ umb. 11.600 sedelit.

Stipendiaatidest olid 4 endised, 19 aga uued (eelm. a. vastavalt 13:8). Neist olid 9 naisüliõpilast ja 14 mees-üliõpilast (eelm. a. 12:9).

Keelejuhtisid on küsitletud umb. 65.

Wiedemanni järgi on jõutud sõnavara küsitleda (muu töö kõrval) ühe kuu jooksul Wied.-st 100—545 veergu. Üldse on jõutud 1925. a. suvel Wied. järgi läbi küsitleda 7.600 veergu (a. 1924 — 5.686 v., a. 1923 — 4.080 v.), s. o. terve Wied. ligi 5 korda läbi.

Ülalnimetatud 48.440 sõnasedelist kannavad 2.215 sedelit teateid kohanimedest.

Murdetekstisid on kogutud: fonograafilisi 35 rullitait, kuuldelisi tekste umb. 50 lk.

¹ Õige väike osa Wiedemannist on Tarvastus küsitletud ka ahe-kordselt.

Ühekuulise stipendiumi suurus on olnud erisugune, olenedes töö väärtusest, teekonnaga ühendatud kuludest jne. Kõige väikesem kuustipendium oli 5.000 mk., kõige suurem 11.300 mk. Kokku kulus stipendiumideks 180.000 mk., muudeks kuludeks 43.318,50 mk., kokku 223.318,50 mk.

Kogusid kvalitatiivselt hinnates võiks lugeda esimesse järku 6 kogu, teise järku 13 kogu, kolmandasse 4 kogu. Kvantitatiivselt kuulub esimesse järku (kuus 2.100—3.445 sedelit¹) 9 kogu, teise järku (1.500—2.100 sed.¹) 11 kogu, kolmandasse (1.133—1.290 sed.¹) 3 kogu.

Wied.sõn.järele küsitletavast sõnavarast on tänini (nelja suve jooksul) jõutud igas kihelkonnas järele pärida järgmisel määral: Kuusalust 100%, Tarvastust 100%, Jämajalt 89%, Rõigist 70¹/₂%, Põltsamaalt 70%, Puhjast 69¹/₂%, Torist 68¹/₂%, Vastseliinast 68%¹, Iisakust 67¹/₂%, Koerust 62%, Kolga-Jaanist 58%, Tormast 51%¹, Rõugest 51%, Vaivarast 50%, Ristilt 42%, Viru-Nigulast 39¹/₂%, Põlvast 39%, Karuselt 38%², Karulast 36¹/₂%, Hallistest 35%, Järva-Madiselt 34%¹, Kihelkonnalt 34%, Sangastest 31¹/₂%, Häädemeestelt 12%¹.

A. S-te.

„Eesti Keele“ 1925. a. aruanne.

Vaadeldes EK läinud IV aastakäiku, võime konstateerida sellegi aasta möödumist täienemise ja süvenemise tähe all, nagu kõik eelmisedki aastad. Ajakirja ümber on koonduvas juba enam-vähem kindlakujuline kaastööliste pere ning artiklis on märgata põhjalikumalt ainekäsitlust. Samuti on ajakirja üksikute nr-te ilmumine läinud aastal muutunud korralikumaks.

Kaastööliste arv on suurenenud — neid oli 21 (18)³. Neist oli: ülikooli õppejõude 5 (4), ülik. lõpet. 2 (2), üliõpilasi 10 (8), väljaspool ülik. 1 (2), asutusi ja toimkondi 3 (2). Viimaste hulka kuuluvad AES, AES juhatus ja keeleõpetuse oskussõnade toimkond AES juures. Artikleid oli 39 (47), nende hulgas murdetekste (mida on hakatud ilmutama järjekindlalt) 8. Ajakirja lisana ilmus aasta jooksul eesti kirjakeele vanemaid mälestisi 3 poognat, kokku 48 lk., 23 tekstiga.

¹ Arvestades siin hulgas ka muud ainetikku (tekstid jne.).

² Murdekogumist a. 1925 siin ei jätkatud. Torma kohta EK IV 84 antud 47% oli ekslik.

³ Sulgudes vastavad arvud eelmise aasta kohta.

Tellimiste arv on eelmise aastaga võrreldes väga tuntuvalt suurenenud. Priekseplare saadeti 34, vahetuseks 15. Ülejäänud osa eksemplare brošeeriti ning saadeti müügile. Ajakirja ilmumisaasta jooksul 6 nr-t, kokku 144 + 48 lk., ning trükiti 1000 eks. H. P-p.

Küsimused ja kostused.

4. ü ja y.

Mis seisukohal olete täht ü asemel y tarvitamise asjus?

E. K.

Ettepanekuga asendada täht ü eesti kirjakeeles y-ga esines Joh. Aavik „Eesti Noorsoo Kalendris“ 1918–19, arendades seda küsimust pikemalt „Post.“ 1919 nr. 83, lk. 2 ja brošüüris „Kas ü või y? Y!“ (1920). Kui tutvuneda soovitakse meetodi ja laadiga, kuidas veel 7–9 aasta eest meil esitati põhjendusi kirjakeeles tarvilikkude muudatuste tegemiseks, loetagu kord veel neid kirjutisi kui ka selleaegse argumentatsiooni kordamist ajak. „Keeleuuendus“ 1925, nr. 3–4. Esialgu, umbes kuni a. 1923 näitaski y tarvituseletulemine ü asemele teatavat tendentsi tõusuks. Ja a. 1923 ilmus isegi eesti keele grammatika y-ga (O. Loo-ritsal). Kuid samast aastast peale algab y-i kiire taganemine eesti kirjakeelest (Ekslik oleks siit järeldada, kui puuduks grammatikail mõju kirjakeele arenemises. Hoopis vastupidi, käesoleval korral võime kindistada küll silmanähtav mõju). Nõnda tarvitatakse aastast 1924 peale jällegi ü-d järgmiste autorite järgnevais töödes (kõnelemata ajakirjast „Looming“ ja autoreist nagu Ed. Wilde, Aug. Kitzberg, G. Suits, A. H. Tammsaare, M. Melsanurk, K. E. Sööt, A. Haava, Al. Tassa, R. Roht, O. Luts, V. Ridala, K. Rumor, Hugo Raudsepp jt., kes ilal ei näi olevat y poole kaldunud²): Alb. Kivikas, „Jaanipäev“ (1924), H. Visnapuu, „Valitvärsid“ (1924), Aug. Gailit, „Idioot“ (1924), J. Jaik, „Võrumaa jutud“ (1924), Fr. Tuglas, „Hingede rändamine“ (1925), H. Visnapuu, „Räni-

¹ Nõnda ilmusid y-ga: „Ilo“ IX–XII (1920–21); Fr. Tuglas, „Eesti uuem ilukirjandus“ (1920); „Marginaalia“ (1921); „Tarapita“ (1921); Joh. Semper, „Rytmid“ (1922); J. Barbarus, „Vahekorrad“ (1922); „Geomeetiline inimene“ (1924). Suurem osa ilukirjanduslikke ja ilukirjandust käsitlevaid töid ilmus siiski ka sel ajal ü-ga, nõnda a. 1920: Underi „Verivalla“, Visnapuu „Talihari“, „Käorvik“; a. 1921: Kivikase „Jüripäev“, Visnapuu „Vanad ja vastsed poeedid“, Barbaruse „Kolmnurk“, R. Reimani „Päikeseratas“; a. 1922: Adsoni „Käskivi“; a. 1923: A. Alle „Lilla elevand“, H. Jänese „Taevaminek“.

² Neist kirjanikkudest on küll G. Suits y-d katsetanud oma luuletuskogus „Kõik on kokku unenägu“ (1922), kuid ainult 2-iküljelises eelmärkuses, mitte aga tekstis.

kivi" (1925), Jaan Kärner, „Lõikuskuu" (1925), Peet Vallak, „Must rist" (1925), „Epp Pillarpardi Punjaba potitehas" (1925), Aug. Alle, „Kleidist helesinisest ja roosast seelikust" (1925), H. Adamson, „Inimen" (1925), Hiir-Schütz-Jürna, „Sang" (1925), Al. Antson, „Lapsed" (1925), Peet Vallak, „Ajude mäss" (1926). Ü-d tarvitavad praegu ka kõik meie teaduslikud väljaanded. Tähte y võib silmata üksnes veel „Uudismaas"¹, „Keeleuenduses" (ja muudes mag. Joh. Aaviku väljaandeis), mõnedes „Üliõpilaslehe" joonealustes ja üliharva vast veel kusagil mujal. Täht y on osutunud üheks neist kirjakeele muutustest — nagu -lle, inessiivi -n, sõna no, järgsilpide }-o ja nii mõnigi teine — mille aeg kord öeldi küll olevat tulnud, mis aga kohe möödus.

Tähendatagu, et Ak. Emak. S. on otsustanud kõigis oma väljaandeis (s. o. ka „Eesti Keeles") tarvitada üldjoontes Õigek. sõnar. kirjaviisi, seega mitte y-t, vaid ü-d. A. S-te.

Raamatute ülevaade.

Les langues du monde. Par un groupe de linguistes sous la direction de A. Meillet et Marcel Cohen. Avec 18 cartes linguistiques hors texte. (Collection linguistique publiée par la Société de linguistique de Paris. — XVI). Paris. Librairie ancienne Édouard Champion. 1924. [XVI + 811 lk. suurt okt. + 18 suurt keelekaarti värvides ja ilma. — Hind 95 fr.].

Peale Pallas'e², Hervás'i³, Adelung'i⁴, Finck'i⁵, j. t. samalaadiliste teoste on ammuigi suurt tarvidust tundunud ajakohasema, teaduslikuma ja põhjalikuma ülevaate järgi maailma keeltest. Selle tüheme täitmisel on prantslased teistest jõudnud ette, kuna Saksas sellesisuline teos näikse veel viibivat trükis (P. W. Schmidt, Die Sprachfamilien und Sprachenkreise der Erde. Kulturgeschichtliche Bibliothek, herausg. von W. Foy⁶). See suur koguteos vastab ka A. Meillet' poolt nii kirjas kui kõnes sage-dasti väljendatud soovile enam tähelepanu pöörata faktide

¹ Eesti Koolinoorsoo Keskliidu häälekandja „Tõusmed" tarvitab aga ü-d.

² P. S. Pallas, Linguarum totius orbis vocabularia comparativa; I—II. Petropoli. 1786—89.

³ L. Hervás, Catálogo de las lenguas de las naciones conocidas, etc. Madrid, I—VI. 1800—05.

⁴ J. C. Adelung, Mithridates, oder allgemeine Sprachenkunde, etc. Berlin, I—IV. 1806—17.

⁵ Fr. N. Finck, Die Sprachstämme des Erdkreises. Leipzig, 1909. Teine muutmatu tr. 1915.

⁶ Vt. Carl Winter's Universitätsbuch. i. Heidelb., reklaamprosp.

süsteemaatsele kogumisele eri keeltest ja nende kättesaadavaks tegemisele.

Kõnesolevas töös ei klassifitseerita keeli muidugi mitte enam isoleerivaiks, agglutineerivaiks ega fleksionaalseiks, vaid jaotus sünnib genealoogilisel alusel, nagu seda teinud on ka Finck. Keelkonnad omakorda ei ole järjestatud mitte raaside järgi, nagu teeb seda Finck ja mis põhjust annab ekshiarvamuse tekkimiseks, kui oleks teatava keele teatavasse keelkonda kuuluvuse ja seda kõneleva rahva tõulise kuuluvuse vahel mingi kausaalne side (nõnda peab Finck uuralikeelseid rahvaid sama mongoli raassi kuuluvaiks kui näit. hiina, annami, dajaki, samoa jt. keeli kõnelevaid ning ühendab tõuliselt näit. baski, etruski, inglise, leedu, armeenia, araabia ja draviidi keeli kõnelevaid või kõnelenud rahvaid). Meillet' ja Cohen'i teoses on keelkonnad rühmitatud teisiti, nimelt praegu enam-vähem võimalikuna paistvate sugulussidemete läheduse järjekorras, lähtudes indo-euroopa keeltest: indo-euroopa keeled, hamiito-semiidi k-d, soomeugri ja samojedi k-d, türgi, mongoli ja tungusi k-d, jaapani keel, korea k., ainu k., hüperboreaalsed k-d, läheda aasia muistsed keeled (sumeri, mitanni, heti, lüüdia, etruski jt. k.), baski k., põhja-kaukasi k-d, lõuna-kaukasi k-d, draviidi k-d, sino-tibeti k-d (hiina, tai, tibeto-birma k-d), austraalia k-d (annami jt.), malaio-polüneesia k-d, austraalia k-d, sudani ja guinea k-d, bantu k-d, bušmani ja hottentoti k-d ning lõpuks ameerika keeled.

Peale ülalnimetatud redaktorite on koguteoses artiklitega esindatud niivõrd tuntud õpetlased kui J. Vendryes, J. Deny, Jules Bloch, M. Delafosse, C. Autran, P. Rivet jt.

Teos on varustatud A. Meillet' poolt lühida ja selge sissejuhatusega, kus käsitletakse mõisteid, nagu: keelte sugulus, keelkond, keeleline laen, muutumine morfoloogia, fonoloogia ja sõnavara alal, ühiskeelte levinemine, keelkonnade sugulusküsimus, nimetused keel, murre, murrak, argoo, erikeel (*langue spéciale*) jne.

Meile erilisemat huvi pakub noore prantsuse õpetlase A. Sauvageot' (kes peale R. Gauthiot' varajat surma on Prantsusmaal nähtavasti ainus, kelle erilisemaks uurimisalaks on uurali keeled) poolt kirjutatud 31 leheküljeline (lkd. 153—83) artikkel „Langues finno-ougriennes et langues samoyèdes“. Autor on teatavasti viibinud Soomes ja pikemat Ungaris ning tunneb nimetatud maade keeli ka tegelikult. Oma esituses annab A. S. kõigepealt uurali keelte jagunemisest ülevaate, selgitab siis algkeele arvatavat iseloomu foneetiliselt, morfoloogiliselt ja süntaktiliselt ning

vaatleb võõrkeelte mõjutusi meie keelkonnas ja iseloomustab lõpuks soome-ugri kultuurkeeli: soomet, eestit, lapi kirjakeeli ning ungarit. Ülevaade on tehtud täiesti asjatundlikult ning väärrib oma selguse ning kokkuvõtlikkusega tähelepanu ka meil, nimelt meie keelkonna alal õpinguid algajail. Juhin siin siiski tähelepanu mõnedele ebatäpsustele, eksimustele ja trükivigadele. Eestlaste arv Eestis olevat 1.450.000 (pro 968.675, s. o. 87¹/₂⁰/o riigi elanikkude koguarvust, mis 1922. a. rahvalugemisel oli 1.107.059), kes elavad Baltimere rannal vastu Soomemaa randa, kuid „neid leidub ka Liivimaal“ („On les trouve encore en Livonie“)! Kahju, et autor tarvitab veel meie linnade saksakeelseid nimetusi *Reval* ja *Dorpat*, kuigi uuemais prantsuse väljaannetes on juba õige üldiseks saanud *Tallinn(a)* ja *Tartu*. Ka muude läänemere-soome rahvaste kohta arvilised andmed on osalt vananenud. Nõnda on liivlaste kohta esitatud 1888 a. arv 3.000, kuna praegu seda rahvakest on veel umbes 1.500 (vrd. Kettunen, Untersuch. ü. d. livische spr. I, lk. VIII). Liivlaste nimetus *randalist* (lk. 155) tuleks korrigeerida: *rändalist*. Käänete arvuna on 15 asemel esitatud eestis 11 ja soomes 16 (lk. 162). Lk. 171 leiduvad soome *säi*, *säiva-t* pro *sai*, *saiwa-t*, vepsa *kõlt* pro *kolt* ('cadavre'), lk. 173. all ja 174. ülal soome *lextemästä*, *Lex-tämä*, *lextä-* pro *läxtemästä*, *Läxtemä*, *läxte-* (*x*-ga on transkribeeritud häälik *h*). Eestikeelse uue testamendi ilmumisaastana on mainitud 1632, mis käib aga teatavasti Rosihniuse „Evangelia und Episteln“ ja H. Stahli „Hand- und Haussbuch'i“ kohta. Trükivigadena olgu veel nimetatud *isän* pro *isän* (lk. 164), *kives* pro *kirves*, *pukana* pro *pakana* (lk. 177). See komistuste arv ei ole aga võõrakeelse, kaugel redigeeritud väljaande kohta kuigi märgatav ja ei tohiks teose väärtust kuidagi vähendada.

Tähendatagu lõpuks, et ses raamatus loeme paljudelegi uudisena tunduvalt lk. 611: „Eskimo keel on kõigest Amëerikas kõneldud keeltest ainus, mida on seni võidud ühendada mingi keelkonnaga vanasilmas. Tema sugulus uurali keeltega on praegusel ajal tõestatud“ (P. Rivet) ja lk. 803: „See peatükk oli juba trükitud, kui mitme kuu eest ettevõetud uurimuste tagajärjel on meile näinud võimalik olevat avaldada hüpoteesi, mille järgi oleks eskimo keel sugulane uurali keeltega, mis meie uurimuse aineks on olnud käesolevas köites. On veel liig varajane, et neid ühendava sugulussideme täpse iseloomu suhtes väljenduda“ (A. Sauvageot). Ses küsimuses juhatatakse lugejat järgmiste teoste poole: A. Sauvageot, „Sur certaines similitudes

de l'Eskimo et des langues ouraliennes", *Bullet. de la Soc. de ling. de Paris* (7. nov. 1923. a. koosolekul avaldatud teadaanne)¹; id., „Eskimo et Ouralien“, *Journ. de la Soc. des Américanistes de Paris* (nouvelle série, XVI, 1924); C. C. Uhlenbeck, „Uralische Anklänge in den Eskimo-Sprachen“ (*Zeitschr. d. deutsch. morgenländ. Gesellsch. Leipz.* LIX, 1905, lk. 757—765); id., „Zur Eskimogrammatik“ (*ibid.*, LX, 1906, lk. 112—114). Neile juurde lisaksime veel: „Uhlenbeck, Baskisch und Uraltaisch“ (*Beiträge zur Kunde der indogerm. Sprachen*, XXIX [1905], lk. 305—7), kus tagasi tõrjude baski keele liitumise võimalust urali keelkonda, lühidalt nimetatakse tõenäolikumaks eskimokeelte reatamist viimaste hulka. Huvitav oleks selle küsimuse suhtes teada saada uralistide seisukohta. FUF bibliograafias (XIV₁₋₂, I nr. 190—1) on Uhlenbeck'i tulemusi ainult refereeritud.

A. S-te.

Jahresbericht der estnischen Philologie und Geschichte, hrsg. v. d. Gelehrten Estnischen Gesellschaft. Bd. III. Jahr 1920. Dorpat 1926. (Eesti filoloogia ja ajaloo aastaülevaade. Õpetatud Eesti Seltsi väljaanne. III anne. 1920. aasta. Tartu 1926).

Kuukirja „Eesti Kirjandus“ lisana ilmuv „Eesti raamatute üldnimestiku“ kõrval, mis, 1. jaan. 1924. a. alates, iga kuu registreerib kõik eestikeelsed raamatud, väärrib tähelepanu E. Rahva Muuseumi juures asuva Eesti Bibliograafia Instituudi tegevus kui ka nimetatud aastaülevaade.

On eriti huvitav, et kahe viimase ettevõtte ülesannete hulka kuulub ka ajalehtede artiklite bibliografeerimine ja Bibliograafia Instituut on end koguni täielikult sellele tegevusele pühendanud, aastaülevaadet aga seovad erilise sisuga, tema ulatusele vastavad artiklid. Ka on arusaadav, et suurte kultuurirahvaste ajalehtede rohkus puhttehnilistel põhjustel juba ei võimaldaks perioodiliste väljaannete, eriti ajalehtede täielist sisu loetlemist, ja selles mõttes on mainitud eesti bibliograafilised ettevõtted omapärased, ainulised, Eesti kui ka eesti teaduse propageerimisel väga tähtsat osa etendavad institutsioonid. Bibliograafia Instituut tegutseb seni vanema,

¹ Bull. d. l. Soc. d. ling. d. P. XXV (1924)₁, lk. II esinebki protokolilt: „Hra A. Meillet, resumeerides üht hra A. Sauvageot' [käsi-kirjalist] uurimust, teatab, et viimane on kindlate andmetega tõestanud eskimo keele suguluse urali keeltega. Sada aastat tagasi on Rask, põhjenedes puudulikul dokumentatsioonil, seda sugulust intuiitiivselt tunnud.“ — Umbes sama seisukohta on avaldanud ka Petitot, „Vocabulaire français-esquimau“, Paris 1876, lk. LXIV.

sõjaeelse ajakirjanduse kallal, aastaülevaade aga on uuemat ajajärku käsitlemas.

1922. a. ilmus Õpetatud Eesti Seltsi väljaandel „Eesti filoloogia ja ajaloo aastaulevaade“ 1918. a. kohta. II anne 1919. a. kohta ilmus 1923. a. ja pikema vaheaja järele, käesoleval aastal III anne 1920. aasta ülevaadet pakkudes. Kuna I anne sisaldas kõigest 99 lk., on III anne 284 leheküljeni paisunud; materjali kasvamisega aga pole selle käsitlemises põhimõttelisi uuendusi ette võetud. Ka III ande peatoimetajana esineb prof. W. Anderson. I osa (lk. 1—30), prof. A. Saareste toimetusel, loetleb 1920. a. ilmunud raamatud kui ka ajakirjade ja ajalehtede artiklid, mis käsitlevad eesti keeleanimist; nimetuste arv tõuseb 142 nr-ni. II osa (lk. 31—58), prof. G. Suitsu toimetusel, vaatleb 223 pealkirjas kirjanduslugu. Järgmises osas (lk. 59—114) arvustab prof. W. Anderson 152 raamatut ja artiklit rahvaluule alalt.

IV osa (lk. 115—132) mag. M. Schmiedehelmi ja dots. J. Mannineni toimetusel on pühendatud esiajaloole ja etnograafiale 60 nimetusega. V osa (lk. 133—226), moodustades kõige laiema ala, 612 nimetusega, loetleb eesti ajaloolise kirjanduse ja viimases osas (lk. 227—243) esitatakse biograafilist bibliograafiat: prof. W. Andersoni kokkuseatud elulood ja nekroloogid. Täienduseks 4 väga täpset registrit: autorid, artiklites käsitletud isikud, anonüümsed teosed ja keeleliselt käsitletud sõnad ja nimed.

Erilise nimestiku moodustavad kõik 1920. a. eestikeelsed ja Eestis ilmunud muukeelsed ajalehed ja ajakirjad ühes täiendava nimestikuga 1919. aasta jaoks.

Sama, kui mitte suurem arv, vähema tähtsusega ajalehtede artikleid kui ka retsensioone on loetletud järjenumbri alla toomata. Nõnda nimetab aastaülevaade kogusummas umbkaudu 3000 teost, mis prof. W. Anderson ainuüksi üliõpilaste kaasabita tähistanud, üksikasjaliselt läbi vaadates nimestikus loetletud ajalehed ja ajakirjad, ja veel välismaade perioodiliste väljaannete bibliograafiad (eelmise ande kokkuseadmisest võtsid osa 7 üliõpilast).

Tõenduseks, kui põhjalikult ja täielikult töö on läbi viidud, kus väiksemgi märkus tähelepanu vääriliseks tunnistatud, esitan sadadest paar näidet. Keeleanimise alal nr. 20 all on mainitud Gustav Grünwald'i doktori väitekirj: „Das estnische Pferd“, toimetaja märkusega, et nimetatud teoses on esitatud väga omapäraseid keeleteaduslikud oletused sõna „hobu“ kui ka „Eku“ kohta. Sama väitekirja aga mainitakse veel ka rahvaluule kui ka ajaloo

alal. Peatükk „Ajalugu“, käsitledes peale poliitilise ajaloo ka kultuurilugu kõige laiemas ulatuses, esitades andmeid näiteks metsanduse, telefoni etc. kohta, õigustab ehk teatavas mõttes, Pariisi prof. A. Meillet poolt aastaülevaate II ande arvustuses väljendatud mõtet: „comprend, tous les travaux relatifs a l'Estonie“, kuigi see väide meie seisukohast küllaldaselt täpne pole.

Esitades täielikult käesolevat materjali, on ka pealkirjade ärakirjutamises olnud väga täpne — isegi originaalis esi-nevad trükivead on eraldi tähendatud.

Toonitades otstarbekohast sisujaotust, täiuslikku ja täpset materjali käsitlemist, ei puudu tähtsamate teoste nimetamise järel ka arvustused, millel tihti koguni suurem teaduslik tähtsus kui retsenseeritud teostel endil. See on eriti rahva- luule alal silmatorkav nähtus. Need väited on vastuvaidle- matud ka eelmiste annete hindamisel. — Viimases, III andes, on lugejate huviseisukohalt järgmine uuendus aset leidnud. Kuna varem raske oli tähtsamaid teoseid üles leida nime- tuste hulgas, on siin vähemat tähtsust omavate artiklite pealkirjad väiksema trükiga esitatud ja koguni andmed mõne üksiku küsimuse kohta koondatud ühte salka. Ka on linnade nimetused ruumi kokkuhoidmise mõttes aja- lehtede ja ajakirjade nimede eeskujul lühendatud kujul tarvitusele võetud.

Korralikku bibliograafilist teost iseloomustab trükivigade puudumine — takistab ju pisemgi trükiviga loetletud teose kindlaksmääramist. Kuid toimetaja hoolsus on nad suutnud viimase ni aastaülevaates ära hoida.

Lõpuks õiglane soov, et ka meie haritlaskonnas, eriti õpetajaskonnas, arusaamine aastaülevaate tähtsusest ja tulust maad võtaks. Olid ju eelmised anded peaaesjalikult väljamaalaste poolehoidu võitnud, ja suurem osa eksemplare on ka seal levinenud kuna aga ainult mõnikümmed eksempl. Eestis laiali on läinud. Ja veel, et toimetajatel jõudu jatkaks juba lähemal ajal esitada järgnevate aastate kirjanduse sama täpset ja täielikku ülevaadet nagu käes- olev anne 1920. a. kohta.

Fr. P.

Teadaanne

kohanimede õigekirjutuse asjus.

Riigi Statistika Keskbüroo järelepärimise peale kohanimede õigekirjutuse asjus otsustas Akad. Emak. Seltsi juhatus soovitada nimetatud asutusele kohanimede tarvituselevõttu järgmisel kujul ¹:

Aakre (Tm.)	Holdre	Karula (Valgm.)
Aaspere (Virm.)	Holstre (Viljm.)	Kasaritsa (Võrm.)
Abja (Pm.)	Hummuli (Valgm.)	Kasepää (Tm.)
Abruka (Srm.)	Härjanurme (Tm.)	Kastre-Võnnu (Tm.)
Adavere (Viljm.)	Häädemeeste (Pm.)	Kavastu
Ahja (Tm.)	lisaku (Virm.)	Kävilda
Aidu (Viljm.)	Illuka	Keeni (Valgam.)
Alatskivi (Tm.)	Imavere (Viljm.)	Kehtna (Hm.)
Alavere (Hm.)	Inglise (Hm.)	Keila
Albu (Jm.)	Irboska (Setum.)	Kernu
Aleksandri (Võrm.)	Juuru (Hm.)	Kihelkonna (Srm.)
Alliku (Jm.)	Jõelähtme (Hm.)	Kihnu (Pm.)
Ambla (Jm.)	Jõgeva (Tm.)	Kiitu (Hm.)
Anija (Hm.)	Jõgeveste (Valgm.)	Kilingi (Pm.)
Anna (Jm.)	Jõgisuu (Lm.)	Kilingi-Nõmme (Pm.)
Antsla (Võrm.)	Jõhvi (Virm.)	Kirbla (Lm.)
Antsla-Uue (Võrm.)	Jõõpre (Pm.)	Kirepi (Tm.)
Antsla-Vana	Järvakandi (Hm.)	Kirma (Jm.)
Are (Pm.)	Järve (Virm.)	Kiuma (Virm.)
Aru (Tm.)	Järvesuu (Setum.)	Kloostri (Hm.)
Asuküla (Lm.)	Jäärja (Pm.)	Kodasuu
Audru (Pm.)	Kaagjärve (Valgm.)	Kodijärve (Tm.)
Auvere-Joala (Virm.)	Kaarepere (Tm.)	Kogula (Srm.)
Avanduse	Kaarli (Viljm.)	Kohila (Hm.)
Avinurme (Tm.)	Kaarma-Suure (Srm.)	Kohtla (Virm.)
Einmani (Jm.)	Kabala (Hm.)	Koigi (Jm.)
Elistvere (Tm.)	Kabala (Viljm.)	Koiola (Võrm.)
Elva	Kaelase (Pm.)	Kokora (Tm.)
Emmaste (Lm.)	Kahkva (Võrm.)	Kolga (Hm.)
Erastvere (Võrm.)	Kaisma (Pm.)	Koluvere (Lm.)
Erra (Virm.)	Kaiu (Hm.)	Konguta (Tm.)
Esna (Jm.)	Kalju (Lm.)	Koonga (Pm.)
Haanja (Võrm.)	Kallaste (Tm.)	Kooraste (Võrm.)
Haapsalu (Lm.)	Kalvi (Virm.)	Koorküla (Valgm.)
Haaslava (Tm.)	Kambja (Tm.)	Kose (Virm.)
Hageri (Hm.)	Kanepi (Võrm.)	Krabi (Võrm.)
Haimre (Lm.)	Kapu (Jm.)	Krüüdneri (Tm.)
Halingu (Pm.)	Karilatsi (Võrm.)	Kudina
Haljala (Virm.)	Kariste-Uue (Pm.)	Kuimetsa (Hm.)
Harku (Hm.)	Kariste-Vana	Kuigatsi (Valgm.)
Heimtali (Viljm.)	Karjati (varem. Skarja-	Kuivajõe (Hm.)
Hellamaa (Srm.)	tina; Virm.)	Kuksema (Jm.)
Hellenurme (Tm.)	Karksi (Pm.)	Kulje (Setum.)
Helme (Valgm.)		

¹ Lühendustest tähendavad: Virm. = Virumaa, Hm. = Harjumaa, Lm. = Läänemaa, Pm. = Pärnumaa, Srm. = Saaremaa, Viljm. = Viljandimaa, Tm. = Tartumaa, Valgm. = Valgamaa, Võrm. = Võrumaa, Setum. = Setumaa.

Kunda (Virm.)	Meeri (Tm.)	Pihtla (Srm.)
Kunda-Malla (Virm.)	Merimäe (Setum.)	Piirsalu (Lm.)
Kuremaa (Tm.)	Misso (Võrm.)	Pilkuse (Tm.)
Kuressaare (Srm.)	Mooste (varem. Moise- katsi) (Võrm.)	Pindi (Võrm.)
Kurista (Viljm.)	Muhu-Suure (Srm.)	Polli (Pm.)
Kurna (Hm.)	Mustjala	Porkuni (Virm.)
Kuuste-Vana (Tm.)	Mustvee (Tm.)	Pornuse (Pm.)
Kuuste-Vastse	Mõisaküla (Pm.)	Prangli (Hm.)
Kõlleste (Võrm.)	Mõniste (Võrm.)	Puiatu (Viljm.)
Kõnnu (Hm.)	Mäe (Setum.)	Puurmani (Tm.)
Kõo (Viljm.)	Mäetaguse (Virm.)	Põlgaste (Võrm.)
Kõpu-Suure (Viljm.)	Mäksa (Tm.)	Põltsamaa (Viljm.)
Kõrgessaare (Lm.)	Mäo (Jm)	Põltsamaa-Uue
Kähri (Võrm.)	Märjamaa (Lm.)	Põltsamaa-Vana
Käina (Lm.)	Nabala (Hm.)	Päidla (Tm.)
Kärdla	Naissaare (vald; aga Nais- saar — saare nimetu- sena; Hm.)	Päri (Viljm.)
Kärgula (Võrm.)	Narva (ka jõgi; Virm.)	Pärnu (Pm.)
Kärla (Srm.)	Narva-Jõesuu	Pärnu-Jaaguپی (Pm.)
Kärstna (Viljm.)	Nehatu (Hm.)	Pärsamaa (Srm.)
Käru (Jm.)	Nursi (Võrm.)	Pärsti (Viljm.)
Küti (Virm.)	Nõmküla (Jm.)	Pöögle (Pm.)
Laanemetsa (Valgm.)	Nõmme (Hm.)	Pühajärve (Tm.)
Laatre (Pm.)	Nõva (Jm.)	Püssi (Virm.)
Laatre (Valgm.)	Olustvere (Viljm.)	Raadi (Tm.)
Laeva (Tm.)	Orajõe (Pm.)	Raasiku (Hm.)
Laiksaare (Pm.)	Orava (Võrm.)	Rae
Laimjala (Srm.)	Oru (Lm.)	Raikküla
Laitse (Hm.)	Osmussaare (Lm.)	Rakvere (Virm.)
Laiitsna-Vana (Võrm.)	Otepää (Tm.)	Ranna (Tm.)
Laiuse (Tm.)	Otepää-Vana (Tm.)	Rannu
Laius-Tähkvere (Tm.)	Otepää-Vastse	Rapla (Hm.)
Lasva (Võrm.)	Paadremaa (Lm.)	Rasina (Tm.)
Laura (Setum.)	Paaslepa	Ravila (Hm.)
Leebiku (Valgm.)	Paasvere (Virm.)	Reiu (Pm.)
Lehtse (Jm.)	Paatsalu (Lm.)	Riguldi (Lm.)
Leisi (Srm.)	Pada (Virm.)	Riisipere (Hm.)
Lelle (Pm.)	Paide (Jm.)	Riidaja (Viljm.)
Lihula (Lm.)	Pajusi (Viljm.)	Roela (Tm.; Virm.)
Liigvalla (Jm.)	Pakri (Hm.)	Rogosi (Võrm.)
Linnamäe (Võrm.)	Pala (Tm.)	Roosa-Vana (Võrm.)
Lobotka (Setum.)	Paldiski (Hm.)	Roosa-Vastse
Lohusuu (Tm.)	Palivere (Lm.)	Rootova (Setum.)
Loodi (Viljm.)	Palitse (Virm.)	Ropka (Tm.)
Loona (Srm.)	Paluperu (Tm.)	Ruhnu (Srm.)
Loosi (Võrm.)	Pangevitsa (Setum.)	Rutikvere (Viljm.)
Luiste (Lm.)	Pangodi (Tm.)	Rõngu (Tm.)
Luke (Tm.)	Pati (Pm.)	Rõuge (Võrm.)
Lustivere (Viljm.)	Patküla (Valgm.)	Rägavere (Virm.)
Luunja (Tm.)	Peetri (Virm.)	Räpina (Võrm.)
Lõve (Valgm.)	Peipsiäärne v. (Tm.)	Saadjärve (Tm.)
Lähtu (Lm.)	Peningi (Hm.)	Saarluse (Võrm.)
Lümanda (Srm.)	Penuja (Pm.)	Saare (Tm.)
Maasi	Peri (Võrm.)	Saksi (Virm.)
Maidla (Virm.)	Petseri (Setum.)	Salla
Martna (Lm.)		Sangaste (Valgm.)
Massu		Saue (Hm.)
Meeksi (Tm.)		Saku

Saru (Võrm.)	Toolamaa (Võrm.)	Vee (Pm.)
Satseri (Setum.)	Torgu (Srm.)	Velise (Lm.)
Sauga (Pm.)	Tori (Pm.)	Veltsa
Saulepi (Lm.)	Torma (Tm.)	Venevere (Virm.)
Seli (Pm.)	Triigi (Hm.)	Veriora (Võrm.)
Senno (Setum.)	Tsooru (Võrm.)	Vesneri (Tm.)
Sinalepa (Lm.)	Tudulinna (Virm.)	Vigala (Lm.)
Sindi (Pm.)	Tuhala (Hm.)	Vihterpalu (Hm.)
Sipa (Lm.)	Tuhalaane (Viljm.)	Vihula (Virm.)
Sooniste	Tõlliste (Valgm.)	Viiratsi (Viljm.)
Sooru (Valgm.)	Tõrva	Viimsi (Hm.)
Soosaare (Viljm.)	Tõstamaa (Pm.)	Viitina (Võrm.)
Sootaga (Tm.)	Tähtvere (Tm.)	Viljandi (Viljm.)
Suigu (Pm.)	Tännasilma-Vana (Viljm.)	Vilo (Setum.)
Suislepa-Uue (Viljm.)	Türi (Jm.)	Viluvere (Pm.)
Suislepa-Vana	Uderna (Tm.)	Viru-Jaagupi (Virm.)
Sutlepa (Lm.)	Ulila	Vohnja
Suure-Jaani (Viljm.)	Undla (Virm.)	Voka
Suuremõisa (Lm.)	Urvaste (Võrm.)	Voltveti (Pm.)
Sõmerpalu (Võrm.)	Uuemõisa (Srm.)	Vormsi (Lm.)
Sõmeru (Virm.)	Uulu-Surju (Pm.)	Vorbuse (Tm.)
Särevere (Jm.)	Uusna (Viljm.)	Võidu-Uue (Viljm.)
Sürgavere (Viljm.)	Vaabina (Võrm.)	Viõdu-Vana
Taagepera (Valgm.)	Vahastu (Jm.)	Võisiku
Taali (Pm.)	Vaikna (Lm.)	Võhmuta (Jm.)
Taebla (Lm.)	Vaimastvere (Tm.)	Võlla (Pm.)
Taevere (Viljm.)	Vaivara (Virm.)	Võnnu (Lm.)
Taheva (Valgm.)	Valga (Valgm.)	Võru (Võrm.)
Tahkuranna (Pm.)	Valgjärve (Võrm.)	Võõpsu
Talti	Valguta (Tm.)	Väinjärve (Jm.)
Tallinna (Hm.)	Vao (Virm.)	Vändra-Uue (Pm.)
Tammiste (Pm.)	Vara (Tm.)	Vändra-Vana
Tammistu (Tm.)	Varangu (Virm.)	Vääna (Hm.)
Tapa (Jm.)	Varbula (Hm.)	Väätsa (Jm.)
Tartu (Tm.)	Vasknarva (Virm.)	Õisa (Viljm.)
Tarvastu (Viljm.)	Vasteliina (Võrm.)	Äigna (Hm.)
Timo (Võrm.)	Vastemõisa (Viljm.)	Änge (Pm.)

A. E. S. juhatus.

Akad. Emakeele Seltsi koosolekuteateid.

Seltsi korraline peakoosolek 14. II. 1926.

Koosoleku avab abiesimees mag. J. Mägiste, tuletades meelde Seltsi kandvat ideelist aluspõhja — vaikset, oma sihtidest teadlikku tööd rahvusliku kultuuri tõstmiseks, ning osutades neile suurtele töö- ning arenemisvõimalustele, mis Seltsil olemas, ja tervitab kõiki, kes Seltsi sihtides seni on töötanud või kavatses töötada, eriti noori liikmeid, kelles peitub Seltsi tulevikulootus.

Järgnevas piduettekandes annab prof A. Saareste ülevaate liikumustest ning probleemidest, mis iseloomustavad tänapäevast üldkeele- teadust Lääne-Euroopas, peatudes n. n. psühholoogilisel lingvistikal ning selle sotsioloogilisel ja idealistlikul suunal (vt. EK 1926, lk. 1).

Juhatuse ettepanekul muudetakse ajakirja „Eesti Keel“ kodukorra

§ 11 (vt. A. E. S. Aastaraamat III, lk. 50), kustutades selle lõpposa ja jättes selles maksma ainult esimese lause järgmisel kujul: „Toimetuse keeleks on Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu piirides fikseeritud kirjakeel.“

Seltsi 1925. a. tegevus- ning rahalised aruanded ja 1926. a. eelarve (vt. A. E. S. Aastaraamat V ja EK 1926, lk. 83 jj.) kinnitatakse vaidlusteta.

Uude juhatusse 1926. aastaks valitakse: esimeheks prof. Saareste; muiks liikmeiks mag. J. Mägiste, mag. O. Loorits, õpet. E. Nurm, üliõp. L. Pärt, üliõp. P. Blaubrük-Arumaa ja üliõp. E. Muuk, asemikudeks õpet. A. Laan, üliõp. A. Kask ja üliõp. H. Pürkop.

Revisjonikomisjon ja „Eesti Keele“ toimetus valitakse tagasi endises koosseisus; samuti kinnitatakse Kultuurkapitali Kirjandussihikapitali valitsusse Seltsi senised esindajad (prof. A. Saareste; asemikuks E. Nurm).

Nimedeeestitamis-toimkonda valitakse: juhatajaks J. Ainel, sekretäriks A. Mitt-Vaigla, muiks liikmeiks hrd K. E. Sööt, M. J. Eisen, A. Laan, K. Parts, J. Mägiste, O. Loorits, V. Ernits.

Lõpuks võetakse teatavaks Seltsi juhatuse otsus võtta eesti kirjakeelse arbekorralisele tarvitusele kõrge e, o, õ tähistamiseks märgid *ē, ō, õ*.

Koosolek 14. III. 1926.

Ettekandega esineb mag. J. Mägiste, kes valgustab rea juhtumeid, kus sõna lõpphäälik on siirdunud järgneva sõna algushäälikuks, seletades niisugused nähtused sõnade lausefoneetilisest seotavusest ning liitsõnade üksikute osade tähenduse tumenemisest tingitud liitsõna-osade algkujule mittevastava abstraktsiooniga (see osa ettekandest ilmunud EKirj. 1926, lk. 173), ja teiseks tuletab *elejad - elejed*-sõna etimoloogiliselt tüvest *ela-, elama* (viimane ettekandeosa ilmunud EK 1926, lk. 49).

Järgneb üliõp. A. Mitt-Vaigla ülevaade seni Riigikohtu kaudu omandatud uutest perekonnanimedest. Viimaseid on seni võetud üle 300, suurelt osalt vahetisena vanade halvatähendusliste vastu. Võõrapäraseid nimesid nende endiste, muudetute hulgas on ainult umbes $\frac{1}{3}$, neist saksapäraseid 83, venepäraseid 24, vähemal määral muualgupäralisigi. Ettekandja arvates on eestipärase nime muutmisel mindud sagedasti liialduseni: paljud endistest nimedest (nagu Kägu, Jänes, Kikas, Nahkur, Päss jts.) ei olegi nii halvad, et neist oleks tarvitsenud loobuda. Õnnelikult ei ole alati talitatud uutegi nimede valikul: need on tihti liiga romantilised, oma kandjaid ironiseerivad (nagu Lillerand, Roosioks, Vetesina jts.). Suur osa uusi nimesid on kujundatud liitmise teel, kuid on kasutatud suffikseidki, neist kõige enam *-ste-d* (14 korda), *-la-d* (11 k.), *-sto-d* (8 k.), *-lo-d* (8 k.), muid vähemal määral. Nimede täielise muutmise kõrval on esinenud vähemaidki nimekohendusi (Raig > Raid jt.) ja ortograafilisi parandusi (näit. Havik > Aavik). Ettekandja soovib talitada nime muutmisel enam kindlate sihtjoonte järgi ja kutsub lõpuks ühes suuremale aktiivsusele nimede-eestitamisel.

Ettekanne kutsub esile elavad arutlused: näidatakse, et Seltsi liikmetegi hulgas on veel küllalt neid, kel võõrapärane nimi, ja soovitatakse kõigepealt sellel alal olla aktiivsem kui seni; üldistki kihutustööd peetakse tarvilikuks suurendada ning kanda laiematesse rahvahulkadesse; tehest külast juhatakse tähelepanu asjaolule, et sellejuures peab olema võrdlemisi ettevaatlik: liiga suur kategoorilisus pealekäimisel on pigemini kahjulik kui kasulik; arvatakse ühes ettekandjaga, et uued nimed ei peaks omale võtma esteeditsevaid nimesid.

Erakorraline peakoosolek 25. IV. 1926.

Üliõp. B. Vahi peab ettekande „Eesti keele õpetamise minevikus, veneaegses Tartu ülikoolis“. Kõneleja peatub kõige vanema-aegseil eesti keele lektoreil Tartu ülikoolis: Fr. D. Lenz'il, G. Ph. v. Roth'il, L. W. Moritz'il, J. S. Boubrig'il¹, D. H. Jürgenson'il, Fr. R. Fählmann'il ja C. Mickwitz'il, kellest esimesed olid sakslased, kolm viimast aga eesti soost mehed, ja esitab nende elulood ning tegevuse eesti keele õpetamise ja arendamise alal.

Sellejärele kinnitatakse väheste muudatustega juhatusese esitatud Murdetoimkonna kodukord (vt. allap.). Toimkonna juhatajaks valitakse murdekogumistöö senine juhtija ning korraldaja prof. A. Saareste². E. M.

Murdetoimkonna kodukord³.

A. Murdetoimkonna ülesanne, tegevuspiirid, koosseis ja rahaline vahekorrald Akadeemilise Emakeele Seltsiga.

§ 1. Eesti kõnekeele sugemete kogumiseks ja nende korraldamiseks eesti murdesõnastiku jaoks töötab Akadeemilise Emakeele Seltsi juures Murdetoimkond.

§ 2. Murdetoimkond on A. E. S. juures autonoomne asutus, kuid talitab Seltsi poolt antud sihtjoonte järgi ning on kohustatud esitama Seltsi korralisel peakoosolekul oma tegevusaruande.

§ 3. Enne murdesõnastiku käsikirja valmistamist esineb Murdetoimkonna juhataja A. E. S. juhatusese ees üksikasjaliku aruandega terve töö senisest käigust ja põhjalikult väljatöötatud kavaga käsikirja valmistamiseks ning sõnastiku väljaandmiseks. Tööd võidakse alustada vast siis, kui Seltsi juhatus selle kava on kinnitanud.

§ 4. Murdetoimkonna koosseis on järgmine: 1) Murdetoimkonna juhataja, 2) juhataja abi, 3) muud abijõud.

Märkus 1. Murdetoimkonna juhataja valitakse A. E. S. peakoosoleku poolt üheks aastaks. Murdetoimkonna juhataja abi valitakse Seltsi juhatusese poolt tarbe korral, Murdetoimkonna juhataja ettepanekul.

Märkus 2. Kui kogutud aineid on tarvilikul määral koos, palkab Murdetoimkonna juhataja, Seltsi juhatusese kinnitusele, eesti ja sugukeeli õppivate ehk õppinute seast teatava arvu abijõudusid, eelistades neid, kes ise sugemeid varemalt tagajärjekalt on kogunud.

Märkus 3. Murdetoimkonna juhataja abi amet on tasuline; tasu suurus määratakse Seltsi juhatusese poolt iga aasta, töö rohkusest olenevalt, kindlaks.

B. Murdetoimkonna koosseisu ülesanded ja töökord.

§ 5. Murdesugemete iga-aastaseks kogumiseks palkab Murdetoimkonna juhataja A. E. S. juhatusese kinnitusele ametisse murdekogujaid, kellel töös on vastavaid teoreetilisi teadmisi ning praktilisi kogemusi.

¹ Hääldata: buubrig.

² Juhataja abiks valis AES-i juhatus üliõpilase Arnold Kase.

³ Vastu võetud A. E. S. erakorralisel peakoosolekul 25. IV. 1926.

Murdekogujais saada soovijailt nõutakse: 1) eesti ja lähemate sugukeelte häälikuloo tundmist, 2) fonetika, eriti eesti keele transkriptsiooni süsteemi tundmist.

§ 6. Murdekoguja töötasu suurus määratakse Murdetoimkonna juhatus poolt kindlaks, kusjuures tasumääras eraldada võib astmeid, mis olenevad: a) tehtud töö väärtusest, b) reisuga ühendatud kuludest.

Märkus. Enne töö algust võidakse maksta murdekogujale kuni $\frac{2}{3}$ ühekuulise keskmise töötasu summast. Kui kogutud ained määratud tähtjal Murdetoimkonna juhatajale ära on antud, makstakse järelejäänud osa ühekuulisest või pikema-ajalisest töötasust.

§ 7. Suvisel murdekogumisel (1. maist kuni 1. septembrini) saadud ainete loovutamise tähtaeg on 1. oktoober samal aastal; muuaegseil murdekogujail tuleb töötulemused Murdetoimkonnale üle anda ühe kuu jooksul peale töö lõppu koha peal. Sellekohase põhjendatud palve peale võib Murdetoimkonna juhataja seda tähtaega ühe kuu võrra pikendada. Täriminiga lubamatult viivitajail tuleb kahe nädala jooksul (täriminist arvates) saadud osa töötasust tagasi maksta; Murdetoimkonna juhatus võib neilt hiljem küll osta kogutud ained, tasu makstes sellekohase hinnangu järgi.

§ 8. Määratud tähtjal on murdekoguja kohustatud Murdetoimkonna juhatusse üle andma:

1. Lühikese kirjaliku aruande töökäigust ning töötulemustest (soovitav päevaraamatu kujul).

2. Kõik kogutud materjalid tindiga selgelt sellekohastele kaardikestele kirjutatult ja tähestikulisse järjekorda asetatult. Kogumist teostatakse järgmistel aladel: a) sõnavaralised teated Wiedemanni sõnaraamatu või mõne muu allika järgi, b) lühike süstemaatiline häälikulooline ülevaade näidetes, c) kohanimed, d) lühike süstemaatiline ülevaade murde morfoloogilisest ehitusest näidetes, e) lühike ülevaade tähtsaimast süntaktilisest vahekordest näidetes, f) murdetekstid.

Märkus 1. Missugust laadi ainete esitamine täriminiks sunduslik, otsustab Murdetoimkonna juhatus töö algul iga murdekoguja puhul eraldi.

Märkus 2. Punkt 1. esitatud aruande tähtaega ei pikendata mitte.

§ 9. Kui määratud tähtjal äraantud keeleained nii kvalitatiivselt kui kvantitatiivselt ei rahulda, on Murdetoimkonna juhatus õigustatud makstud avanssi Seltsi juhatus kinnitusele osalt või täielikult tagasi nõudma.

C. Murdekogude kuuluvus ja alalhoid.

§ 10. Kõik kogutud ained hoitakse Akad. Emakeele Seltsi arhiivis Seltsi varandusena alal. Nende tarvitamine võib sündida ainult Murdetoimkonna juhataja loaga.

Akad. Emakeele Selts.

Kiri toimetusele.

„Eesti Keele“ s. a. nr. 1—2 ilmus A. Tiitsmaa laitev arvustus Sõjaväe Kartograafia jaoskonna poolt 1921. a. väljaantud Eestimaa kaardi, mõõt 1 : 300.000, kohta. Selle arvustuse kohta tahaksin siin sõna võtta:

Sel kaardil leiduvate vigade suhtes oleks tähele panna, et ülalmainitud kaardi kokkuseadmise ajal, 1919—1920. a., s. o. just Vabariigi

loomise algul ei olnud kartograafia jaoskonnal kohanimede jaoks mingit kohanimede ortograafilist materjali käepärast, vaid nimesid tuli nii viisi kirjutada, kuidas keegi teadis ja kuidas neid osati vöörkeelsetest sõnadest tõlkida. Paluti küll valdu ja teisi omavalitsuse asutusi tarvitusel olevaid kohanimedid saata, kuid saatmine sündis väga pikkamisi. Kaarte oli aga tarvis kiires korras välja anda ja sel põhjusel valmisid nad teatud vigadega.

Ak. Emak. Seltsil on keerge arvustada ja etteheiteid teha, kuna tal ei ole puudust keeleteadlastest ega üliõpilastest, kes kümnete kaupa igal aastal mööda maad ringi käivad ja kohanimedid korjavad. Topo-hüdrograafia osakonnal neid jõudusid ei ole ja seda oleks pidanud A. Tiitsmaa arvestama. Topo-hüdrograafia osakond oleks väga tänulik, kui Akadeemiline Emakeele Selts saadaks meile tarvitamiseks oma suure kohanimede materjali tagavara uue kaardi kokkuseadmise juures, või kui ta selle üldtarvitusele määratud materjali trükitult välja annaks¹.

Mis nüüd puutub A. T. poolt toodud kohanimede ortograafilistesse vigadesse, siis võiks siin mõne juures vaielda, näit. „Kessu laid“. Wiedemanni sõnastikus esinevad nii 'Keze-laid' kui ka 'Kezo-laid', esimesest nimest on vist võrsunud A. T. poolt soovitatud 'Kesselaid'². Kuid viimane ei ole üsna algupärane, sest Kessulaid on oma nime-tuse saanud arvatavasti sellest, et seisab kesk väina suud ja on vanasti nimetatud, nagu vanemad inimesed räägivad, „Kesksuu laid“, millest hiljem kujunes „Kessulaid“. Hiiumaal näit. öeldakse „Kessu“, aga mitte „Kesse“. Samuti ei ole kindel, kumb on õigem, kas „Aegna“ või „Äigna“, sest mõlemad nimetused on tarvitusel, kuid „Aegna“ rohkem. Wiedemann'il figureerivad nad mõlemad, ka Russwurm kirjutab „Aegna“.

Nii siis ei esine vigased kohanimed meie kaardil mitte puudulise hoole tõttu, nagu A. T. ette heidab, vaid võimalused hea kaardi soetamiseks olid puudulised. Praegu teoksil olevad kaardid tulevad igatahes võimalikult täpsed. Peale selle tahaksin siia juurde toonitada, et iga-ühele midagi tehes ka kõige parema tahtmise juures võib vigu sündida, nagu A. Tiitsmaalegi, kelle hoolikuse üle meie ei kahtle, aga ka tema ise teeb oma arvustuse algul hästi silmapaistva vea, muidugi mitte kee-
lelise, vaid matemaatilise: mõõt 1:300.000 olla 5 versta tollis, kuna see on aga 7,1 versta.

23./III. 26.

J. Prei, kolonel.

Kindr.-Staabi Topo-Hüdrograafia osak. ülem.

Toimetusele saadetud.

Kuukiri Eesti Kirjandus 1926. — Nr. 2—3. Sisuks m. s.: Arno Raag, Eesti esimene tähtsam folklorist (pildiga); O. Sild, Eestlaste vabaduse järkjärguline kokkuvõrsemine keskajal (piltidega); O. Liiv, Jooni Lüganuse minevikust kirikukroonika järgi (piltidega); A. Raag, Eesti näitekirjandus 1925. a.; Julius Mägiste, Sõna lõpphääliku kandumisest järgsõna algusse; E. Päss, Lutsi eestlaste vanasõnadest;

¹ Oma arhiivmaterjali Ak. Emak. S. väljaspoole saata ei või. Kohanimede trüki avaldamine võib sündida alles aastate pärast, kus kohanimed üle terve Eesti põhjalikult kokku on kogutud. Küll on aga AES heameelega valmis uute kaartide käsikirju läbi vaatama ja nende puhul nõu andma. Toim.

² Kuju *Kesse laid* (ülipika *ss*-ga) on noteeritud a. 1920 Muhu talupoegade hääldamise järele. Võimalik siiski, et seal mõnes külas ka teistsugust kjuu kuuldub. Toim.

Kirjanduslik ülevaade: Albert Kivikas, Murrang; Mait Metsanurk. Valge pily; B. Linde, Tõusva päikese mailt; Killud ja dokumendid; Jne. Lisaks: Eesti raamatute üldnimestik 1924. a. alates.

Virittäjä 1926. — Nr. 1—4. Sisuks m. s.: V. Tarkiainen, Lutherin virren „Ein feste Burg“ suomalaiset tulkinnat; Jalmari Jaakkola, Eräitä vanhoja säkeitä juuteista; T. Itkonen, Lisä Keski- ja Etelä-Suomen lappalaisperäiseen paikannimistöön; Yrjö Wichmann, Sananselityksiä: 1. *Kajava* (Larus), 2. *Koi* (Tinea); E. A. Saarimaa, Ainekirjoituksen opetuksen arvostelua ja suuntaviivoja; Jalo Kalima, Eräistä etelävepsäläisistä frekventatiiviverbeistä; Y. H. Toivonen, Etymologisia huomioita; Lauri Kettunen ja E. A. Tunkelo, Sisä-vai loppu -n:n kato?; E. N. Setälä, Rahtu; M. Airila, Viron *tukker, andev, tuttev* y. m.; Knut Cannelin, Ruotsinkielen vaikutus nykyiseen yleiskieleemme; L. H. Pieniä huomioita; Kielenkäyttökysymyksiä; Oikeakielisyyshuomautuksia; Jne.

Jahresbericht der estnischen Philologie und Geschichte herausgegeben von der Gelehrten Estnischen Gesellschaft bei der Universität Dorpat. Dorpat 1926. Band III (1920). [Eesti filoloogია ja ajaloo aastaülevaade. Tartu Ülikooli juures oleva Õpetatud Eesti Seltsi väljaanne. III anne. (1920)]. 284 lk.

Eesti Rahvalaulud Dr. Jakob Hurda ja teistest kogudest. Esimene köide. Tartu 1926. LXXIV + 488 lk. Hind 650 m.

Keeleuendus 1925. — Nr. 3—4. Sisaldab järgmised Joh. Aaviku artiklid: Keele rahvuskultuuriline tähtsus; Deklinatsioon liigid; Y küsimus; Kampmanni „Eesti kirjandusloo pääjoonte“ arvustus; Veel mõningaid keelelisi vastuoksusi; Mõned morfoloogilised uuendused; Kimp uusi sõnu; Rumalad vead; Väärasti tarvitet uued sõnad [juhatakse tähelepanu *valdama, säilima, alluma, saavutama, omama, loobuma, häire* jt. võõras tähenduses või võõral kujul tarvitamisele.]; Halvad sõnad; Võõrsõnade kujud [Eelistatakse vorme, nagu: *teater, kanaal, sümbol, meetod, sünood, näivne* jne. pro *teater kanal, sümbol, meetod, sinod, näiv* jne.]; Meieteetamine [Pikemaid vorme *mina, sina, meie* jt. soovitatakse tarvitada ainult siis, kui nad on mõttelise rõhuga, muidu aga *ma, sa, me* jt.]; Aga, kui, ent, vaid; Väiksemad õigekeelsuslikke märkusi üksikuist sõnust. Jne.

Keeleuendus 1926. — Nr. 1—2. Sisuks: Joh. Aavik, Mitmuse partitiiv ja i-mitmus; Joh. Aavik, Täienduseks artiklite „Mitmuse partitiiv ja i-mitmus“; A. Miller, *pikk — pikk, kolmandamad — võimatud*; V. Piik, *rõõmustama — rõõmutsema, tähelepanu — tähelepanu*; A. Miller, *kaduma — minema*.

Mikkelin pitäjän asumusten nimet. Martti Vesterholm. Helsinki 1926. VIII + 134 lk. Hind: 25 Smk.

Ajalooline Ajakiri 1926. — Nr. 1. Sisuks m. s.: O. Freimuth, Ülevaade Tartu Doome varemete kaevamistöist aastail 1924. ja 1925. (piltide ja plaanidega).

Looming 1926. — Nr. 3. Sisuks m. s.: F. Tuglas, Ado Grenzsteini lahkumine (pooleli).

Moraal ja sõda. R. Masing. Tallinna, 1926. 58 lhk.

Üliõpilasleht 1926. — Nr. 1—5.

Eesti Arst 1926. — Nr. 1—4.

Õigus 1926. — Nr. 1.

Kasvatus 1926. — Nr. 2—3.

Kaitse Kodu 1926. — Nr. 1—8.

Vastutav toimetaja: **Albert Saareste.**

Väljaandja: **Akadeemiline Emakeele Selts.**

Eesti Kirjastus-Ühisus „Postimehe“ trükk, Tartus 1926.

Ninck kaß meid se juhre hühdnut:
Semma andis meil se meel /
Semmast anti nisarn mötte /
Semmal on se Südda-Wotte /
Semma Meel kaß sündko weel.

3.

Sinna Pruht / mo Luwo-Crohn /
Ollet minno Südda-woitja /
Saht nühd minno hinge hohn /
Minno armas Ello-töitja /
Reick Dnn tulko finno kah!
Minna annan hendes sinnul /
Sinna annat hend kaß minnul
Uchtleiß' hehsti ellada

Reick

4.

Och mineksarn Röhm sah doch se
Olla / kus mey' ilma wihha /
Ilma waino ellame;
Kus sehl sahwat kay üz Bihha /
Ninck üz Südda kahhel jehp;
ühet teggut / ühet keelet /
ühet möttet / ühet meelet
Meile kahhel Summal teep.

5.

Summal / sinna Taiwa-Mees
Meye pehl (ma pallun) wahta /
Laf meid jehma armo sees /
Meye Kettel suggo sahä;
Reickest apjast önnista /
Ninck meid sinnu hohley wotta /
Sedda sees meil abbir totta /
Sinna körtem Raisha.

6.

Nis ma ennamb pallun find
Summal? rehki minno ette /
Kurri Keel kus laitap mind;

Daß feick tulla nende kette /
 Re mul kurja künniwat;
 Parranda need kurjat meelet /
 Taggenda need Waino-keelet /
 Minno Uuwo-sojmajat.

Re mul

7.

Kuble mehe palwe-hehl:
 Toita meid feicksuggo heh-kahs /
 Tulko feick Önn meye pehl /
 Ulita meid so helde te-kahs:
 Paljo terwet / paljo heh /
 Paljo Rahwo koddas jehko /
 Rahjo koddast erralehko;
 Mehe Söbber Summal jeh!

34.

1638¹.

Tallinna.

Reiner Brocmann ja Peter Fabricius².

Piiskop Joach. Ihering'i ametisse kinnitamise kirja tõlge.

Originaalkäsikiri, leitud 1926. a. märtsikuu lõpul üliõp. H. P ü r k o p i
 poolt Konsistooriumi arhiivist Tallinnas, aseneb üksikul 19×31 sm suu-
 rusel lehel (nr. 71), mis ühte on köidetud muude manuskriptidega (kokku-
 291 nummerdatud lehte, üldsuurus 31×21 sm), ühise pealkirjaga: „ACTA DE
 ANNO 1643—1646“. Köide sisaldab Tallinna Konsistooriumile saadetud
 kirju, aruandeid, protokolle, käsikirju jne. Leht 71 aseneb muude 1643. a
 põlvneivate kirjade ja aktide vahel. Teksti lõpule on hiljem tundmatu
 käekirjaga kirjutatud pliiatsiga: „übersetzt von Reiner Brocmann u.
 Peter Fabricius“. Algeelne tekst köites puudub.

Meije Christina Summala Armust Rohzi Gotthi nincl
 Wendimah errawallisetut Runningas nincl Perrißförstin, Suhr-
 förstin ülle Sohmemah, Herzogin ülle Esthi nincl Care-
 li-Mah, Neizikenne-ülle Ingermanni-Mah, anname tehda, eth
 5 se Kircko wallisuf meije: Wyfflandi Mah sees ennemuisto

¹ Piiskop Ihering kinnitati ametisse 1. juunil 1638. a.

² Peter Matthias Fabricius, Ambla kirikuõpetaja (a. 1629 alates?),
 surm. a. 1644. Vt. H. R. Paucker, Ehstlands Geistlichkeit, lk. 209.

lebbi Södda nincl Waino wehgka ricko: tut nincl maha jehnut; eth meije sest kül woifime tundma, kui wehgka : tarwiß ollex, eth sehlfammas üz förglest oppetut, tarcl nincl aumwuf : Jfsand Pifschopix sahr sehdtut, te se rascke-Ummeti Söh woig hennesse : pehle wotta, nincl nende Mahkirckode Ußjat hehsti 5 sehtma nincl : hajama, Minckperrast meije Runninglickust Murrest mitte ürpeinesß : meije truwide Allambade iho-erraniß kahß nende Singe Raßwo : osime, nincl olleme sey Ummetix errawalligenut meije truwi Allamba : sedda aumfa, tarcla nincl förglest oppetut M. Joach. Ihering. te Summalast 10 suhre Tarctusse sahnut, nincl enne sedda Uigka Kirck-Jfsand ol: nut Njööping-Linnaß, kussa temma se pöha Ristikircko sees omma : Ummeti töh hehsti, ussinaß nincl aumfaß tehnut. Leckitame seper: rast nincl sehtame seddasamma M. Joach. Ihering. sefinnase aumwa Ramatho kah öher Pifschopix ülle 15 Tallina nincl Ljfflandi-Mah. Nincl : peap temma Rohus nincl Ummet ollema, eth temma meile nincl meije : Rohzi-Rickussel keicke-Ußjade siddes truw jehp, keicke Rahjo nincl : Wigka, miß temma merckap Kirckode pehl tulla, aigfaß meile tehda an: nap, nincl keicke omma Wehje nincl Hohle kah sedda 20 parrandama nincl : keelma aitap. Reick ennambast aglas peap temma Murre kand: ma, eth Summala önnistegkija Sanna keickebe Ljfflandi-Mah Kirckode siddes woig puchstaß, selgkest nincl ilmarickmatta oppetut sah: ma, ninda kudt se nende Prophetide nincl Apostlide Rahmatode sees : on ülleßkirjotut, 25 nincl se öigke, keicke wannamba nincl ilmarickmatta : Sunnistuße siddesß (kumb enne sadda Ußstat Augspurgi-Linnaß : andti) erraseljetut nincl se Rogkodusse sees (kumb ennemuisto Upsa: li-Linnaß öheß kohs olli) öhe Meele kahß wastowottetut, ilma keicke : Ebbauselo nincl Innimesse Sehduße. Öhe 30 Sanna kahß, temma peap : tehdma, eth temma Ummet nincl Rohus on, Summala, Kirckode : nincl hennesse Ummeti Ußjat sefinnase Ljfflandi Mah siddes nin: da hajada, eth keick Summala Uumwuz nincl se Ristifogkodusse : Raßwuz keicke parramba Murre nincl Hohle kah sahß ette | wottetut nincl 35 eddeßpitte sahtetut, Nincl peap temma hendesß omma : Ummeti sees ninda piddama, 'eth temma' kui temma seperrast Summala, meite n. öhe igtalicko aumfa Risti Innimesse

wasto julgkest tahap ko-stada. Resekime seperrast keickelle,
 kumbat Ljfflandi Mahs nende Kolm-Summala-Seisusse
 sees ellawat, Moisknickul ninck Mahsaralle, Roddanickulle
 ninck MahRahwal, Kirck-Isandalle ninck Ruhljalle, eth
 5 nemmat seddasamma Iszanda M. Joach. Ihering. ommay
 öigter Pischoppix wastowotma¹ ninck piddama², ninck temma
 San'na keicke temma Ammeti Uffjade siddes, ninda kudt Ro-
 huß on, kuhlna peawat. Ninck kudt meije kindlast sepehle
 lohtame eth üx : igkameeß sesinnase Mah siddes tedda ommay
 10 öigter Hinge-Boormündrix sah piddama ninck temma, kudt
 Rohus on, 'armastam' awustama : 'ninck' ninda tahame³
 meije kahs wastadicko, fuß kekitt kangle : ninck kuhlmatta
 wastoseisija sahr löidut, eth meije Rubernator ni hehsti : kudt
 needt Rabi-Isandat Ljfflandi Mah sees sel Pischoppil
 15 Abbi-meeher tullewat, keicke öigkufse sees temma jures seih-
 wat ninck ussinast : tedda kaiswat, ninck keick kurjat Kircko
 aßjat, kudt kohus ninck tarwiß on, nuchtlema aitwat. Sedda
 peawat tehale pannema keick, kenne : kette Runninga pohlest
 se Rohus on andtut. Ninck eth sesamma meije : Resck sedda
 20 parramb sah meeles peetut ninck techtut, on sesinnane Ra-
 math meije Pisati 'kah' ninck nende keicke⁴ suhrede Rohzi
 Rickufse Boor-mündride Kirja kahs kinnitut, kumb andti
 Stockholmi Linnaß : enne pohl-kolm Ahstat.

LS

25 Gabriel Oxenstierna, Gustawi Boick, Rohzi Rickufse Eruchß.	Jacob de la Gardie Rohzi Rickufse Marßch.	Claus Fleming, Rohzi Rickufse Admiral-afsemel.
---	---	--

Axel Oxenstierna,
Rohzi Rickufse Cansler.

Gabriel Oxenstierna,
Rohzi Rickufse Schazmeister.

¹ wastowotma on parandatud sönast wastowotwat

² piddama on parandatud sönast piddawat

³ Lehekülje äärele on kirjutatud : ' ninck Resckime'.

⁴ keicke on kirjutatud kahe sõna vahe kohale, rea peale.

Lars Vigæus¹.

Jutlus I.

Originaalkäsikiri (suurus 18 × 14 sm), leitud 1926. a. märtsikuu lõpul üllõp. H. Pürkopi poolt Konsistooriumi arhiivist Tallinnas, sisaldab 14½ täiskirjutatud ja 1 puhta lehekülje. Käsikiri on kokku köidetud muude manuskriptidega (kokku 152 nummerdamata lehte, üldsuurus 33 × 21 sm), ühise pealkirjaga: „ACTA KARRUS DE ANNIS 1639 ETC.“ Kõide sisaldab akte, kirju, protokolle jne., mis käivad Karuse kiriku kohta. Jutluse käsikiri aseneb 141.—148. lehel. Käsikirja viimasel puhtal leheküljel on kirjutatud: „Lars Vigæus til Charufen“. Alljärgnevas aratrukis on esitamata jäetud ladinakeelsed äremärkused.

Concio Viifatoria habita ad
eandem sacram Charufem
3 Marty 641.

1 Cor 4.

Introitus ad Concionem.

5

Se Reicke wegkewenne Igtawenne Summal omma : poja
Jesufe Christufe kibbida suhrma kannatuße : n kallis vör-
dreistuße perrast, tulkut meile : omma lapsille abbig n. trostig
Summala se : poha waim armo ninc wegki kas : nydt sel sin-
nasel tundil n : perrast Igtaweser.

10

Amen.

Summala se Ipa, se poja n. Summala se põha : waim
nimmil W. J. L. olleme meje nydt : lockonut n. Summala
poha kirko siße hchte : tulnut Rui meie auwsat wanambat n.
wat molickut wallisejat opnut n. kestnut omma wat rekema n. 15
tulma, Ruistawe Summal : meje armaß taiwane Ipa lebbi
omma : poja se poha waim siße wßinat thöteg:giat omma
kirko n. risti kogkoduße² siße : leckitanut 'nydt' on, n. änam
wel leckitap : Re Summala sahna n. temma sallajat aßiat :
erraselgema n. welja Saggama peawat. : se lombe perrast Rui 20
Chrusß Ipi kestnut : on Math 28 v. 19 Marc 16. v. 15 et 16. :

¹ Lars ehk Laurentius Vigæus, a. 1639. peale Karuse kiriku õpetaja, a. 1661 nimetatakse praostiks, surm. 27. VIII 1663. Vt. Paucker, Ehistl. Geistl., lk. 50, 297. Nagu eesnimi ja tema muud, rootsikeelsed kirjad näitavad, on Vigæus rahvuselt rootslane.

² Võiks ka lugeda kogkoduße.

Euntes docete omnes gentes et baptizate eos &c. Minnut
on andtut teich mehlerwald taiwa seß n. Mah Pel¹ mintet &c.
Sest rekema : n. kulma olleme Meje kogkonut n. ychte tulnut.

Uggas &c. |

5

Exordium.

Meje Suggume W S. L. Gen 18 v 22/7 Ruß Summal
tachtis se rawaß Re älasit Sodoma linna siße Gomorra linna
siße, Abdama linna siße : n. Zeboim linna siße Ruß Summal
tachtis ütlem : minna se rawa Re älasit sesinnasede linnade :
10 siße nuchtlema nende pattude perrast enne : kui Summal lastið
omma nuchtluse ylle : nemmat tulla, leckitaß temma ep hy-
peines : mitte nende Sureß Loth Re piddis neile Tutluß Tut-
lema eth nemmat piddasit nende patluße ello parrandama sel-
perrast eth Summala nuchtlus olli liggi? Erraniß Summal
15 Ißand lastið omma Englit nende : Sureß tulla kumbat omma-
wat selle rawalle : Kumbat sal ellasit Reß sedda tähda andnut :
eth se Ißanda nuchtlus oße nydt nydt olli liggi ülle nemmat,
kumba kaß Summa tachtis : nemmat nindatiwi nuchtleða, eth
nemmat piddasit Sggaweser errakaduma, porga Sauda piina
20 siße. Syß seißaß kiriotut sesamma raímato siße, nemmat
kumbat ommawat nende : Englide sahnat kulnut, nemmat om-
mat sest : sinnasest linnast erra läinut, n. Summal on : nemmat
hoidnut eth nemmat ommat Mitte : se Ißanda Summala
nuchtlise siße langenuit Rui : lodt n. temma trüttrit [!] Uggas
25 nemmat : Re sedda ep mitte tachtis kulta nemmat : ommat se
Ißanda Summala nuchtluse siße | tulnut n. langenuit, ni hir-
sast, eth se Ißand : Summal ep hypeines mitte on lastnut
tulli : schwelet n. terwa ylle nemmat satada, erranis temma
on lastnut se Mah endas yllesarwama, n. nemmat ommat
30 porga Sauda² : pinna siße wahonut n. langenuit, Rui Gen : 19
v 24 seißap kiriotut.

Sest sinnasest Historiasit n sahnust W S L. : moistame n.
merkame meje Rui suhr : n Imamoistmata on Summala armo
n. helde nende Innimisede wasto, Ech eth : nende pattut om-
35 mat paljon n nende sydt : on suhr, kumbatakit tahap Summal

¹ Vöiks lugeda ka Pal. Üldse on V. käsikirjas a ja e ja isegi u
üksteisele väga sarnanevalt kirjutatud.

² Sönas Sauda on a selgusetu.

mitte : eth needt Innimiset peawat ommade : pattude siße erra
 kaduma erraniß eth : nemmat peawat omma patuße ello par:-
 randama syß tahap temma armo nende : pelle hietma. Vt
 Hez. 33 v. 27. Vivo ego : dicit dominus nox delector mortem
 Impij &c. : sedda on Summal lasfnut näha eth temma on : lass- 5
 nut selle rawalle ytlemä omma tacht:miße n. eth temma nucht-
 luß olli liggi : mollembat lebbi lodt n. lebbi ommat Englit.

2. Moistame Meje sest sinnaset sahnast : eth se on tosi
 mea se poha Syrah kiritap : Cap 16 v 12 Ißand Summal on
 küll armolinne : aggas temma on kas wehane, temma laßep : 10
 küll endasß erraleppetada, Aggas temma : nuchtlep kas hirsast,
 Rui suhr temma : arm on ni suhr on kas temma weha | kuba
 kas temma nuchtlep n. arvap feicelle : ninda Rui nemmat
 vordienenut ommawat. : probatur exemplo ex Sodomitis et
 Gomorrejs fancto quando Loht et angelos audire noluerunt 15
 ergo &c. : Hæc et nobis maxime scitu est necessarium : meje
 olleme kas waifet pattuset Innimiset : n. Summala nuchtluße
 kul meje pattude kas : vordienenut Kas Summal piddasß
 meid nucht:lemä Rui meje vordienenut olleme tunnime : meje
 Mitte temma. eddeß seista ps 130. v 3 : Aggas Rui Ißand 20
 Summal on nöidnut omma : armo n. helde se rawa wasto
 kumba ällasit : nende pattuße linnade siße, Nindatawi on :
 temma kas omma armo meitte wasto nöidnut : fall siddeß eth
 temma on needt sinnaset auw:sat päß Ißandat meitte Sureß
 leckitanut ninda Rui ommat Englit sest nindatawi sahwat : 25
 needt pöha kirko Ißandat nimmitut se poha : ramato siße
 Malach. 3. v. 1. 2 Cor 5 v 20 : Eph. 6 v 20. kumbat nydt
 peawat meid op:ma Mea Summala hea tachtminne¹ on ; eth :
 meje peame temma teggema ninc Ruistawe : meje peame meje
 äpt Summala risti kog:koduße siße teggema eth feich woix 30
 syn:dita Summala nimmil auw: n. Meile Ig:kaweser onnistu-
 ser n. terwer, Nemmat Ag:kas nydt Re ommat sija tulnut n.
 sedda : kulwat n. sal Sährel teggewat nemmat : tehewat Sum-
 mala Nuchtluße erratulla Aggas : nemmat Re ep Mitte om-
 mat sija tulnut erra:niß sedda errapolgenut, Kartan Minna eth : 35
 nemmat ep tunwat mitte Summala nuchtluß erra minna. &c. |

¹ Söna tachtminne on parandatud mingist muust sönast (tunnist?).

Vna pars.

De ministris verbi in Genere quid
de ijs sit Sentiendum.
Jehova Juva Amen.

5 Se pöha apostel n. Jesu Chri fullane Paulus : hačap needt
sinnaset yllefluggetut sahinat nindatawi Säl eš pid d a p meid
Igtä meš piddama¹ eth meje olleme Christuše dient : n. ylle
Summala fallajat ašiat kaffrit n : maja piddajat. Nende sa nade
siddeš tullep nydt se pöha apostel paulus annap : meile moista,
10 mea nemmat ommat kumbat allewat se pöha oppedusze ampti :
siše nimmelich, 1. ommat nemmat Jesu : Chri dirrit fullaset
n. orrijat Se eš peap hy Igtameš meid piddama eth : meje
olleme Jesu Chri fullaset. Q. D. armat : kihilkode² lapset kumbat
ällate Chorinti : linna. n. kihilkone siše, se on toši eth hy
15 Igtä meš peap alla heittetut ollema se Snni:mise säduše alla,
se Šhanda perrast, Eč eth see³ on selle kunningalle Ruj selle :
yllembal, Eč pahmehälle Ruj temmašt [leketut¹ : leketut, sesamma
säduše alla peawat | Raš Summala pöha n. onnistegtia sahnä-
oppejat : Seidtetut ollema, armat wennat, Aggas oppetet : sal
20 Sureš, Rui kagul peap sebda šyndima? : ep mitte kaugema n.
ep mitte ähnam Ruj : yppeines⁴ Šmalickode n. Šholicode ašjade
siddeš. : Aggas in rebus et negotijs mere ecclesiasti:cis
sive spiritualibus lese ipli submittere : nequaquam tenentur,
neque ullum alium agno:scunt dominum præ. vnum Jesum
25 Chrm. : h. e. waimolickode ašjade siddeš ommat : nemmat
mitte se Šmalicko walligufe alla : Seidtetut, n ep mitte tundwat
ninc wasto : wotwat nemmat ohe toise Šhanda wasto : erranis
yppines Jesum Chrm kumba on se: bigge Peh omma toggudusez
Col. 1 v 8. : sal fest on Chrus Špi Šutluz Šutlenut Joh. 15 :
30 v 29 seq. nende sinnasede sahnade kaš, Woren : i af werdenna
sa elskade werden thed hennasš : wore, Men effter Sag hašfwer
utwalt eber : ifran werdenna, terfore hatar werden ed &c. :
h. e. Ollixite teje fest Šmast syš piddaz : se Šlm omma ennese
Sureš armsaz, Šelper:rašt aggaš eth teje ep Mitte ollite Šmast :

¹ piddama on kirjutatud kahe sõna vahe kohale, rea peale.

² Sõnas kihilkode on d nähtavasti parandatud esialgsest n-st.

³ see on parandatud sõnast sebda.

⁴ yppeines on kirjutatud lehekülje tühjale veerule.

erranis eth Minna ollen tejd fest Almaſt : welja walligenut, ſelparaſt wehap tejd ſe Alm. | nende ſahnade fiſe oppep Chrus eth nemmat : kumbat alewat oppeduſe ampt fiſe, Ruj paljo nende apt on hr waimoliſch ampt fiſ : ommat nemmat mitte Heidtetut ſe Almaſiſko walliſuſe alla, erranis Chrus : Jeſus on 5 nende pah Iſhand n. kunningaſ, n. ſe Du nydt mea paulus hylep Se eſ : peap hr Igta meſ meid piddama eth : meje olle Jeſuſe Chriſtuſ dinrit n. ſullaſat.

Doctrinalia.

1. Oppeme meje, feſt eth meje ſedda tãh me eth meje 10 olleme Jeſuſe Chriſtuſe : dienrit n. ſullaſet peame meje opma¹ : allama Summala n. meddi Iſhanda meelee : perraſt, Se allenduſe fiſe, n. meid hoidma ſe kurrati korkuſe eſ, meje peame meelee piddama meddi Iſhanda Jeſu Chri : oppeduſe Math 11 v 29 lernet von : mir den ich Bin ſanfftmütig vnd : von herken 15 demutig, Oppetet Minnuſt ſelperraſt minna, ollen waggaliſch : n. feſt ſyddameſt allendaliſch. Ruj nydt meje : Iſhand Chrus Jeſus, Re on Meje Meiſter : Joh 13 v. 13 on keickeſt ſyddameſt allendaliſch olnut, ninda Kaſ peawat temma dinrit ollema. |

2. Oppewat nemmat Re ommat ſe pöha oppeduſe ampte 20 fiſe, eth nemmat peawat ſe : nimmj ſeruus Chri² prufima enneſel Iſi romug n. troſtig. : Reichle nende waiwa n. kurbaduſe fiſe, ſelparaſt nemmat peawat ſedda opma : ommat nemmat Jeſuſe ſullaſet, ſyſ on : neile mitte paramb palk³ otma feſt ſinnafeſt : kuraſt Almaſt, Ruj nende Meiſter n. Iſhand : 25 ſahnut on. Mea palk on ſe? Alma tãhna tuſ weha, ridla tapluſ, ſelperaſt eth ſe Alm : n temma lapſet ommawat Chriſtuſelle ni : ſeherto palk annut, ſeiſap eth temma : ſullaſelle ni ſeherto palk kaſ⁴ otma ninc ſahma : Ruſ ninda ſyndip, ſyſ peawat nemmat : ſal hlle mitte nurriſema, erranis palio anam : endaf 30 ſäl hlle rommuſtama, n Summalat : tãhnama eth nemmat ommat wãrdet Omma : Iſhanda kaſ ſe riſt kandma, n. endaf ſäl : pelle lodtma, Ruſ nemmat kiuſatut ommat : on neile wal-

¹ opma parandatud ſönast omma.

² ſeruus Chri on kirjutatud lehekülje äärele.

³ palk on kirjutatud kahe sõna vahe kohale, rea peale.

⁴ kaſ on kirjutatud rea peale.

mistanut se Crona fest aumst : kumba se bigge sundija Chrus
Jesus peap : neile andma sel wimsel kochto Päifwal.

3. Peawat keich kuljat lapset Re Summala : sahna kulwat
sedda kas opma, fest eth nemmat kulwat eth nende Oppejat,
5 nemmat | ommat Christuse dienrit ninc sullaset : sÿß ep peawat
nemmat mitte nemmat : errapolgama n. ep mitte errapilkama :
Kuj monda kord syndip fest Ilma, | : Sa : oiggem reketut | :
fest kurrati lapset : yr pap, miß hole me meje temma per-
rast : yr pap sepa welja, ninda reken et : nemmat, Aggaf sinna
10 pilkaja n kurrati : lapß, mötle doch, pidda sinno syddame :
siße, sinna errapolgatap mitte sinno : oppeja erranis temma
Sßanda ke temma welja leckitanut on, se on Chrm : Jesum,
ninda reky temma, Re teid kullep : temma kullep Mind, Re
aggas teid erra : pölgap temma errapolgap mind, ninc : Re
15 Mind errapolgap, temma errapolgap : temma ke Mind lecti-
tanut on Luc 10 : v. 16. peame meje salparast meje oppejat
ep mitte errapolgema, erranis paljo : ähnam säl päl motlema
eth nemmat : ommat Christuse sullaset¹ n. mea nemmat : reke-
wat n. kullutawat meile Summolast : sahnast sedda peame meje
20 wstkuma : meje mele siße piddama, n. meje ello : säll Sährel
parrandama, ke sedda : tehþ temma Sähþ önsar omma teggo :
siße Jacob 1 v 25. Hæc 1 circumstantia. |

2. Kiriotap se poha Apostel n. Jesu Chri : fullane Paulus
ninc ytlep, eth needt Summala | sahna oppejat, nemmat ommat
25 ep hypeines : mitte Chri dinrit, erranis nemmat sahwat²
nimimitut kas, Dispensatores myfteriorum : Dej se on ni
paljo Kuj mah kelle siße woiz : rekeda kaffrit n. maja hoidajat
ylle Summala sallajat aßiat. Se nimmi kas : kaffrit Ch
maja pidajat laße se poha paulus : neha mea Summal küßip
30 omma dinrist ninc : sullaset, Vt sint fideles, diligentes, vigi-
lantes, veritatem amantes &c. sedda küßip : Summal neist n. se
peap syndima ylle temma salliat aßiat, Mea sahp säl kas
Moiste tut ? 1. Summala keskut 2. Jesu Chri pöha : Evan-
gelium 3. se kalliß S. fest ristmifest, : 4. se kalliß S. fest
35 altarist. Needt sinna set aßiat nimmitare Myfteria Dej Sum-

¹ Ka siin on u, a ja e üksteisele väga sarnased. Vrd. lk. 70 joone-
alust märkust (¹).

² sahwat parandatud sõnast sahp.

mala fallajat ašiat, falperast eth nemmat ommat res Ignotæ rationi, ašiat : kumbat needt Innimiset ep Mitte moistwat. ; Ruj Paulus 1 Cor 2 v 14 Naturalis homo non percepit ea quæ sunt S. Dej, fentitia n. est ej. se Innimine fest lehašt syndinut : ep moistap mitte, mea Summalal se pohā | waimul 5 peralt on, Sulduš on sebda temmal : n. peap waimolichušt erraselgetut Jähma. ; Item 1 Cor 12 v. 3. Se on nyht mea paulus ytlet eth needt Summala sahna oppejat nemmat ommat¹ Raffrit ylle Summa fallajat ašiat.

Doctrinalia.

10

1. Peawat Summala sahna oppejat opma, Ruj : hē kaffer n maja piddaja temma ep tunnep mitte ännē omma dienistufe siše : tullemā ännē Ruj se Šband temma kušēnut on. Ninda kaš kyšep Šband Summal ech Ehrus ommast dienrist n fullasešt² : nemmat ep peawat Surma, mitte, erraniš 15 otma ohe šigge kušmiše omma : ampte siše, Nemo in ecclesia debet publice docere aut Sacramenta administrare nisi rite vocatus. h. e. ep yčhtilit : Re ep mitte šiggešt kušutut on Summala kogguduseš peap Šmše Šutlur Šutlema, n ep Mitte needt pohat Sacramentit welja Jeggema. Seišap kiriotut : Augustana 20 tunnistuše ramato 14 Arti : siše. Ninc sesamma kušminne³ : peap ollema 1. Summalast, 2. koggoneš : kihikonešt rafwašt, ke ep mitte ninda : kušutut on temmal ep olle mitte lubba : annut Summala dinistuše ette seišta n ep : mitte piddama, n. temma ep⁴ peawat mitte : kihil[c]tone rafwaš kulma, auwštama, 25 palšo : wehem omma Šingi kariaše ette piddama, : Peap nyht hē Summala sahna oppeja šiggešt : omma ampt⁵ ette seištma, n. eth temma kuljat lapsē : peawat⁶ temma kulma, temma auwštama siš : on temmal tarbš ohe šigge kušmiše on : se temmal mitte, šyš on nende kaš Ruj : Ierem 23 v 21. Rom 10 v 15. 30

2. On neile tarbiš ohe šigge kušmiše šalperast eth nemmat woigewat moistada : et Summal on omma sahna nende suh siše : Esa 51 v. 16. 2 Cor 5 v. 18.

¹ ommat on parandatud sönast om.

² Võiks ka lugeda : sullasišt.

³ kušminne on parandatud sönast kušmiše.

⁴ ep on kirjutatud kahe sõna vahe kohale, rea peale.

⁵ Kaks viimast sõna on kirjutatud lk. veerule.

⁶ peawat on parandatud sönast peap.

3. Vt Iulgem¹ suum officium erga Deum &c : homines
facere pols[im? int?]² 2 Cor 4 v. 1.

4. Propter Certitudinem protectionis divinij : Esa 49 v 2 Ieq.

5. Propter felicem successum divinitus Iperandum, nam
5 qualis vocatio talis successus

&c.

Needt ašiat peawat nydt feið Summa:la saħna oppejat opma n.
hššherratama : eth nemmat peawat ohe ðigge kušmiše otima. |

2. Ruš nydt hr kaffer ninc maja piddaja : on kušutut,
10 on temmal tarbiš taħda : mea temma peap teggema. Ninda
on kaš : Neille oppealle tarbiš taħda mea nemmat : peawat
teggema, n mea nemmat peawat : opma, peap se syndima syš
peawat : nemmat wšinast se pöha Summala ramato : siše lug-
gema, nemmat ep peawat mitte : sedda opma n Iutluš³ Iut-
15 lema quicquid : in buccam venerit, erranis mea Summala⁴ :
saħna kaš hšle tullep, Si hoc &c. facien:dum mea Chrus
dixit. Docete nos servare : omnia quæ mandavi vobis Math
28 v [...]: Hez. 3. v.

3. Ruš nydt hr maja piddaja tähp : mea temma peap
20 teggema, syš peap : temma omma ampt siše wšin olema : omma
töħ ninc teggo wšinast tegge, Ruš : temma taħap omma
Išanda Sobbruše : siše ellema ninc Ieħma ! Ita quoque de:bet
doctor ecclēsiæ diligens else In : officio concredito, temma
ep peap mitte : nindatawi teggema, Ruš mönigat saħwat :
25 löidetut, koggoneš neddala ommat : nemmat kōdō, perraš
aggas kuš : se pöha Paif tullep läwat nemmat : Saupe erra.
Aliawat ommat ašiat Šärel | n. lašwat omma kirk tħjag
seistma, ra:waš tulep kirkul, n peawat perast ni : häat kōdō
minnema Ruš nemmat ommat : kirkul tulnut, mišperrast syndip
30 sedda? : selperast kirkō Išand ep mitte kōdōn, : Ruš on
temma? temma on omma sobbrade : Sureš n. Iop. Raoniš
küll, needt sinna:šet kirkō Išandat n. oppejat nemmat : ep
motlewat mitte sel pelle mea Summa:la waim rešip lebbi se
pöha prophet Ierem : 48 v 10. Verflucht ist der deš herrn :

¹ Vrd. käsik. veerul ladinakeelset märkust: Vt majorj cum auctoritate.

² pols[im? int?] on parandatud sönast polsu[im? nt?]

³ Vöiks ka lugeda Iutluš (x asemele on parandatud š).

⁴ Töepoolest on ses sönas näha käsikirjas mm kuue posti asemel
neli posti, seega nn.

werch lāszig thut arrenetetut olkut se : te se Szanda thö tehþ
laiffkast. paljo : wāhem Act 20 v 28. ergo &c.

4. Rusz hz maja piddaja on se Szanda : ašziat n. rifstat
kefzi alla sahnut peap temma : sal kašz nindatawi ymberkeima,
et temma : tunnep omma Szanda ešz fedda waštama. : Šäl ⁵
päll peap kašz hz t. Szand mötlemma : temma Szand | : Kumba
1 Tim 6 v 15 | : on temmal ommat fallajat ašziat kefzi fišze
annut | sel kašz peap temma ninda ymber keima | nemmat
ninda Šaggema eth temma woip | omma Szanda ešz fedda
waštama, h. e. temma peap endasž hoidma eth temma : ep ¹⁰
'annap' mitte heidotap Perlit figgade ette | n. ep mitte mea
pöha on koirade ette. Math | 7 v. 6.]

Se keickewegewenne Šggewenne | Šummal omma poja
Šesufze Christusze | Šannatusze n kibbida suhrma perrast |
andkut keickel kirkoisandalle omma : armo fedda omma meele ¹⁵
fišze piddama | Šummal meje armasž taiwane Šža | andkut
kašz keickel Šnnimisel te | Šummala sahna peawat kuhlma,
eth | nemmat woirewat fedda teggema | Šummala nimmil
aurw, n | neile Šggaweser ellox | fedda andkut Šummal | se
Šža, se poich se | poha waim | Amen. ²⁰

Larž Vigæus til Charufen

P.

36.

1641—1645.

Karuse.

Lars Vigæus.

Jutlus II.

Originaalkäsikiri (suurus 19×15 sm), leitud 1926. a. märtsikuu lõpul
üliõp. H. Pürkopi poolt Konsistooriumi arhiivist Tallinnas, sisaldab
15 täiskirjutatud ja 3 puhast lk. Käsikiri aseneb samas köites, mis tekst
nr. 35, ja nimelt 130.—138. lehel. Käsikirja 16. puhtal leheküljel leidub
allkiri: „Larž Vigæus“. Kirjutamise aja kohta puuduvad teated, kuid keele
iseloomust järeldades on see nähtavasti XVII as. 40-ndate aastate esi-
poolik. Alljärgnevas äratrükis on ära jäetud ladinakeelsed ääremärkused.
Muid teateid vt. tekst nr. 35. eel!

Dominica sexagesime Math 13.

Oratio.

Šummal, finna te kyl näp, eth meje ytkitet : meje teggude
pälle tunnime endasž lõtada, Unna meile : armolickult, et finna

poich ke on se pagganade op:peja, eth temma woip meje hoid-
daja olla, Reich nende : wasto ke meid wasto seiszwat. Sinna
ke ällat : ninc walliget sinno poja ninc se : poha waimo kasz. :
Iggawest

Exordium.

5 Se poha prophet Esaias A. L. temma kiriotap om:na ra-
mato 55. Cap. sefz Nindatawe.

Gleich wie der regen, vnd schnee vom himel fellet : vnd
nicht wider dahin komet, sondren feuchtet die : Erden vnd
Macht sie fruchtbar vnd wachsend dasz : sie gibt samen zu
10 seen, vnd Brod zu eszen. Also : sol dasz wort so ausz mei-
nem Munde gehet auch sein : Esz sol nicht wider zu Mir
kömen, Sondren thun dasz : mir gefellet, vnd sol Im gelingen
dazu Ichs sende. : h e. Ruj se wehima ninc se lummi nem-
mat tulle:wat taiwast maa Päll, ninc ep mitte taggase taiwa :
15 pole, erranisz nemmat yllesz kastwat ninc yllesz le:hotawat se
Maa, ninc 'nemmat' teggewat temma kasz:wolich, eth temma
tunnep ninc woip omma wilja kanda : ninc anda leiba sya
ninc Semne kylwada. Ninda ka peap | peap minno sana, ke
minno sust welja lap¹, se ep peap : mitte thiaz, Jerel minno
20 Jure tullema, Uggas teggema : mea minno meele perrast on,
ninc nemmat kumbat se : wszinast kulwat ninc hoidwat, nem-
mat peawat onfay : Säma. Nende sanade ka A L.
oppep meid Summal se : poha waim lebbi se poha prophet
Esaiase². Ruj sure : önnistufze Summal meje armasz taiwane
25 Isza temma : tahap meile anda, Rusz meje tahame temma
pöha Ninc : önnistegia sana wszinast kulta ninc meje syddame
sesz : hoidda, tahame meje sedda teha, sysz towatasz Summal :
se poha waim meid 'fesinnase' nende sanade sifze, eth : Sum-
mala pöha Ninc onnistegia sana se peap ollema meje : syh-
30 dame sesz ninda kuj hz armoline wehim taiwast : maa päll.
Mea tep hz armolinne wehim kusz temma :
tullep ma päl, se poha prophet E. htlep waim sesz eth : temma yllesz
kastap ninc hlle lehotap se maa, ninc : tep temma kaszwelich
eth temma annap leiba³ sya ninc : Semne kulwama. Ninda
35 keif Summala poha sana, : kusz temma tullep meje syddame

¹ Vöib ka lugeda lep.

² Teine a on parandatud f-st.

³ Söna leiba on väga segaselt, parandustega kirjutatud.

fész, sysz hlle lehotap : temma meje syddamet, temma ylesz
 soijap meje kylmetut sydamet ninc annap selle ohe weggitwa
 rom : ninc arsz keickede¹ meje murre ninc kurbaduszze wasto. :
 Aggas : p a r r a c h o Summal : se on Summala poha ninc
 onisteggia sana kulmisze ka, ninda kuj se Sholicufze wehima 5
 ka. keik wehim ninc lummi kumba tullep : taiwast, temma ep
 langep mitte keik ma Päll | Aggasz möninga langep puhet
 pall, säl sest med:wat nemmat erra. Moninga langep kifwedet
 pelle | sest ep ep tullep ytkit wilja: Ninda ka Summala
 poha | poha ninc onisteggia sana, Rusz se ytluz ytlenuť Sáp 10
 fisz ep langep se mitte keik wstolickode sydamet fész, kum..¹ | sest
 tullep wilja, aggas moga Slnawskmatade syddam..¹ | fész, kum-
 bast ep mitte tullep wilja. erranis nemm..¹ | Säwat kuriem ja kuriem.

Aggas eth se on ninda tofzi, se oppep meid Chrus² Jesus :
 Szi sesinnase pöha E fész. Chrus ytlep sesinnase tenn..¹ | paiffe 15
 poha E lickpaituszze fész, eth kusz temma on ytluz ytlenuť
 nende rafwade ette, sysz on Summala | sana möni³ lagnut te
 pälle, möni³, langis pöhsi pälle | monni langis ohaekade secka,
 aggasz hyspeinesz nellha : osza langisz Sea maa fische kumba
 sest tulli wilja | säl ka opep meid Chrus eth Summala ninc 20
 onisteggia sana | se ep langep mitte keik nende wstolickode
 syddamet | fische äggesz⁴ monni Slnawskmata syddame fesze.

Explicatio Evangelij.

Meje tahame nydt tulla sesinnase tenna paiffe poha : E
 Suresz ninc wszinast lebbikahoda ninc meje syddame | fész 25
 Meele tullemo, mea Chrus meid oppep sesinnase lickpaituszze ka

Jehova Juwa. Amen.

Sesinnase tenna paiffe pöha E. Sackap se poha E Math. |
 nindatawi

Rusz paljo rafwasz öhesz kohesz olli, Ninc neist linnast 30
 tullit Jesusze Suresz, laus Jesus lebbi lickpaituszze. | Nende
 sanade ka annap se poha E Math meile mo:ista se eszimmenne
 se aich mil ajal Chrus on lebbi lickpaituszze ytluz ytlenuť. NB.

¹ Söna löpp on lk. veeruga ära löigatud.

² Söna Chrus on parandatud mingist muust sönast.

³ möni parandatud sönast moga.

⁴ On võimalik lugeda ka äggas.

kufz paljo rafwasz ohez kobs olli | olli, ninc Rufz neift lin-
 nast tullit temma Surefz, fysz | fysz on temma lebbit lichpai-
 tufze htluz htenut. | Rufz Chrsz Nain linna werra Surefz
 olli ohe furnut | Innimisze yllsherratanut, kumba olli ohe
 5 left Emma poich, fal sez eth Chrus ytlis Minna yten finnul
 nor mefz toufe yllsz Luc 7. Rufz se syndnut olli | lex Jesus
 Nain linnast ninc tulli Capernaum linna | sezze, Rufz temma
 sinna tulli, wellia ajatafz temma | ohe kurat ohest Innimisest,
 ninc teggisz sesamma Innimisze terwez Luc 8. Rufz se syn-
 10 dinut olli, lex | Jesus Capernaum linnast Talle ninc tulli Ga-
 lilea merre Surefz, kufz temma sinna tulli, astisz temma ohe |
 laiwa fiszze, falparast temma ep tundisz mitte ma | pal seista¹,
 nende palode rafwade perrasz, kumbat | tullit temma Surefz,
 ninc neift linnast tottasit temma Surefz, Ninc Rufz temma
 15 nydt olli tulnut laiwa sez. Sacfasz temma nende esz htluz
 ytleada, sesinnase lichpaitufze ka. Ninc se on nydt se aich |
 NB. kufz temma tulli Capernaum linnast, 2. [S]e maap | kumbasz
 paikas se syndinut NB. se galilaea merre | Surefz ohe lai-
 wade sezze

20 Mea oppep meid needt finnaset.

Ser aszimez oppeme meje, eth ninda kuj sesinnane rafwasz
 nemmat ommawat Jesufze Surefz leinut ninc | Jarel kainut,
 ninc neift linnast tottanut, fal pal eth | nemmat woitfit Jesum
 Chrm kulta, ninc temmast | piszut oppeda. Ninda ka peame
 25 Meje teggema | meje peame ka wszinast Jesum Chrm Surefz
 kaima | N. temma Surefz wszinast kulma, fal pal eth meje
 woime ka tammast piszut opma, Aggasz nydt tunet sinna
 kyszida, kumbasz paikas pean minna temma | Talle lidma?
 Omma poha toggodusze sez omma | poha kirko sez, omma
 30 poha sanade sez, omma | poha ninc kalli Sacramenti sez.
 fal loidtat sinna temma Jelle. Sahat sinna nydt armafz
 risti | Innimine Jesufze Chrsze Surefz tulla, ninc temma
 kulta | ninc temmast oppeda, fisz peat sinna 1. wszinast kirkul
 tullemma, ninc ep Witte tyiar koddon Istma kufz | se poha
 35 Paf tullep Aggasz kirkul tullemma, Needt sinnaset rafwasz,
 nemmat ommat kaggult Jesufze Jarel tulnut, neift linnast
 kiriotap se poha E Math. Sedda ep | tarbis meje mitte

¹ Sönas seista on t parandatud f-st.

teha, meje ep tarvisz Mitte taggult tulla, fest meile on
 Jummala poha kirko meje wre:de esz siskit tahame meje mitte
 tulla, Oh willituz. Kartan minna sepäraft, eth sesinnane
 rafwasz peap sel wimsel kochto paifwal yllestouftma ninc
 mejd fundima Iggeweser huctutuser. Meje luggeme 5
 1 Reg 10 eth se olli olnut yr kunninga Emmand Moria
 ma sesz, Rusz temma Kulsisz eth yr tark kunningas olli
 N linna sesz, ley temma ommast Mast ninc tulli N linna
 sesz hlle 200 peninkurmat, sal pal eth temma pidbi Salo-
 monisze se tarka kunninga näha ninc kulta. On nydt 10
 sesinnane k. Emmand Ni pitke tee kainut sal esz eth
 temma tachtis Salomonisze kulta, O paljo anam peame
 meje kirkul tullema, eth meje tunnime Jesum Christum kulta. |
 kulma ninc neggema, fest kuj meje tulleme kyrkul syz same
 meje ep mitte se tark k Salomonisze neha kumba on N Linna 15
 sesz allanut Uggas se wigge tark kunninga Jesum Chrm
 fame meje näha wsko sesz, kulba on yr k. hlle teit k. ninc
 yr Izzand hlle teit Izzandat, temma same meje neha.

2. Peame meje ep yrpeinesz Mitte kirkul tullema, Uggas
 sal Juresz Jummala poha sana vszi:nast kulma, needt sinnaset 20
 rafwasz nemmat om:mawat ep yr peinesz Mitte Jesusze tul-
 nut Uggasz sal Juresz nemmat ommawat temma wsi:nast
 kulnut, ninda ka peame meje teggema Rusz Meje tulleme
 kirkul sisz peame meje Jummala poha sana wfnast kulma,
 ninc hoidma ninc sal Särel teggema ninda kui Jummal 25
 meid omma poha sanade sesz oppetanut on.

Meje luggeme 2 Reg 5 eth yr sur Izzand kumba
 nimmi olli Nahaman on allanut Syria maa sisze, ninc se-
 samma olli pidbalitobbine, Rusz temma kulisz eth Samaria
 maa sesz on allanut yr Jummala prophet kumba nimmi 30
 olli Elizeus, ninc temma tundisz temma par:randa ommast
 pidbalitobbist N ley temma Selparast¹ teddq Juresz ninc
 palusz temma eth temma tachtis temma parranda. Rusz se
 sur Izzand Syriast Mast temma Juresz tulli, yllisz Jum-
 mala | mala Prophet Elizeus temma wasto Menna erra 35
 ninc pesza sind Jordani sogge sisze seisze torba, sisz sat

¹ Selparast on kirjutatud lk. veerule.

finna puchtar¹. Se sur Iszand Shriast Mast temma teggis
ninda Ruj se Summala prophet temma kessiz, ninc Rusz
temma sedda teggiz eth temma endasz Seisze korda Jordani
Jogge pisziiz², Medawechi³ saj temma tervey ommast piddali-
5 tobbist, ninda kuj Summala prophet temmale yhlenut olli.

Ninda syndip meid ka, Meje olleme | paracho Summal |
keich meje pattude perrast Summala ette piddalitob:biset, meist
pæest ninc meje jallat Surez ep olle ytkitit koggonez, aggasz
meje olleme teisz teittetut haf:wade ninc räjade kasz, Esa 1.
10 salparast kaibat se | poha prophet Dawid ninc ytlep, Se ep
olle mitte | ytkitit raho minno luede sisze meje pattude per:rast
ninda ka tunnime meje kaibata, Uggasz Rusz | meje tahame
kirkul tulla, Summala poha sana vsz:nast kulme, ninc meje
tahame säl Jarel teha | ninda Ruj Summal meid oppep, fi
15 Jäme meje | Puchtar keidest meje pattust ninda kuj Naman |
se shriast mast sur Iszand, on puchtar tehtut.

3. Non solum ad Templum Dej veniamus et verbum |
Dej audire debeamus, Uggasz sal Surez Summala armul |
tullema, sha ninc Soa omma Jesu Chri Iho ninc werri | sest
20 se tep meid puchtar keitez Meje pattust 1 Joh | 1. |

2. Circumstantia.

Nydt tullemme meje se toise thete Surez kumba | sez meje
tahame ytlema ninc kulma, Kuistawe | meje peame sesinnase
25 lichpaituszze vigge Moistma. | Se Saiwane oppeja Jesusz
Chrus temma haclap | sesinnase lichpaituszze Nindatawe.

ÿx kylwija lex welja omma femne kylwama? | Sesinnase
kylwija ka Jäp moistetaze 1. Jesum Chrm | kumba on se vigge
kylwija ninc on sest Ilma algimifest omma femne, h e. omma
30 poha n. onisteggia | sana Innimisebe wahel welja kylwenut,
lebbi | ommat pöhat Innimiset.

2. Jäp moistetaze sesinnase kylwija ka keif truwit | ninc
wszinat kirko • Dinrit ninc kirko Iszandat | Kumba Summal
on sisze sädnut omma poha koggodu:se sez ninc nendale annut
35 omma poha n. onisteggia sana nende sub sisze eth nemmat

¹ puchtar on parandatud sönast puchtas.

² Vöiks ka lugeda pistiiz.

³ Vöiks ka lugeda sedawechi.

peawat temma : raswale¹ ninc koggoduszel Summala² poha sana
ytlur ytlema, nemmat ristma Summala se Isza se poja ninc | se
poha waimo nimmil, ninc se kalli Sacrament | altarisz welja ja g-
g a m a , nemmat moistap Chrsz kusz | temma ytlep yr khlwija &c. 5

Mea Moistap Chrus sesinnase semne ka? sal ka | Sap
Moistare Summala poha sana, Ninc tahap Chrs | meile sal
ka ni paljo moista anda, ninda kuj meje | Iho ep tunnip allada
Ilma sodmata, Ninc Ilma lieba, | Nindatawe ep tunep meje
hing Ilma Summala | sana Ellada, ninc onsar Sama. | 10

Ninc Rusz temma Rylwasz langis monni te pale | ninc
saj Tallade alla talletut, ninc needt linnut | taiwa alla Soid
temma ylesz.

Se on nydt se aszime ne suggu raswasz kumba tullewat kirkul
Summala poha sana kulma eth nemmat | ommat ohe te sar¹⁵
naset, sesinnase errasalgetap Chrus | ninda. Re aggasz. &c.

Rumbat ommat nemmat nydt ninc Kuistawe peame | meje
nemnat Jelle tundma.

1. Reich Summala poha sana errapolgajat ninc kalli
Sacrament errapilkajat nemmat ommat [ohe] tee | sarnaset, ser²⁰
aszimeg. illi aut dormiunt, aut lupantur [?]

2. Moistare sesinnase ka leit Innimiset kumbat | hea
meele, motte sanade ninc teggode kaa Summala | vastu egenut
ninc pattenut, ninc nemmat ep | motlewat mitte yr lord sal
pal eth nemmat peawat | omma puttese ello parrandama,²⁵
nemmat tullewat khl | kirkol, kulwat ka Summala poha sana,
ninc eth | nemmat peawat oma pattuse³ ello parrandama
Aggas | ni pea nemmat tullewat kirkust welia erravnnustawat
nemmat erra mea nemmat ommawat kirko | sesz kulnut, ninc
kewat Jelle ommat pattut Surep. 30

3. Moistare sesinnase kasz leih Nijat ninc | kurrati lapses
kumba ommawat omma Iszanda | Summala pojat J[ut] [.] m [.]
ylle annut, ninc endasz Iszi se kurratille | weggi ninc ketti annut,
nemmat tullewat ka | khl kirkul, aggasz nemmat kulwat Sum-
mala : onnisteggia sana ennese Isze Iggaweser hukatuser | 35
nikawa Rusz nemmat ep tachtwat mitte endasz paranda. |

¹ Teise silbi a on parandatud f-st.

² Sõna esiosa kohale on kirjutatud lühike, selgusetu sõna.

³ Võiks ka lugeda pattude.

Mea syndip nydt keit needt sinnafede ka? Chrus | ytlep
 fedda, Perrast tullep se kurrat. &c. h e. Nemmat
 ke nindatawe allewat, nine nindawe teggawat | nemmat ep
 tunwat mitte se Sggawese ello sama. | Motleket sin pälle
 nydt o teje Summala pohä sana | errapolgajat teje se kall
 Sacrament errapilkaiat | teje kumbat allate teje pattude¹ sefz
 5 Ilma parrandusze | teje nojat nine Kurrati lapses, tahate teje
 mitte | teje pattuse ello parranda sfsz peate teje Sggawest |
 huktatut Säma, Aggasz tahate teje teje pattusze ello | parranda sfsz
 wufet teidlickust, Summal on helbe | nine armolinne, temma
 tahap kyl teile teje pattut | ander anda. lastet salperast ep
 10 mitte änäm se porge lic se kurrat teist Summala pohä sana
 errawotta | Aggasz parandaket tejd nydt armo ajal sfsz peate |
 teje onfay Säma. paloket Summal eth temma tahay | teile
 ander anna.

3. Circumstantia.

15 Nine monni langis pähe pälle Nine Rusz &c. | Mea
 moistage nydt sin ka? Chrus Jesufz erra: salgetap fedda Sfsz
 nindatawe. Ke aggasz &c. | Kumbat ommat nydt needt sinnaset
 Innimiset² |

1. ommat nemmat sest sinnaset saggust keit ölle: tat nine
 20 ylleannut Innimiset, kumbat Rusz nendele | hesti keit sfsz ep
 motlewat nemmat mitte fallpäle | eth nendele tunnep kuri läima,
 Nemmat Rusz | Summal on Nindale terwusze annut, sfsz ep
 mötlewat | nemmat mitte sel Pälle eth nemmat woiwat Sai: get
 sama, Rusz nemmat ommat rickat sfsz ep | motlewat nemmat
 25 Mitte säl päle eth nemmat | tunwat waiset Säma, nine nedt
 sinnaset Innimiset | nemmat ep laewat mitte Summala nine
 ep Mitte | Innimiset.

2. ommat sest sinnaset saggust see risti Innimiset |
 kumbat hpeinesz Rusz nemmat hesti keip Summa | omma
 30 Sfszand tunnistawat, Aggasz Rusz se hedda n | Murre tullep
 langewat nemmat erra, Summalast.

3. ommat sest saggust keit ilmaaematat Inni: miset, kumba
 hačwat kyl Summala dineda | Aggasz Rusz Summal ep Mitte

¹ pattude on parandatud sönast pattuse.

² Lehekülje äärele on kirjutatud: Needt sinnaset ommat nydt se
 toine saggu &c.

medawarfi annap | neile mea neile¹ tarbiß on langwat nemmat |
ka Summalast erra.

4. ommat sest suggust kic armotot Innimiset | kumbat
ep tachtwat mitte ylle omma liggemisse | endasz armatada, ep
mitte temmale andig anda. 5

Mea syndip nydt needt sinnaset kaa? Christus | ytlep, eth
nemmat langewat erra. B. E.

Se oppep Meid nydt eth meje peame endasz | Hoidma,
eth meje ep mitte kusz mejd hesti keip | erraunustame eth
mejed tunnep kyrja keuta. | ep Mitte erraunustama eth kusz 10
meil on pisut | rom, eth se murre ninc hedda, nemmat ep
mitte | ommat kagult Syr 7. |

2. Peame ka opma meje² eth meje ep hypeinesz³ mitte
peame⁴ dineme | Summala Kusz mejd hesti keip Heal Ujal,
aggasz | sal Juresz kurbadusze sesz, h e. meje peame endasz | 15
hoidma eth meje ep mitte Summalast erralangeme | kusz se
rist ninc Murre tullep meitte Juresz, Uggas | palio anam syß
Summala Sure Jäma, ninc sel pal | meje syddame sesz meele
tullemä, eth Summal | on se bigge awitaja ke mejd errapesta
woip keic:kest meje heddasz. peame meje selperast kusz se | rist 20
ninc murre tullep meitte Juresz sesinnane | Alma sesz, Ninc
kusz⁵ se päfslich sest heddasz ninc | kurbadusfest temma hadap
meitte päle paista | ep Summalast mitte erralangema, Uggasz
kindlast | seisma ninda kuj hy truw sobda Mesz om:ma wain-
lade wasto, ninc se poha paulusze ka | ytlema, Ist gott für 25
vñß, toer magß wider vñß | sein, h. e. On Summal
meje esz, Resz tunnep | meid wasto seisma, Resz tunnep meid
erralahotada sest Summala armust, Willitzusz, Ech ahastus,
Ech perrentiusamine, Ech nelg, Ech möck, Ech allastus | Ech
hedda, Ep Mitte selparast Needt sinnaset keit | yllewoime meje 30
lebbi temma ke meid armaffanut | on. Minna ollen sal pall
wisz, ninc Minna lotan | sal pal eth ep mitte furma Ech
ello, ep mitte | ytkitit Engel, ep kunningalich ricusz ninc

¹ neile on parandatud sõnast nendele.

² meie on kirjutatud eelneva ja järgmise sõna vahele, rea peale.

³ hypeinesz on kirjutatud lk. äärele.

⁴ peame on kirjutatud lehekülje äärele.

⁵ kusz on kirjutatud rea peale, kahe sõna vahele.

weggi | need finnaset ašziat kumbat nydt ommat Eč tullema :
peawat tullema nemmat ep woawat mitte mind erra:loota Sešt
Jummala armušt kumba on J. Eč. ſiddeſz Rom 8. |

4. Circumſtantia.

5 Ninc monni langiſ ahačade ſečka Ninc &c. | Needt ſinna-
ſet ommat nydt needt kolmet ſyggut kum:ba tullewat kirkul
Jummala poħa ſana kulma, eth | nemmat ommat aħačat
ſarnaſet. Aggaſz mea mo:iſtaze nende kaſz? Eħruſ erra-
fālgetap nindatawe | Mea aggaſz nende oħačade ſečka langiſz &c.

10 Kumbat ommat nydt needt finnaset Inniſet.

1. Needt finnaset ommat nydt 1. keiſ Inniſet | kumbat
ep mitte wſkuwat eth Jummal taħap nende:le anda nende
Iggapaifwaſe leiħa, Ruſz nemmat | ep Mitte neggewat keiſ
omma ſilmade ette mea | Jummal taħap nendale anda, ſyſz
15 erralangepat | nemmat Jummalaſt, ninc ep wſziwat mitte ep
nem:mat peawat omma Iggapaifwaſe leiħa Untut | Jāma ninc
nemmat kaibawat Ičaſz N. ytlewat Mat 6. v. 3

2. ommat ſeſt ſinnafeſt ſugguſt Needt Inniſet | kumbat
pałjo ānam armaſtawat ſe IIm, ninc ſe | IIma aſziat, omma
20 ričkuſz, Eiſ Jummala Iſzi Eiſ | temma poħa ſana, Needt
ſinnaset tullewat kyl | kirkul ninc Iſtawat kirklo ſeſz, Aggaſz
hypeineſz | Iħo ka, 'Aggaſz' nende ſūdda nende Motte ommat |
kağult erra. Ruſz needt finnaset peaſet¹ Jummala dinema,
ninc temma poħa ſana armaſtama, | ſyſz dinewat nemmat ſe
25 kurrat, ninc nemmat | armaſtawat ſe IIm ninc omma ričkuſz. |

3. ommat ſeſt ſinnafeſt ſugguſt needt Inniſet | kumbat
endaſz andwat ſomſex ninc Somſex ſe | ſinnafe IIma ſeſz.
Needt finnaset tullewat ep | mitte ſito kord kirkul, kuſz nemmat
tullewat | ſiſz andwat endaſz Eč nemmat maħawat Eč eth |
30 nende ſyħdemet ommat kormatut liggaſomſe n. | ligga Somſe
eth nemmat eth tunwat mitte ſigge | Jummala ſana kulma,
pałjo wāħam omma ſyħda:me ſeſz ħoida.

Mea ſyndip nydt needt ſinnafede ka? Eħruſ | oppep,
nemmat lemmatawat erra, h. e. nemmat | ep tunwat Mitte
35 ninda Jummala ſana kulma eth | [..]t nemmat woawat ſe
ſinnafe ello perraſz ſe Iggaweſze ello Sama.

¹ peaſet on parandatud ſōnaſt piħħ

Peame meie salpärašt endasz hoidma eth meje ep mitte Summalast erralangeme, Rusz meil ep mitte on Silmade ette mea meje peame soma ninc Soma, Aggasz paljo enäm Summala pälle . . . lotama, Summal kumb meile on annut se ello, temma annap kül meile ka meje Sggapaifwase leiba. 5

2. Peame meje endasz hoidma eth meje Mitte änam armaštame se Ilm Eis Summala, agasz meje peame sal päl motlema.

keik mea on sin Ilma päl
 olkut Hobbe, kuld, Eč raha 'rickusz'
 Rickusz ninc ajalich walli. 10
 Se festap yrpeinesz öhe yrrefesze aja.
 Ninc awitap mitte sez onnistusez. |

3. Peame meje endasz hoidma eth meje ep mitte formotame endasz ninc meje syddamet ligga Somse ninc ligSomse sesinnase Ilma sesze aggasz sal päl motleme mea Chrus oppep Luc. 21. 15

5. Circumstantia.

Ninc monni langisz öhe hea mah päle ninc &c. Nende sanade ka oppep meid nydt Chrus kumbat needt bigget Summala poha sana kuljat lapset ommat. 20

Sesinnane errasalgetap Chrus nindatawe, Mea &c. Kumbat ommat nydt needt sinnaset Innimiset. 1. Needt ommat kumbat hea mele ka tulewat Sgga poha Paif kirikul, 2. kumbat wšzinast kulwat ninc hoidwat Summala pöha ninc onisteggia sana omma syddame sesz. 3. kumbat hea meele ka, ninc fito lord tulleswat Summala armul sowat ninc Sowat Jesu Chri iho ninc werri kendla wsko sesz. 4. kumbat ommat liggemisze armaštawat, 5. kumbat se oiggusze teggewat, 6. kumbat hea mele ka kandwat mea Summal temma pelle panney, 7. kumbat andwat Summalle mea Summala on, ninc keiserelle mea Reisere on, Needt sinnaset ommat nydt se hea ma kumba sesz Summala sana langep, ninc nemmat sawat onsar omma teggode siddez. | 30

Lars Vigæus.

Katkend jutluse konspektist.

Originaalkäsikiri (suurus 19×14 sm), leitud 1926. a. märtsikuu lõpul üliõp. H. Pürkopi poolt Konsistooriumi arhiivist Tallinnas, sisaldab 3 täiskirjutatud ja 1 puhta lk. Käsikiri aseneb samas köites, mis eelmised kaks teksti, 139. ja 140. lehel, s. o. tekst nr. 36. ja 35. manuskriptide vahel. Tundemärkide järgi otsustades võib arvata, et käsikiri algsest rohkem lehti on sisaldanud, mis siis pärastpoole köitest kaduma on läinud (kõitmisviis on väga primitiivne — nii aseneb näit. alljärgnevagi teksti algkäsikiri peaaegu lahtiselt muude käsikirjade vahel). Teksti autori ning kirjutamisaja kohta puuduvad teated, kuid käekirja ning sisu (vrd. tekst nr. 36!) järgi otsustades on autoriks Lars Vigæus ning kirjutamisae umbes sama, mis tekst nr. 36. Alljärgnevas tekstis on ära jäetud ladina-keelsed ääremärkused. Muid teateid vt. tekst nr. 35. eel!

mitte se pattuse suhm, selperrast tem:ma on idafz omma
 heä semne welja : kylwenut h. e. temma on Jfzi ninc lebbi :
 toifet põhat Innimiset omma põha n. : onnisteggiat sahmat
 lastnut ylluz ytleda : lebbi sesamma omma poha tachtmisze
 5 felle : Innimiselle tadha annut Kuistawi nem:mat piddasit
 Summalikutawi ellama n. : onsar sahma.

Sed poteit quil interrogare, sest eth Sum:mal tahap eth
 teich Innimiset peawat : onsar sahma, kusz syndip sedda doh
 eth : ni paljo Innimiset legewat Jggawesze : hukatusze sifze?
 10 Misperrast se syndip : oppep Christus meid sesinnase yllleslug-
 getut lichpaitusze sifze.

Vna pars.

Quomodo hanc Similitudinem probè : Intelligere possi-
 mus et quomodo hanc : Similitudinem¹ nobis in doctrinam
 15 et : consolationem vti debeamus

Jehova Juva.

Kusz paljo rawafz ohesz kosz olli : n sest linnast rahwafz
 temma Sure : tullit rekisz Jesus lebbi lichpaitusze. |

1. Tempus quando hac Similitudinem ad : populum
 20 habuit 2. locum quando hanc : Silitudinem locutus 3. quare
 hanc similitudinem Concionatus est. vide Dom. 5 Epiph

Doctrinalia.

1. ab hoc populo discendum Chrm quæramus 1. Serijs precibus mane et vespertino [!] tempore. 2. verbum Dej audiendo, In diebus Sabbatis. 3. gratia actionis augendo pro ombus beneficijs. 4. Sacramento vtendo. 5

2. Agnoscere Chrum verum cordium scrutatorem, unde 1. doctrinale pro Impijs | 2. Consolatio pro pijs.

2. Circumstantia.

h̄r külwaja ley iwelja omma semne | kulwama. mea moistage sesinnase kulwaja kasz. 1. In Specie intelligitur Chrus | 2. In genere keich kirko Iszandat.

Doctrinalia.

1. A Christo discendum se allandus | Ech eth temma olli Jumjala poich. Ech | eth temma ollj taiwa ninc Maš loja | Ech eth temma ollj h̄r kuningas ylle | keich kuningat. &c. 15 kumbatakit nimitap | temma endasz h̄r kulwaja, h̄r polba mesz | ergo humanitatem ab ipso discenda.

2. Peawat eth kasz Jumjala sahnade | oppeat omma, ommat nemmat kulwajat | waimolicõode asziade sibbesz, sišz peawat | nemmat teggema ninda kuj h̄r külwaja peralt on teggema wšzinat ollema.

3. Circumstantia.

Mea moistage nydt sesinnase semne kasz. | sedde mea Chrus Iszi on erraselgenut | omma poha n. õnnisteggia sahna: se semne on Jumjala sahna h̄tlep Chrus. 25

Doctrinalia.

1. Oppep meid Jumala sahna kange weggi | Kuj se semne lep lebbi Ech eth paljo | kifwit ommat ita verbum Dej Hob 4.

2. Vt se Iho non potest Uma leiba ollema, ita non Sing absque verbo Dej | ergo. 30

3. Si Semen 'potelt' debet.¹ crelsere debet | &c. Si... mea ollema: ita. |

¹ debet. on kirjutatud eelneva, läbikriipsutatud sõna kohale.

*Lars Vigæus.**Jutlus III.*

Originaalkäsikiri (suurus 20×16 sm), leitud 1926. a. märtsikuu lõpul üliõp. H. Pürkopi poolt Konsistooriumi arhiivist Tallinnas, sisaldab 12 täiskirjutatud ja 4 puhast lk. Käsikiri aseneb samas köites, mis eelmised kaks teksti, 88.—96. lehel. Käsikirja viimasel puhtal lk. leidub märkus: „In gehaltener visitaõõ zu Karrußen d 14 Decembris præsentirt. An. 1645“. Jutluse autori kohta puuduvad teated käsikirjas, kuid samas aktide köites leidub Lars Vigæus'e kiri Konsistooriumile, millest selgub, et 14. det. 1645 piiskop Ihering Karuse kirikut külastas. Et L.V. tol ajal seal õpetajaks oli, siis on jutlus arvatavasti tema kirjutatud, kuna pealegi kõik kolm jutlust on kirjutatud ühesuguse käekirja ja kirja- viisiga. Alljärgnevas aratrukis on ära jäetud ladinakeelsed ääremärkused, samuti kaks pikemat katket saksakeelsest tekstist. Muid teateid vt. tekst nr. 35. eel!

Concio visitationis habita in Charufen 14 Decemb. 645.

Præfacio.

Meje lugtume õhest põha mehest nimmi kasz Cornelius,
 kumb allasz ohe linna sifze nimmi kasz | Cæsarien kusz temma
 5 omma Maja sifze omma palw | olli tehnut, sysz tulli temma
 Sureš sifze uz Iszanda | engel te rekisz temma kasz ninda.
 Cornelle sinno | palw on kultut Summala iures, ninc sinno
 andet | kumbat sinna ollet seile waiselle annut on Sumal |
 omma mele sifze wotnut, Seperast leckita nüt | mehet se linna
 10 Joppen pohle, sel on uz meš nimmi kasz Simon se liki nimmi
 kasz Petrus temma | allep sell ohe nactore Surešz nimmi
 kasz Simon | n. kutzu temma eth temma tahaz sinno Sure
 tulla | sysz sahþ temma sinnul tähda anda mea sinna | peat
 tegkema. ninc kusz se egel kumb Cornelio | locutus elset erra
 15 ollj leckitas se põha mešz | Joppen linna pohle ninc lastisz se
 põha apostel | Petrum kutzuda, Kusz nut sesinnane põha
 mešz | merkasz eth petrus om selfi n. wenade kasz | sest Joppe
 linnast temma Sure tulit lastisz | temma keich¹ omma perre,
 rawasz ninc mudt Sobbrat | ninc Sugkuliszet ücte kuszuma
 20 omma hõue | sifze. Ninc kusz petrus tulj temma Surešz |

¹ keich on kirjutatud rea peale, kahe sõna vahe kohale.

seißß se poha meßß omma rawa ette ninc utles | Nunc nos
 omnes adimus in conspecto tuo | audire omnia quaecumque
 tibi præcepta sint a Domino. | gleich wie gott den H. geist
 den H. petrum Mit seinen | brudern zu Cornelium In seinem
 hausz geſchicket vnd | geſandt hatt Ihn zu lernen waßß seine
 arme ſeele | von Nohten zu ewiger ſeligkeit wißßen war; Also
 Imgleichen hat och gott der H. geist heute In vnſere | haufe,
 daßß iſt In vnſere kirchen zu vnß den hogh:wurdigen vnd
 hoghgeburtten herrn Episcopum mit | ſeinen brüdern geſandt,
 vnß zu vnterrichten vnd | lernen, waßß vnſere arme ſeele zu
 Ewige ſeligkeit | vom nöhten iſt vnd diewiel ſo iſt ſo iſt
 auch . . . | mechtig von nöhten daßß wir von dießzen hauptman
 Cornelio lernen ſollen, auffſtehen mit luſt vnd liebe | an-
 nehmen vnd Mit Cornelio ſagen, adimus | In tuo conspectu
 audire omnia quaecumque tibi | Dominus præcepit nobis pro-
 ponere. daßß ſollen wir | nun mit herßlicher andacht luſt vnd
 liebe thun, auff | daßß aber wir ſolcheß mit großen luſt vnd
 liebe | thun können, ſo wollen wir zum anfang alle ſ. . | ſig
 nider knien, den vatter aller gnade vnd | barmhertzigkeit
 bitten Er wolte der zu die gabe | ſeineß h. geißeß geben vnd
 vorlehen. vnd auch darbey nicht vergeßen dem vatter aller
 gnaden vnd | barmh! danken, der vnß dieße nich beweret hat. &c.

Exordium.

Hoßß propheten Zachariam Cap 2 haßßvom wij til | at leſa
 om en Man ſom ähr vtgängen och hade ür Moto lenga
 Elloch ſnör omma läße ſiße, ſe poha Zacharias töſtiß omma
 ſilmat ülles ninc negkiß ſe | mehe ninc pajatas temma waſto,
 kohopohle lähet ſinna, | tema koſtas n. laus temma Waſto.
 eo vt metior | N. et videam quanta lit longitudo et latitudo
 eis. | minna lähn et minna mötan N. linna, Kuj pitel temma
 pitkus ninc kuj laj temma lajuß on. Seſinnäſe | mehe kaßß
 kennel ſe moto lenga olli käh, moißtetage | mut mitte Kuj
 Jeſuß meje armolinne Jummal, | temma on Re ur urpitneß
 Mitte omma moto ſnöri kaßß | mötam N., erranis kaßß keid
 omma Poha kogkobuß | keidebe Innimiſede, tegkut, ſanat, mottet
 ninc keich | mea ſiſinnäſe Alma ſiße on 'nicht' Ninc ſahp
 ſeſamma keich wiſſel kocho peiwal om kocho toli eßß | ſähdma

n. tomma. Ruj Iutluge ramato siße fest feißsap kiriotut
 Cap 12. gott wird alle werke for gericht bringen,
 Ja auch daß verborgen ist eß sey boß oder gut. Der ein
 barmhertzig her ist vnd auch zornig, der sich laßet woll ver-
 5 sünden, aber straffet auch grawlich, so groß alß sein B.
 ist so groß ist auch die zorn da mit er lohnet einem Idlichen
 nach wie er vedienet hatt Syr 16. er kommet vnd sein lohn
 folget Ihm nach Apoc. 22. er ist potentissimus üctifit tunnep
 temma kesiß erra mina. Dan. 4. temma wallitsep ohest mer-
 10 rest toise pohle ps 72. üctifit tunnep hendaf temma nutluse
 eß peßma Amos 9. Temma on kaß Scientissimus te merkap
 nedt Sanat Inimisebe kele pehle ps 139. Ja needt Motitet
 fest Syddamest Hiob. 41. temma Sures on reich aßiat wal-
 guße se, Dan 2. Seperrast ütley tem Minna tähn sinno
 15 toh ninc tego Apoc 2 3. on kaß Justissimus temma eß ep
 kelpap mitte ex pro v kiriotama, ep vottap temma kaß mitte
 andet | n. ep holep mitte Inimise suruße perrast 1 Par. 19.
 vnd diewiel er ein solcher mechtig Man, alwißender man,
 ein gerechter man ist mit seinem Meßschnur zu meßen, alß
 20 den sollen wir mit Zacharia vnser augen auffheben, Ihn
 fleißlich anschawen vnd alle zeit an vnser thaten,
 worten vnd gedancken dencken welcher der man der herr Jesus
 auff lesten mit richt vnd recht, meßen wrid, gedancken an
 daß ende so werden wir nimmermehr ubel thun. Syr 7.
 25 Von dießem gerechten Man redet auch vnser abgelafter text,
 Der hatt einem Idlichen seinem knechten oder fünff oder zwe
 oder ein pfund gegeben also wird er auch auff lasten kommen
 sein aufgegebeneß pfund wider zu setzen, vnd der daß hat
 recht angeleget vnd gebracht, wird alß ein trwer diener wol
 30 belohnet wird daß aber nicht gethan hatt, wird da für übel
 belohnet. Im finster muß außgeworffen. B. in E.

Exegelis.

Wir wollen zu vnser E. gleichsen schreiten vnd vörtern
 35 zu mit aller fleiß zu sehen vnd betrachten wie wir dieselbe
 vnß zu lere vnd trost brauchen sollen.

In vnsrem E gleisniſzen haben wir zu erachten vnd | zu betrachten.

Fürſz Erſten Iterum den herrn oder den Man | da von vnſere E gleichniſze redet Ninda Ruj ſür | meſ te lebbi ſe 5
 mah leiſz. ſefinnafe mehe kaſz | moiſtare mudt mitte Ruj
 Jeſus Chruſ Summala n. | Mariæ poich meje armas önniſtigia.
 temina on | ſefamma 1. te Summala ſe poſa waim welja
 leſſitap | nende ſüddamede ſiſze ſeſt wſkolicoſet, te | perrafſt
 ommat pundat, h e. ommat Heldet andet welja iagkap n. 10
 annap Ighalickuſzele ommat | andet omma moto kaſz Ruj
 paljo temma tahap. | 1 Cor 12. 2. Temma on kaſz Re ommat
 ſullafet | n. apoſtliſt ep urpeineſ Mitte weja leſſitanut | on
 nende ſanade kaſz, Euntas docete omnes gen^{tes} Math 28.
 ſondern auch hat Ihren . . . | gaben gegeben, daſz einer iſt 15
 ausgegangen mit | 5 pfund, der ander mit zwe der dritte mit
 ein, wie In E. ſtehet. der iſt der daſz wort | gibt mit ein
 groſem ſchar der Evangeliſten | ps 68. der iſt auch der ſeine
 knechte oder die:ner hatt Im weltlichem ſtande, den er ſeſet
 konige ab er ſeſet konige zu, durch Ihn ver:igiren vnd herſchen 20
 alle konige vnd furſter, vnd | die rechte herren ſizen Ihren gerecht
 vnd gericht | pro 8. [...]n. Neile annap temmal mogal 5 | Punda,
 mogalle 2 mogalle ur omma heä tachmſze | perrafſt. Temmal
 on kaſz ſullafet ſe toituſze | ampt ſiſze kumbal temma ommat
 pundat an:nap ninc onniſtap nemmat ſell Sures. ſeſt Alma 25
 temma on tüj wara ulleſtouiſta n. hilja makama | menna, ſeſt
 temma toitaſt ommat Sullafet kuſz | nemmat makawat ps 127
 3. on temma kaſz | ſefamma ep urpeineſ Mitte, Re ommat
 pundat welja Iaggap, erranis temma on ſe kaſz te urford |
 peap Selle tullemä kuſzima, kohuſz piddama kuitao hr | ur 30
 Igtalich ſefamma punda kumb temmal on Summalafſt andtut,
 on prukinut ette ſeiſnut ninc ſe kaſz | ko . . anut eth Chruſ
 Jeſus ſahp omma kaſwus, h e. | omma aw tenatus ninc
 titus. ſeſt temma on kumbal | Summal Iſza on leiſch kohuſz
 annut eth temma leiſch | kohuſz peap piddama ulle net¹ elle- 35
 wat ninc net¹ Surnut | ſeſt eth temma ſe Innimijſe poich on,

¹ net on kirjutatud kahe sõna vahe kohale, rea peale.

ninc eth | keich temma austama peawat Ruj se Isza Joh 5. |
 Temmale andwat keich prophetit tunnistufzet eth | temma on
 sähdnut Sumalast fundiar n. kochto | Iszandar ulle net ellewat
 ninc Surnut Act 10. | Nüt agkas eth¹ se mehe kasz moiste-
 5 tage Chrus, merkeme | n. moiste meje ni hesti fest ette kiriotut
 lichpaitufest, ni hesti kuj ke tagta tullep, se Eszimesze | lich-
 paitufze sesz nimmitap temma hendasz üz pego | kumb ke
 ösofz kummenede nizikesebe Surefz² tulnut | on, se toise lich-
 paitufze sesz nimmitap temma | hendasz se Innimise poich ke
 10 omma auv fisze | peap tullema Sundima nedt ellewat ninc
 nedt | Surnut.

Locus Communis.

(Edasi järgneb 50 rida saksakeelset teksti).

.
 . . . , nemmat wehawat keic Alma lapses | kuj Chrus Isi
 ütlep Joh 14. se sudt on sebda eth | nemmat mitte fest Almafz
 15 ommat. siß on doch | sebda nende röm, niß tröst eth nem-
 mat omat | dienrit fest Shandast, wehap se Alm nemat siß |
 armastap Jesus Chrus nemmat. temma sahþ öigel | ajal nende
 mure romuz überporta Joh 16.

(Edasi järgneb 22 rida saksakeelset teksti)

.
 Daß Erste Talentum ist Praeantantia vocationis | die gemisheit
 20 Im Beruff üz oppia ke tahap omma | ampt oigeste ette
 seista peap oigeste Summalast n. | Innimifest sal sesz kuzetut
 Sähma, Ne quilibet | sumit sibi honorem, sed qui vocatur
 a Deo Tamquam | aron. Heb 5. sebda on keickelle vega
 tarbis 1. | neile ke oppeduße ampt siße ommat eth nemat |
 25 tunwat paulus kasz utlema. Summal on se sanna | fest towa-
 tufest meje siße annut 2 Cor 9. Minna ollen | uz veljd
 lectetut Summala aßimel³. Ninc Iße enneise se kasz tröstima,
 fest eth se ampt pajo andet | tarbis on, siß sahþ Summal ke
 temma kuznut on | se ampt siße needt anda. 2. Neile tum-

¹ eth on kirjutatud rea peale, kahe sõna vahe kohale.

² Surefz on kirjutatud rea peale, kahe sõna vahe kohale.

³ Vöiks ka lugeda aßimal.

bat | Summala sana peawat kulma, fest kuf nemmat kulwat | omma kirkoſhanda Elloch nende pattut nuckleda, elloch | nemmat troſtima, ſiſ merkewat nemmat eth ſedda | reich tullep Summalast, nende ſanat vat Summala ſanat | Re nemmat kuznut on, mudt ommat mitte kuj rofflit n. wargat. Joh 10. 5

Se toine Pund elloch Talentum Sahp nimmitut | Fidej Konſtantia Beſtendigkeiſt Im ampt vnd | in der ler, nemmat ep peawat mitte ollema nin da kuj ur pillroh ſe vige kaſwap ūlleſ kuf | ſe Im waga on agkaſ kuf lange tuhl haetap | pohma kumbertawat nemmat¹ hendaſ ſe tuhli kaſ ko pohle | ſe pohap. 10 ep Mitte ninda erranis nemmat peawat | exempel wotma feſt poha prophet Eliast, Ech temma | waſto olli kunigaſ Achab, n. Emmad Jeſebel ninc | nende kaſ 400 falſchit prophetit kumbatakit on | temma kindlaſt omma ampt n. oppeduſe ſiſe ſeiſnut. | 1 Reg. 18 Ninda kaſ Micheas. 1 Reg. 22. ninda kaſ | 15 Joh. B. Jeem. 17. v. 16. Mathatias 1 Mach. 2 v. 19.

Se kolmaſ Talantum, Sahp nimmitum Tempeirantia in victu et amictu. Meſſigkeit Im ampt | vnd¹ lehre vnd kleidern. kaſinuſ omma ampt, oppetuſ ſe ninc ridede ſiſe. 1. peap ſe kaſinuſ ollema ſomſe | n. ſomſe ſiddeſ, eth ep temma mit lebbe ligaſomſe n. | ſomſe ſahp erra riwetut omma ampt², ech et temma mitte ſell | lebbi om Mel errauctap kumba kaſ temma peap Summal n. Snnimifel dienema. 2. kaſinuſ peap kaſ | ollema In amictu, eth ſe kurrat ep mitte ſahp³ | melewald n. vrsach temma forkuſe ſiſe ſedma, hr Igtalich peap hendaſ | 25 ninda hoitma, Ruj temma ampt kuſip.

Se Neljaſ Talentum nimitage obſervantia conſcientiæ. auffrichtigkeit Im gewiſen Eth ūr Igtalich omma | ampt ette ſeiſap n. omma oppetuſ piddap eth temma | mitte formotap n. raſter tep omma Subda tuuſtuſ | n. uchtikille on pahandusey kumbal temma heha exempel kaſ peap ette keima. feſt ſe on kui lapſt | rekewat koli ſiſe Qui profecit in doctrina et defecit in moribus, plus defecit quam profecit. Säl Sureſ manifeſ pauluſ kuf temma ninda ūtlep. | Laſchem meid armat vennat ūctikit pahanduſe | anda, ſe perrast 35

¹ nemmat on kirjutatud rea peale.

² omma ampt on kirjutatud lk. tühjale veerule.

³ Vöiks ka lugeda ſahſ.

eth meje ampt mitte sahꝛ teotut | erraniß laschem meid feich
 aßiade siße hendasß Þid:dama kuj Summala sullaset. suhr
 kannatusse seß | Murre seß, ahastusse seß, permiße seß, wangi-
 torne | seß, Meßmiße seß, toh seß, walwuße seß, pastusse |
 5 seß. &c. 2 Cor 6. ninda on paulus ep urpeineß Mitte | meid
 opnut, erraniß kaß omma exepel annut, seperast | utlep temma,
 Minna sündin n. nuchtlep omma Jho, eth | ep minna mitte
 pean Null rawal iutlust iutlema n. | iße erraheitetut Sahma
 1 Cor 9.

10 Se wies Talentum kumba kaß ux oppeja peap Ehitut |
 sahma sahꝛ nimmitut. officij vigilantia, fleiß vnd | Muhsam-
 keit Im ampt. Vßidus ninc Murre omma | ampt n. oppe-
 duße siße. 1. In proprijs domibus | ommade Lapsede n. perre
 wallizema, n Summala kar | kartusse seß lasta ülles lastwama seß
 15 ke ep tunnep | mitte oigeste omma perre ette seista kuitao
 peap | temma Summa kogkodus wallizema. 1 Tim 3. 2. peap |
 temma omma ammet Murre landma In ecclesia 1. | dili-
 genter Studendo, eth temma peap vfinaste lug:kuma, temma
 ep peap mitte heitma se kulg pöhle | seß laiflust, sondern
 20 allezeit gotteß wort fleißig | lesen, auff daß er weiß waß er
 predigen soll | nam qui nihil didicit, nemo docere potest. |
 2. Prudenter docendo daß er weißlich vnd ver:stendlich leren
 Muß, Digel aial Summala festo | needt ülleandtut nuclema.
 oigel ajal need wa:gat Summala fanna kaß trostima, n. sedda
 25 Sul:gest Alma karstuse Innimisede eddeß, Igal ajal | petruse
 kaß üttelema Meje peame ähnam kulma | Kuj Innimiset Act 5.
 Needt ommat nydt | needt Wiet pundat ech löißkat tumba
 kaß | needt oppejat peawat Ehitut ollema, seß paulus | kaß
 rekij 1 Tim 3. kuz temma ütlep. Vꝛ Bis:kop Ech ux oppeja
 30 peap Ilmateotamata ollema | ohe naise abbi meß, kaßelich,
 wagka, worraß wasto | wottaja, ux oppeja. ep mitte seß wina
 Jobnux. 1 Tim 3. | Ruß nudt ux kyrkio Ißand nedt sinna:seß
 püdat | ech löißkat oigeste hoidap nich trwiste tehꝛ. siß on |
 sel pehle iir kindel lotus, temma sahꝛ seß sinna:seß Wiest
 35 pundast Wijs Pehle Raswux n. ux trw | fullane Jesusest Eh.
 nimmitut. |

*Balthasar Liphardus.**Katkeid jutlusest.*

Järgnevad kaks teksti on katked jutlusest „Eine kurze Predigt Vom verlohrenen Schaffe und Groschen“, mille originaalkäsikiri (12 täiskirjutatud lk., suurus 19×15 sm) on kokku köidetud teiste a. 1641—56 põlvnevatel jutlusmanuskriptidega ja mida tallel peetakse Konsistooriumi arhiivis Tallinnas (üldine pealkiri: „ELABORAT. ET VOCATION: DE ANNO 1641—56.“). Vill. Reiman on terve jutluse ilmutanud VhGEG XX₁ (1889), lk. 33—39. Katke (a) aseneb seal lk. 33—4, katke (b) lk. 34—35. Vrd. VhGEG XX₁, lk. V, VIII—IX. — V. R. redaktsioon on rohketel vigadega.

a.

Sestfinnaseft Jeluseft tunnistawat leid Prophetit, eth lebbi temma Nimmi leid, te temma fisse ussumat, pattude andij andmisse peawat sahna. Pandem sedda, wagtat Ristiinimesset, tehhal nind tallel, sest kus meid Surma sees kusap se pörgtahanda kurt, sihs ep woip nind tahhap meid 5 nisugguseft heddasf keddasf wabbar nind wallalis tegtama, kudt se Islandt Jesus Christus ürypeines; erratwallatut on temma kallis werri, kumb kül meye Pattude ehs teep; Temma on yr helde nind Armolinne Island: Temma on se Önnistegitja teikeft Innimesseft, iskiehranis actas neist wfolisest. Temma 10 on yr wegkio Summal, te tullep nind teip omma suhre wehje fiddes, nind on yr Meister awwitada, temma woip leid wicka parrandama, kumb Adamist on perratut, nind meist henneseft techtut. Sest on meile yr kaunis Exempel tennapeiwalishe Evangeliumme sees, kumbas leidsugguset Tölnarit nind Pat- 15 toset Jefusse jure lehwat, nind temma jures Nouwo nind trohsti ommall kurbal Süddamel osiwat.

Needtfinnaset wottap se Islandt Jesus armo fiddes wasto, nind nöitap kaunide Rihapajatussede kahs, eth temma, kudt yr wigte Singe karjane leid heginut nind kaddonut lambat osip. 20

b.

Meye peame Christusle jure minnema. Ninda tegkit needt Tölnarit nind pattuset Evangeliummes, kumbast se Evangelist rehkip: leidsugku Tölnarit nind Pat-

tufet legit Jesusle jure. Ninda peame meye kahs tegkema, kus meye omma Patto kohna tunneme, ninc meye Willigusse pehle, kumba fihse meye lebhi needt Pattut langnut olleme, motleme, ninc vrypeines Jesusle jure minnema.

5 Semperrast armat Ristiinnimeset, ohtet se Islanda, kuni teina woip loidut sahna, kudt temma issi mainisep, kus teina pajatap: Ohtet mind fihš sahte teje ellema, pöhrket hend minno pohle, pajatap se Island Zebaoth, fihš tahan minna hend teje pohle pöhrma. Eth meje agtas omma

10 Salgkade kahs mitte woime temma jure asma, kudt needt Eölnert ninc Pattuset Evangeliummes, peame meje süddamelicko Himno kahs teina pohle hend töstma; Ninda tegkis David, se pajatap: Kudt se Meskis kishendap hallick weh jerral, ninda kishendap minno Hing sunno pohle Summal,

15 minno Hing jannutap jumjala jerral, se ellawa jumjala jerral: Mil ajal sahn minna sinna tullesma, eth minna jumjala Palgte nehn? Sedda peame meje teina jerral tegkema, ninc ütlesma: Tulcket, meje tahame jelle se Islanda jure, tulcket, lasckem palluma, ninc kummerdama, ninc maha

20 langema se Islanda ette, te meid tehnut on, sest temma on meje Summal, ninc meje se Rahwas temma Söhtist, ninc Sambat temma karjast. Kus meje sedda tehme, fihš sahp temma meid kuhlema, ninc meje jure tullesma, sest kus kay ech kolme kogkotut ommat minno Nimmi fiddes, sehl ollen

25 minna keshkil nende sehhas. Se Island on ligti neile, kumbat temma palluwat, keickel, kumbat temma süddamest abbi hüdwat, fihš sahme meje sedda tehhalle pannema, ninc ussinat ollesma.

40.

1644.

Tartu.

Johann Gutsclaff.

Palve Pikrile.

Palve tekst on ilmunud lk. 362—63, raamatus, mille tiitelkiri on: „EYN OEL. Kurzer Bericht vnd Unterricht Von der Falsch-heilig genandten Bäche in Cleffland Wö h h a n d a. Daraus die Nachrist-

liche Abbrennung der Sommerpahlischen Mühlen geschehen ist. Aus Christlichem Cyfer / wegen des Bnchristlichen vnd Heydnischen Aberglaubens gegeben Von JOHANNE Gutsclaff / Pomer. Pastor zu Urbs in Lieffland. Gedruckt zu Dorpt in Lieffland / bey Johan Vogeln / der Königl. Univerſität Buchdrucker / im Jahr 1644." Raamat sisaldab 32 pagineerimata lehekülge eessõnu, pühendusi, registreeritud ja 407 pagineeritud lk. saksakeelset teksti. Teos on alal hoidunud nähtavasti ainult kolmes eksemplaris, mida alal hoitakse Tallinnas Eestimaa Kirjanduse Seltsi (Eesti Litteraariline Selts) raamatukogus (eksemplar kaduma läinud a. 1917—18?), Helsingi Ülikooli ja Göttingeni Ülikooli raamatukogus. Palveteksti eel tähendab autor (lk. 362):

„Weil nicht dieses alleine / sondern auch viele andere heydnische grobe Irthumb bey dem Bawrsvolcke noch im Schwange gehen / die szund nicht alle können erzehlet werden. Also habē sie auch bis dahero noch dem Donner geopffert / vnnnd denselben vmb ein fruchtbahres Jahr anruffen / wie ich denn ihre Gebet aus des Donnerpfaßens Munde habe auffgeschriben / welches also lautet in der Ehtnischen Sprache: *Relele järgneb selle tõlge ning mõningad kommentaarid: „Dieser Keel war nun ein sehr alter Keel / vnd redete gar Anvernehmlich / darumb habe ich auch alle Wort selbst nicht recht fassen können / also daß ich auch noch alle hieher gesetzete Wort nicht recht verstehe. Die ich aber verstehe / die lauten auff Deutsch also: Lieber Donner / wir opffern dir einen Ochsen / der zwey Hörner vnd vier Klöwen hat / daß wir dich wollen bitten von wegen vnseres pflügens und säens / daß vnser Stroh Rüpferröth / vnnnd vnser Korne Goldgelb möge werden. Stoß doch anders wohin alle schwarze dicke Wolcken über große Morasse hohe Wälder vnd breite Wüsten. Vns Pflügern vnd Säern aber gib fruchtbahre Zeit vnd süßen Regen. Heiliger Donner / bewahre doch vnseren Acker / daß er möge gut Stro vnterwerts / gute ähren überwerts / vnd gut Getreide innenwerts tragen. Diß sein Gebet mußte mir ein Erastferrischer Bawr mit Namen Wichtla Jürgen selbst vorsagen / wie er als der Donnerpfaß solches alle Jahr betet / wenn er ihre Bier segenet / da sie jrgend legen Himmelfarth im Erastferrischen Gebiete oder auff derselben gegend häufig zusammen kommen / einen Ochsen schlachten / auffressen / vnd dabey sauffen vnd fröllich seyn.“* Teksti varemäid avaldamisi trükis ühes selgitustega vt: T. Sander, „Eesti kirjanduse ajalugu“ II¹ (1901) lk. 52; Villem Reiman, „Kivid ja Killud“ I (1907), lk. 9; M. Kampmann, „Eesti kirjanduseloo peajooned“ I (1912), lk. 179; J. Ruus, „Kodu“, a. 1911, lk. 37; M. J. Eisen, „Jõulu-Album“, a. 1913, lk. 10—13; J. Ruus, „E. Kirj.“, a. 1914, lk. 17 jj.; M. J. Eisen, „Eesti mütoloogia“ (1920) lk. 181. Kõik nimetatud äratrükid on enam ehk vähem vigased. — Peale järgneva teksti sisaldab J. Gutsclaffi raamat veel mõne eestikeelse lause [lk. XXX: in der Faulzeit. (tus se Ruß Mäal om) welches das dritte Quartir des Mondscheins ist; lk. 258: Erstlich sagen sie:

Ninda se rahtwas kōnneleb], isikunimesid (lk. 260, 267 jne.) ja kohanimesid (lk. 17, 19, 21, 260 jne.).

Woda Pider / Serja anname palwus kalte sarwe lahn
 ninck nelli Shörre lahn / kündi perrast / külwi perrast / Olje
 Wasck / terra Kulb. Loucko mujo musto pilwe subre Soh /
 kõrken Rondo / laja Lahne pähle. Simmase ilm messi hoht
 5 meise kündjalle külwjalle. Põha picken häja meye põldo
 hüüwa õlja allan / ninck hüüwa päh oşan / ninck hüüwa
 terri fiffen.

41.

1848.

Tartu.

Johann Gutschlaff.

Kaks lehekülge grammatikast.

Järgnev tekst on lkd Hi v⁰ ja Hij v⁰ J. Gutschlaffi lõunaestikeele grammatikast, mille tiitelkiri on: EYN ÆEΩ OBSERVATIONES GRAMMATICÆ circa linguam ESTHONICAM. Judicia tentandi et experiendi causā in lucem editæ à JOHANNÉ Gutschlaff / Pastore zu Brbs. Dorpati Livonorum. Excudebat JOHANNES Vogel / Acad. Typogr. Anno MDCXLVIII*. Raamat sisaldab: 16 lk. tiitellehte, pühendusi, eesõnu jne. + 85 lk. grammatikat (Orthographia, Prosodia, Etymologia, Syntaxis) + 43 lk. (?) saksa- (osalt ka ladina-) eesti sõnastikku. Õpetatud Eesti Seltsi raamatukogus tallel peetaval, nähtavasti ainsal alalhoitudunud eksemplaril puuduvad lehed H (Roß — schwen ekskl.) ja H viij (sõnale Wiber järgnev osa; kas ainult üks leht?). Seega on algsest vähemalt 144 leheküljelisest raamatust alal 140 lk.

Rehe Möşwohu	reinigen puhastama
Rehme Shhene	unrein Subst. Rova
reiben hõhrema	reisen seitma/a
reich Riidas	Reise Teß
5 Reichthumb Riidas / Rõum /	Reiß furculus Wõffu
Warra	reiffen kackma/a
reiff matusus kühetut	reiten Rattassel seitma
Reiff funis tewts/e Item,	rennen lauffen / jõfema
tabbal	retten pähstma/a
10 Reiff pruina Hall/e	Rettig Ruttikas
reige Rega hõlas	Reuter Rütel/e
rein Nominaliter, puchtas	Reuse Mõrb/o
rein Adverb. puhās	Reußland Wennemah

rewen poenitère kahjema
 riechen Neut. haifuma
 riechen Act. haifitama
 richten fundima
 Rigel Wölli / Zelg
 Rinde kôr/e
 Rind Fleisch Töppra Leha
 Ring Sörmuß/e
 ringen matelma
 Rinne Rönni
 Riße Lahhe
 Rogken Rükki Item Rôa

Schmant Pimepähline
 schmecken maisma
 schmelzen sullama
 Schmerz Saigt / Saigus
 schmettern müddas liiva
 Schmid Randsepp
 schmieden zaggama
 schmieren woidma
 schmuck kaunis
 schmücken ähhitama
 schmusen rüchtema
 schnaben nenne
 schnappen mit dem Munde
 haudma/a
 schnarchen nörestma
 schnattern lobbisema
 schnauben noisema
 schnauben emungere nüßma
 Schnee Lummi
 Schnecke limax, Zeatiggo
 Schnepffe Rôaräh/e
 schnelle heckelinne
 schneiden leidama
 schneyen saddama

Rock Sergt/e
 Rögen Marja
 rollen wëritama
 rôh / ungar / tohras / küs-
 mata 5
 Rohr / Büchse / plisse
 Rohr arundo pilliroh
 roht werriv/a
 Roß / Pferd / Hobbene
 Rose Roseninni 10
 Rost ærugo Rost/e

Schnuppe Nuhhu
 Schnur Nöric/o
 Schnur mirus Minni 15
 schockelen höllisema
 Schoden köddra
 Schollen Maria Kalla
 schön illus/a
 schonen armutama 20
 schöpfen ammutama
 Schoß Centus, Tazi
 Schöß gremiü Bst/e
 schrecken Neut. heitma
 schreiben kirjotama 25
 schreyen tennitama Item tiffen-
 dama
 Schritt passus Sam/o
 Schue Reng/e
 Schule Rôli 30
 Schuld Wolla
 schuldig wölgo
 schülfferen Neut. lappema
 Schulze Cubias
 Schulter Dlt/a 35
 Schulterbladt ollaluh

Johann Gutsclaff.

1. Moos. 1. peatükkk.

Järgnev katke (ka tekstid nr. nr. 39—45) on võetud suurest (620 lk., teksti kaust $18\frac{1}{2} \times 27\frac{1}{2}$ sm.) köidetud lõunaeestikeelsest käsikirjast, mis sisaldab kõik viis Moosese raamatut, Joosua, Kohtumõistjate ja Ruti raamatu, mõlemad Saamueli raamatud ja esimese Kuningate raamatu esimese peatüki kolmkümmend kolm salmi. Tähtselt ja teated autori ning kirjutusaja kohta puuduvad. Kirjastiili põhjal arvab arh. dr. O. Greiffenhagen selle kuuluvaks 1650—70 a. vahepaiku. F. K. Gadebusch („Livländ. Bibl.“ I, lk. 67, 471—2), kelle omanduses see käsikiri on omaaegu olnud, peab selle autoriks Johann Gutsclaff'i (ka Gutslef ja Gutslav), kes olevat (terve?) pühakirja tõlkinud lõuna-eesti murdesse, mis tõlke ta a. 1656, venelaste eest Tallinna põgenedes, sinna kaasa võttis ja piiskop J. Ihering'ile edasi andis. Vt. ka Göseken, Manuctio, lk. b.VI v^o, Uus Testament a. 1715, lk. b (vrd. ka: Recke-Napiersky, Lexikon II, lk. 153). Kõnesoleva käsikirja ja teiste Gutsclaffi tööde keele ja ortograafia senine võrdlus näiks Gadebuschi arvamist kõigiti kinnitavat. Kuna käsikirja keel märksa parem on Pikri palve (1644) ja Gutscl. grammatika (1648) keelest, võiks selle tõlke tegemist paigutada a. 1649—56 vahele. — Käsikirja hoiatakse praegu alal Tartus, Õpetatud Eesti Seltsi raamatukogus.

Moosese esimese raamat.

Se esimese Capittel.

1. Alkmišsen loih Jumal | taiwa ning mah.
2. Ning se mah olli tüha ning | umban, ning pimme
5 olli se | perrato süüwadusše pähl; ning | jumala waim olli
lihtwan se | weje pähl.
3. Ning jumal lausš: Sah to Walc: sihs saiš Walc.
4. Ning jumal neggi eth se | Walc häh olli. Sihs lah-
hutiš ju mal sedda Walcēt sešt pimmedusšešt.
- 10 5. Ning jumal kuzus sedda | Walcēt päiwas, ning
sedda | pimmedušt kuzus temma öhs. | Ninda saiš öbband
ning saiš | hohmič se esimese päiw.
6. Ning jumal lausš: Sah to | üš weljawinnitaminte
neihde | wejede wahjel, ning osko üt:tes lahbutamiššes neihde
15 weje:de | de wahjel.
7. Ning jumal teggi sedda weljawinnitamiššt, ning lah-

hütis | sedba wette, kumb se weljawin:nitamisse allan jäih
seft wejest | erra, kumb üllehen se welja:winnitamisse pähl
jäih. Ninc | se saih ninda.

8. Ninc jumal kuzus sedba | weljawinnitamisst Taiwas. |
Ninda saih öddanc ninc saih | hohmic se töine päiw. 5

9. Ninc jumal laus: Sagge:ko hendast se wessi taiwa
allan | ütthe paida, eth se koiw net:ta sabh, Ninc se saih
ninda.

10. Ninc jumal kuzus sedba | koiva Maas, ninc sedba
wessi:haggemisst kuzus temma mer:res; Ninc jumal neggi eth | 10
se häh olli.

11. Ninc jumal laus: Se | mah andko welja haina,
see:mne | mneteggejat haina, wilja puht, kumb omma sugku
perra wilja tohh, kumba fissen temma | omma seemne om
mah pähl, | Ninc se saih ninda. 15

12. Ninc se mah töi haina, see:mneteggejat haina omma
sug:ku perra, ninc wilja kand:wat puh, kumba fissen temma |
seemen olli temma sugku per:ra; Ninc jumal neggi eth se |
häh olli.

13. Ninda saih öddanc ninc saih | hohmic se kolmas 20
päiw.

14. Ninc jumal laus: Eahut | Waldustajat se taiwa
weljawin:nitamisse fissen lahbutama tar:bis se päiwa ninc se
öh wahjel; | Ninc olcut tähede, tehtajude, | päiwade ninc
ahjastade tarbis. 25

15. Ninc olcut Waldustajis se | taiwa weljawinnitamisse
fissen | paistma tarbis mah pähle, Ninc | se saih ninda.

16. Ninc jumal teggi neiht kat:te suhret Waldustajat;
sedba | suhrt Waldustaja se päiwa wal:lizejas; | Ninc sedba
wähefest | waldustaja se öh wallizejas; | Ninc neiht taiwa- 30
tähet.

17. Ninc jumal panni nemmat | se taiwa weljawinnita-
misse fisse, | paistma tarbis mah pähle,

18. Ninc wallizema ülle se päiwa | wa 'ülle se päiwa |
ninc ülle se | öh, ninc lahbutama se walde | ninc se pim- 35
medusse wahjel. | Ninc jumal neggi eth se häh olli.

19. Ninda saih öddanc ninc saih | hohmic se neljas
päiw.

20. Nind jumal lausß: Se wessi | lihkutake hendast erra
ellajite | kahn üttest ellawast hengest; nind | zirkut lennakut
üllehen se | mah pähl se taiwa weljawinnita:misse 'fissen'
weren.

5 21. Nind jumal loih sühret merre kallat, nind keidsug-
kuzet | ellawat lihkwat henger¹, kumba de kahn se wessi hendast
erralih kutab, neihde sugtu perra; Nind keidsugkuzet fšiwade
kahn zirkut neihde esši sugtu | perra, Nind jumal neggi eth
se häh olli,

10 22. Nind jumal önnistis nemmat, nind lausß: Tegtet
sugtu | nind figgetet, nind teuwket se wette erra merre
fissen; Nind se zirct figgeto mah pähl.

23. Ninda saih öddand nind | saih hohmit se wioges
päiw.

15 24. Nind jumal lausß: Se mah | andko welja ellawat
hengest neihde esši sugtu perra, töpprast, maddut nind ommat
mah pähl ellajat neihde esši sugtu perra, Nind | se saih
ninda. Nind

25. Nind jumal teggi neiht mah ellajat neihde esši sugtu
20 perra, | nind keidsugkuzet maddut mah pähl neihde esši sugtu
perra²; Nind | sedda töpprast temma esši sugtu | perra.
Nind jumal neggi | eth se häh olli.

26. Nind jumal lausß: Tegtem | innemisset meije palde
kahn, | meije sharnazes, eth nemmat wallizekut ülle neiht kal-
25 lat merre | fissen, nind ülle neiht zirkut | taiwa allan, nind
ülle sedda töpprast, nind ülle keid se mah, | nind ülle keid
maddut, kumbat | maht möhda lihkwat.

27. Nind jumal loih sedda inne:mist omma palde kahn,
jumala | palde kahn loih temma tedda, ütte | isšakest nind
30 ütte Emmakest | wih | temma nemmat.

28. Nind jumal önnistis nemmat, | nind lausß neihde
wasfo: Tegtet | sugtu | nind figgetet, nind | teuwket se mah
erra, nind fšibtet sedda hennelle kette, nind | wallizeket ülle

¹ Sönade esialgne järjekord originaalis: henger lihkwat, mis on aga
sönade kohale asetatud numbritega, muudetud.

² Sönade esialgne järjekord originaalis: neihde esši sugtu perra
mah pähl.

neih̄t kallat mer:re fiſſen, nin̄d ülle neih̄t zirkut : taiwa allan,
nin̄d ülle keid̄ el:laja, kumb maht möhda lih̄tus.

29. Nin̄d jumal laufs: Raje, Min:na olle andnut teille
keid̄esug:kust ſeemneteggejat haina, kumb : keid̄e mah pähl om,
nin̄d keid̄ : puiht, kus puhwilli pähl om, mea : ſeement teeb, ⁵
ſeh peab teille ſöh̄tes ollema. Enge |

30. Enge keid̄elle ellajalle mah : pähl, nin̄d keid̄elle zirkulle :
taiwa allan, nin̄d keid̄elle, mea : maht möhda lih̄tus, kus üs
el:lawa heng fiſſen om, keid̄ ſe : haljas haina, ſöh̄tes. Nin̄d
ſe : ſaih̄ ninda. ¹⁰

31. Nin̄d jumal kajis keid̄ : mea temma tennut olli, nin̄d :
kaje, ſe olli hǟh wäje kah. Ninda : ſaih̄ öddand̄ nin̄d ſaih̄
hoh̄mid̄ : ſe kuh̄wes päiw.

43.

1649—56.

Johann Gutsclaff.

1. Moos. 27. peat.

Samast käsikirjast, mis eelmine tekst. Muid teateid vt. tekst
nr. 42. eel!

Moseh eſimenne ramat.

Se ſeihi neljantkümnes Capittel.

Cap. 27¹

1. Nin̄d ſe ſün̄ni kun Iſaac olli wan:nas ſahnut, eth
temma ſilmat löppe:ſit netta, ſihs kuh̄us temma Eſauit : omma ⁵
ſuh̄remba poicka, nin̄d ütliſ : temma waſto : armas poic̄, Toh̄
ütliſ : temma waſto : tähl olle Minna.

2. Sihs ütliſ temma : Neggezu Minna : olle jo wan-
nas ſahnut, nin̄d ei wöi : ſebda päiwa mitte tehda, kun
Minna : ſah̄ errakoh̄lda, Sihs | ¹⁰

3. Sihs wötta nüid omma rihta, om:ma nohlede kahn
tuppa, nin̄d om:ma kange, minne nurmehe, nin̄d : püh̄da
Minnulle ütte lingo,

4. Nin̄d tee Minnulle ütte mag:gusat ſöh̄te, ni kui Min-
nulle ar:mas om, nin̄d toh̄ Minnulle ten:na, eth Minna ſöh̄, ¹⁵

¹ 27 parandatud 37-st.

eth Minnu | heng Sinno seperrast önnistake, | enne kui
Minna errakohle.

5. Rebecka enge kuhli, kun Jsaack Esau kahn könnelis.
Ninck | Esau lež nurmehe, lindut pühd:ma ninck tohma.

6. Sihs ütliß Rebecka Jacobbi om:ma poja wasto, ninck
laus: Neggezu Minna olle kuhlnut Sinnu | ißsa könnelwat
Esau Sinnu wel:je kahn, ninck üttelwat.

7. Toh Minnulle ütte lingo, ninck | tee Minnulle ütte
maggusat söhke, | eth Minna söh, ninck wöi Sinno | önnistada
10 jumala jßanda ehn enine kui Minna errakohle.

8. Sihs wötta nüid, armas poick, | minnu sönna, ni kui
Minna Sinno² kesku.

8. Minne se karje mannu, ninck | toh Minnulle säht
katte häiht woh:hu pojat, sihs tahha Minna neiht | üttes
15 maggusas söhkes tetta Sin:nu jßalle, ni kui se temmal
armas om.

10. Sihs peat Sinna toht ommalle ißsalle wihma, eth
temma söhke, | eth temma seperrast Sinno önnistake enne kui
temma errakoh:leb. Sihs

20 11. Sihs ütliß Jaakob Rebecka omma Emma wasto:
Neggezu Minnu welli Esau | om ütž karwane mehß, ninck
Minna olle paljas,

12. Mas sahhes Minnu jßsa kajebe kahn | Minno ka-
jeda, sihs ollessi Minna tem:ma ehn kui ütž Petja, ninck
25 wißi | Minnu pähle ütte nehdmist enne, | ninck ei üttelit
önnistamist.

13. Sihs ütliß temma Emma temma | wasto: Sinnu
nehdminne, mu poick, | oleko Minnu pähle, wötta enne
Min:nu sönna, ninck minne toh Minnulle.

30 14. Sihs lež temma, wöttis ninck töih | ommalle Em-
malle, ninck temma | Emma teggi ütte maggusat söhke, | kui
se temma jßalle armas olli.

15. Ninck wöttis Esau omma suhrem:ba poja keicke kal-
jembat reuwat, | kumbat temmal kajan ollit koddun, | ninck
35 panni ommalle wäheballa | pojalle Jacobbille selgehe.

² Vöiks ka lugeda: sinno.

16. Neih̄t nah̄hat enne neih̄st wohu:poj̄st panni temma
temma k̄jede : ümber, ninck ümber temma kahla, kus temma
paljas̄ olli,

17. Ninck anni sebda maggusat söh̄te : ninck sebda letba,
kumba temma : tennut olli Jacobbi omma poja kette, 5

18. Ninck leh̄: tah̄ omma j̄ssa mannu, ninck laus̄s : j̄ssa.
Ninck temma laus̄s : tähl olle Minna, keh̄s ollet Sinna, mu
poick. ?

19. Jacob enge ütliis omma j̄ssa wasto : Minna olle
Eſau Sinnu eſimeſt ſün:binut poick, Minna olle tennut, kui 10
Sinna Minnulle ütlesit, touwſe, ma palles̄ | palles̄ ülles̄, iſtu
maha, ninck söh̄ : Minnu lindu lehaſt, eth Sinnu : heng
Minno ſeperrast önniſtate.

20. Sihs̄ ütliis Iſaac omma poja wasto : Ruis om
ſeh, eth Sinna ni pea : ollet leuwb̄nut, mu poick? Ninck 15
temma laus̄s : Seh̄st eth jumal j̄ſand : Sinnu jumal Minnulle
kettehe joh̄ hatanut om.

21. Ninck Iſaac ütliis Jacobbi wasto : tulle tenna, mu
poick, Minna : tahha Sinno kajeda k̄jede kahn, kas̄ : Sinna
ollet Minnu poick Eſau, wöi : ei. 20

22. Sihs̄ aſtis Iſaacob [Eſau] Iſaacki : omma j̄ssa
mannu, ninck temma : kajis̄ tedda k̄jede kahn, ninck ütliis :
Se ſähl om Jacobbi hähl, neht k̄jet : enge ommat Eſau
k̄jet.

23. Ninda is̄ tunne temma tedda : mitte, ſeſt eth temma 25
k̄jet kar:wazet öllit, kui Eſau temma wel:je k̄jet, ninck önniſtis̄
tedda.

24. Sihs̄ ütliis temma : Sinnas̄ ollet : Minnu poick Eſau?
Temma ütli : Ölle.

25. Ninck temma laus̄s : Sihs̄ toh̄ | Minnulle tenna, 30
eth Minna söh̄ : Sinnu lindulehaſt, mu poick, eth : Minnu
heng Sinno ſeperrast önniſtate. Sihs̄ töi temma temmalle, :
Ninck temma söh̄; temma töih̄ : temmalle ka wiſna, ninck
temma : jöih̄.

26. Sihs̄ ütliis Iſaac temma j̄ssa : temma wasto : tulle 35
tenna, anna : Mulle ſuht, mu poick.

27. Ninck temma aſtis̄ mannu, ninck anni : anni tem-
malle ſuht. Sihs̄ haſſitis̄ temma temma reu Wade haſſuſt,

ninet : önnistis tedda, ninet laus : Neggezu, : Minnu poja
haisus om kui ütte nur:me haisus, kumba jumal jsand önni:sta-
nut om.

28. Sihs andko jumal Sinnulle fest ka:stust taiwalt, ninet
5 fest mah wäjest, : ninet paljo terra ninet nohrt wiha.

29. Rahawat thenikut Sinnulle, ninet : rahwaste sugkut
kumardakut : Sinnulle; Olle üttes jsandas ülle Sin:nu weljet,
ninet Sinnu Emma lat:zet kumardakut Sinnulle; Erra-
nehdtut oleko, ten Sinno erranehjap, : önnistut oleko, ten

10 Sinno önnistab.

30. Ninet se sünni, kun Isaact löppenut : olli Iacobbit
önnistama¹, ninet Iakob : enne omma isä Isaacti mant
erra : leh, sihs tulli Esau temma welli om:maht pühdmisest

31. Ninet teggi ka ütte maggusat söhke, : ninet weih om-
15 malle jskalle, ninet laus : temma wasto : Louwse ülles, ar-
mas isä, : ninet söh fest omma poja lindulehast, eth : Sinnu
heng Minno seperrast önnistate.

32. Ninet Isaact temma isä ütliis : temma wasto : Rehs
ollet Sinna? Temma laus : Minna olle Esau Sinnu esi-
20 mest sündinut poick.

33. Sihs heittis Isaact erra wäje kahn, : sühre erraheit-
misä kahn, ninet laus : : Rehs sihs, ninet kus om toh pühbja :
pühdnut, ten Minnulle töih, ninet : Minna söih teickest jo,
enne kui Sinna tullit, ninet olle toht ka önni:sta:nut | nut?
25 toh sahha ka önnistut jähda.

34. Kun Esau neihd omma isä sönnat : kuhli, sihs itkiis
temma kurjaste, : ninet murretis wäje kahn, ninet : ütliis omma
isä wasto : Eth Sa önni:sta Minno ka, mu isä.

35. Temma ütliis : Sinnu welli om : tulnut kawalusse
30 kahn, ninet : om Sinnu önnistust errawötnut.

36. Sihs ütliis temma : Neggezu, kui : temmal Iakob
nimme om. Temma om Minno nüid kaq körra jal:gude alla
söckunut. Minnu esi:mest sünnimisest wöttis temma : jo erra,
neggezu, nüid wöttab temma Minnu ka önnistust. Sihs ütliis
35 temma : Eis Sinna ollet Minnulle ütte önnistust allal
pidbanut.

¹ Sönade esialgne järjekord originaalis : önnistama Iacobbit.

37. Isaact kostis temma wasto ninck : laus : Neggezu,
Minna olle tedda : Sinnulle üttes jfandas pannut, | ninck
feick temma weljet olle : Minna temmalle sullasiss andnut ;
terra ninck nohre wihna kahn olle : Minna tedda tuggetanut :
Mes pea | Minna Sinnulle nüd teggema, mu | poick? 5

38. Sijhs ütliß Esau omma ißsa wasto : Kaß om Sinnul
se ütj önnistuß en:ne, armas ißsa ; önnista Minno | kahn, ar-
mas ißsa. Ninck Esau töstis omma hählt ülles, ninck ittis.

39. Sijhs kostis Isaac temma ißsa | ninck Klaus¹ ütliß
temma wasto : | Raje, Sinno ello paick olcto fest | wegge- 10
wembast mahst, ninck ülle:welt fest kastust taiwalt. Omna

40. Omma möhka pähl saht Sinna ellada, | ninck Sinnu
weljelle thenida, ninck sahb | sahma, eth Sinna saht maha
heitte ninck | erramurra temma icke Sinnu kahla pählt.

41. Ninck Esau wehaß Jacobbit se önni:stusse perrast, 15
tui temma ißsa tedda | önnistanut olli, ninck ütliß omma
söa:me sißsen : Lähelenn om Minnu ißsa | leino aick, Minna
tahha Jacobbit omma welje erratappa.

42. Sijhs wihti Rebeckalle sönna¹ Esaui : omma suh-
remba poja sönna tehda¹, | ninck temma lähatis ninck kußus²⁰
Jacobbit omma wäremba poja, ninck | ütliß temma wasto :
Neggezu, Esau Sin:nu welli effardab Sinnulle, eth temma |
Sinno tahhab erratappa

43. Sijhs wötta, mu poick, Minnu sönna, | olle ülles,
ninck pagge Labannille | Minnu weljelle Sarannah, ninck²⁵
olle |

44. mönt aicko temma man, seni kun Sin:nu welje kerre
weha möhda lettab.

45. Seni, kun Su welje weha Sinnu pählt | erralettab,
ninck temma erraunnutab, | mea Sinna temmalle tennut ollet, 30
sihs tahha Minna lähatada, ninck Sinno | sählt errawötta.
Mincksperrast pea | Minna teije möllembist ilma jähma |
üttel päiwal.

46. Ninck Rebecka ütliß Isaacki wasto : | Minna tülgafta

¹ Esialgne sönadejärjek ord originaalis: sönna tehda omma suh-remba poja.

omma ello erra neihde Hetteliste tüttarite ehst, kui Saakob
neihst neihde Hetteliste tüttarist ütte : naist wöttab, kui neht-
sinnazet neihst : seh mah tüttarist ommat. Mes om Min-
nulle se ello waija ?

44.

1649—56.

Johann Gutsclaff.

2. Moos. 20. peat.

Samast käsikirjast, mis eelmised kaks teksti. Muid teateid vt. tekst
nr. 42. eel!

Moseh tõine ramat.

Se kahtkümmes Capittel.

Caput 20.

1. Sihs pajatis jumal jsand teic nehtsinnazet sönnat
5 nincl laus :
2. Minna olle jumal jsand Sinnu jumal, ken Minna
Sinno Egypti mahlt : errawihnut olle se teggo koddo ffssest
3. Ei peawat Sinnull töist jumalat : ollema pähl Minno.
4. Ei peat Sinna henneselle mitte tegigema ütte pallet,
10 mea 'sharna' koati : sharnane om, mea taiwan om üllewelt,
echt mah pähl allawelt, echt : weje ffsen se mah allan,
5. Ei peat Sinna noihle mitte kummar:dama, echt noihle
thenima, : Sest Minna : na jumal jsand olle Sinnu jumal,
üh perrankiwsaja¹ jumal. Minna oze : neihde wannambite
15 wallatust koddo : neihde lahebe pähle kolmandani nincl :
neljandani pölweni neihde pähle kum:bat Minno wehawat,
6. Nincl tee helde armo tohalle kum:bat Minno armasta-
wat, nincl Minnu : kessit piddawat.
7. Ei peat Sinna jumala jsand omna : jumala nimme
20 ütte tühja pähle töst:ma : Sest jumal jsand ei sah toht mitte :
ilmasühelickus piddaba, ken temma : nimme ütte tühja pähle
töstab.
8. Melleta fedda Sabbathi päiwa, eth : Sinna fedda
pöhiyet.

¹ Sõnas perrankiwsaja on j parandatud w-st.

9. Ruhs päiwa peat Sinna töh pähl ollema, nincl teg-
gema keicl omma töht:

10. Enge se seikimes päiw om se hingemisse päiw ju-
malalle jfandalle Sinnu jumalalle; Ei peat Sinna sihs
üttekil töh teggema; ei Sinna, ei Sinnu poicl, Sinnu 5
tüttar, Sinnu fullane, sinnu neuzick, Sinnu töppras, Sinnu
kõdapohlne ken Sinnu ussaijan om.

11. Sest kuhwe päiwade aicko om jumal tairwa nincl
mah nincl se merre nincl keicl mea neihde sihsen om tennut,
nincl hengis seikimel päiwal. Seperrast om jumal jfand 10
sedda hengemisse päiwa õnnistanut nincl pöhiženut¹.

12. Uuwusta omma issa nincl omma Emma, eth Sinnu
päiwaat wõiwat kauwalisset olla seh mah pähl, kumba jumal
jfand Sinnu jumal Sinnulle annab. Ei |

13. Ei peat Sinna mitte erratapma. 15

14. Ei peat Sinna se abbi Ello mitte erarickma.

15. Ei peat Sinna mitte warrastama.

16. Ei peat Sinna mitte wõlsekliht tunnistust pajatama
omma lähemba pähle,

17. Ei peat Sinna mitte ehama omma lähemba koddo. 20
Ei peat Sinna mitte ehama omma lähemba naist, fullast,
Neuzicko, herja, Efeli, eht mea üsseki Sinnu lähemba om.

18. Nincl keicl se rahgwas neggi sedda pickset, sedda
tulde, sedda passuna helle, nincl kui se meggi¹ sawo ülles-
aijas. Kui enge se rahgwas nisugust neggi, paggasit nem- 25
mat nincl saissit kauwkest,

19. Nincl ütlesit Moseh wasto: kõnnele Sinna meije
kahn, meije tahhame kuhlda, errakõnnele mitte jumal²
meije kahn, eth meije ei kohleme erra.

20. Sihs ütli Moseh se rahgwa wasto: Errapeljeket, 30
fesi, seperrast om jumal tulnut, eth temma teit kajeke, nincl
eth seperrast temma peljus peab teije ehn ollema, eth teije
ei peate patto teggema.

21. Run nüid se rahgwas kauwkest saissi, astis Moseh
se pimme pilwe mannu kus jumal olli. 35

¹ Esialgne sõnadejärjekord originaalis: pöhiženut nincl õnnistanut.

² Sõnas meggi on gg parandatud esialgsest ij-st.

³ Sõnade esialgne järjekord originaalis: jumal mitte.

22. Sihs ütli jumal jsand Moseh wasto : | Minda peat Sinna neihde israelli latzede wasto üttema : Teije ollete nen:nut eth Minna taimalt teije kahn | könnelmut olle,

23. Ei pea teije middakit Minnu körwal teggema, ei
5 hõbbe jumalat, ei kuld | kuld jumalat, ei peate teije neiht henneselle mitte teggema.

24. Mullaft Peat Sinna Minnulle ütte Altari teggema kus Sinna omma palla:tusse offrit, nincl omma tenno-offrit of:frizet pähl Sinnu lambatarjast nincl | Sinnu töppra
10 karjast. Reickin paickun | kus Minna omma nimme sah lasckeda | mannizema, tahha Minna Sinnu mannu | tulla nincl Sinno õnnistada.

25. Rui Sinna enge ütte kiwvi Altari Min:nulle tahhat tetta, sihs ei peat Sinna zag:igetut kiwwi mitte teggema. Rui
15 Sinna | omma picli ülle temma aijat, sihs teo:tat Sinna tedda sebdamait erra.

26. Ei peat Sinna ka ülle ütte reppe Min:nu altari pähle aiftma, eth Sinnu allasti | hebbe¹ temma pähl ei sah wal:lales netta.

45.

1649—56.

Johann Gutschlaff.

2. Moos. 28. peat.

Samast käsikirjast, mis eelmised kolm teksti. Muid teateid vt. tekst nr. 42. eel!

Moseh tõine ramat.

Se kattesakolmantümnes Capittel.

Caput 28.

1. Sihs wõtta nüid henneselle | Aron:nit | Aronnit omma
5 welje nincl temma | pojat temma kahn neihde israelli laze:de feaft, eth temma Minnulle Pappis | olko: Aron, Nadab, Abihu, Eleasar nincl | Sthamar, Aronni pojat

2. Nincl Sinna peat Aronnille pöhat | reuwat teggema aawo perrast nincl | ähhitusse perrast,

¹ Esialgne sõnadejärjestus originaalis: hebbe allasti.

Foneetilise transkriptsiooni märkide seletuseks.

- < ehk > kahe keelekuju vahel. Noole lahtine ots näitab arenemis-
sarja vanemat kuju, terav ots aga hilisemat kuju.
- ≡ tähend. muutmata püsimist (säilimist).
- * täh. oletatud, keelest kadunud sõnakuju (näit. *jalä* < **jalyan*).
- : kahe näite vahel näitab nende vaheldussuhet (näit. *sõDä* : *sõjā*,
n : s, *u : o*); sõna sees, rõhulise s. sonandi järel tarvita-
takse kaasrõhulise sõna märkimiseks.
- rõhulise s. sonandi järel tarvatakse paarõhulise sõna märki-
miseks.
- ~ tähendab kahe hääliku või kahe ühesuguse tähendusega
keelendi paralleelset esinemist samas sõnas, resp. samas
keeles või murdes.
- vok. järel, sõna sees tähendab katket („Stosston“).
- ° (sõna lõpul, täishääliku järel) tähendab helita larüngaal-klusiili
(näit. võru *nime*[°] = nimed).
- ^ hääliku kohal täh. hääliku hääldamist ülipikalt (näit. *sāma*, *sō*).
- ˉ hääliku kohal tähendab hääliku hääldamist pikalt (näit. *lōmä*,
õhtu, *kañ*).
- ˘ hääliku kohal täh. hääliku hääldamist poolpikalt (näit. *vaēse*,
lakka, *lōk*).
- ˙ hääliku kohal tähend. selle hääldamist üliühidalt (näit. *lakkā*).
- ˚ konsonandi peal täh. selle palataliseeritud (peenendatud, suu-
laestatud) hääldamist (näit. *pabi*, *tal*, *tuñD*).
- ˛ vokaali all täh. vokaali poolkonsonantset iseloomu (näit. *najñē*,
jubā, *kaññ*, *lōjñāD*).
- ˜ täh. et häälik kuulub järgmisse silpi (näit. *ajā*, *mejsād*).
- ˝ hääliku all tähend. selle hääldamist suu eespoolsemas osas:
· *sedā* (*a* on *a* ja *ä* vaheline).
- ˞ hääliku all täh. selle hääldamist suu tagapoolsemas osas, näit.
murē (*e* on *e* ja *õ* vaheline h.), *tulē* (= umb. *tuñō*).
- ˟ hääliku all täh. selle hääldamist suu ülaosas (näit. *sō*).
- ˠ hääliku all täh. selle hääldamist suu alaosas (näit. *pōli*).
- γ = heliline palataal-velaarne spirant.
- δ = „ dentaalne „
- β = „ labiaalne „
- η = palataal-velaarne nasaal (näit. *pañk*).

Reakõrgused kapiiteltähed (*D*, *N*, *R* jne.) tähendavad vastavaid helita
häälikuid: *paDā*, *kõñN*, *kañR* jne.

Keeleteaduslik ajakiri

EESTI KEEL

(V aastakäik)

ilmub **Akad. Emakeele Seltsi** toimetusel, aasta kohta kaheksa numbrit à 32 lk., kokku 256 lk. — **Üksikuid numbreid talitus müügile ei saada.**

Hind sisemaal **250** mk., väljamaal **300** mk. Tellida võib ka poole aasta kaupa. 1925, 1924, 1923 ja 1922 aastakäik brošüüritult maksavad à 250 mrk. (väljam. 275 mrk.).

Toimetus: Tartu, Vabriku 3, 8. Talitus ja raamatute pealadu: Tartu, Gildi 8, II. kord (Akad. Emakeele Seltsi talitus).

Tellimisi võtavad vastu kõik Vabariigi postiasutised.

Muud Akad. Emakeele Seltsi toimetused:

Sugunimede muutjatele ja eestistajatele:

1. Eestlasele eesti nimi. Hind 50 marka.
2. 15.000 uut sugunime Hind 50 marka.
3. Nimede valik ja soetamine. Hind 35 marka.

Hõimrahvaste keelte õppijatele ja sõpradele:

4. Esimene liivi lugemik. Hind 30 marka.
5. Teine liivi lugemik. Hind 40 marka.
6. Kolmas liivi lugemik, Hind 25 marka.
7. Neljas liivi lugemik. Hind 25 marka.
8. Soome kirjastik nr. 2 (Valkea käärme). Hind 30 marka.
9. " " " 3 (Kaksoisten seikkailut). Hind 30 marka.
10. " " " 4 (Kultarukki). Hind 25 marka.

Muud väljaanded:

11. Seto lugemik I. Hind 50 marka.
12. Kodotulõ' (Setu lugemiku II osa). Hind 75 mk.
13. Aastaraamat I. (1920). Hind 20 marka.
14. Aastaraamat II. (1921). Hind 40 marka.
15. Aastaraamat III. (1922). Hind 50 marka.
16. Aastaraamat IV. (1923). Hind 50 marka.
17. Valik grammatilisi oskussõnu. Hind 25 marka.

Pealadus:

1. A. Saareste, Vigala murde peajooned. Hind 80 mk.
(Saada piiratud arvul).
2. Karl Stalte, Līvo lōlōd. Hind 40 marka.

Trükis:

Mag. J. Aavik'u ja mag. J. Mägiste — Soome-eesti sõnaraamat.

